

3021
6502

ПРОЛЕТАРЫІ УСІХ КРАЁЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ!

XVIII

9555

САВЕЦКАЯ КРАІНА

ЧЭРВЕНЬ

№ 6
(18)

ОРГАН ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО
КРЯЗНЯЎСТВА ПРЫ
БЕЛАРУСКАЙ
АКАДЭМІІ
НАВУК

1931

3

100

16

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

30к-1
6502

САВЕЦКАЯ КРАЇНА

ШТОМЕСЯЧНЫ ОРГАН

ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО КРАЯЗНАЎСТВА

ПРЫ

БЕЛАРУСКАЙ АКАДЭМІІ НАВУК

ГОД ВЫДАНЬНЯ ДРУГІ

Чэрвень

№ 6 (8)

XVIII

9555

МЕНСК — 1931

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

КАБЕЛКА РАМНА

Ф. П. Садоўскі.

Аб недаацэнцы краязнаўства.

СССР у трэці рашаючы завяршае пабудову фундаменту і прыступае да пабудовы сацыялістычнай эканомікі.

Такія вялізарныя поспехі сацыялістычнага будаўніцтва сталі мажлівы ў выніку ажыццяўлення генэральнай лініі камуністычнай партыі, забяспечыўшай нябачны дагэтуль рост і ўздым камандных вышынь і ў першую чаргу сацыялістычнай прамысловасці, павёўшай за сабою па шляху абагулення ўсе астатнія галіны народнае гаспадаркі, і ў першую чаргу сельскую гаспадарку, праз цэлую сыстэму мер сувязі з ёю (коопэраваньне, контрактацыя, капітальны крэдыт, машыназабеспячэньне і г. д.), да калектывізацыі.

Рост камандных вышынь, а крокам за імі рост і ўздым сельскае гаспадаркі, на аснове масавай і суцэльнай калектывізацыі, быў-бы нямысьлімы без мобілізацыі актыўнасьці мас, без ужываньня новых, невядомых сьвету сацыялістычных мэтодаў працы (соцпаборніцтва, ударніцтва, сустрэчнага промфінплану, скразных і сустрэчных брыгад, грамадзкага буксыру і інш.), якія выклікалі да жыцця, увялі ў строй барацьбы за сацыялізм, мобілізавалі новыя захаваныя рэсурсы краіны.

Зьмест работы савецкага краязнаўства заключаецца ў тым, каб мобілізаваць шырокія масы рабочых, колгаснікаў, батрацтва, беднаты, сярдняцтва і працоўных саматужнікаў да шырокага і актыўнага ўдзелу іх у сацыялістычным будаўніцтве краіны шляхам усебаковага і дасканалага вывучэньня свайго прадпрыемства, колгасу, раёну, краю. У гэтых менавіта мэтах савецкае краязнаўства ставіць сабе мэтай навучыць гэтыя шырокія працоўныя масы навукова-дасьледчай працы, так неабходнай для дасканалага вывучэньня ўсіх рэсурсаў свайго прадпрыемства, колгасу, раёну, краю, прысьпяшаючых справу сацыялістычнага будаўніцтва.

Гэты зьмест савецкага краязнаўства адмятае, адцірае далёка ў бок тую „акадэмічнасьць“, „утылітарнасьць“, „аполітычнасьць“ старога краязнаўства, якое, абавіраючыся на ўказаньня „кіты“, фактычна абасабляліся ад новага жыцця, вывучала мінулае, ідэалізавала мінулае і пры ўмелым падыходзе да яго варожых сацыялістычнаму будаўніцтву шкодніцкіх груп і організацый (кандрацьеўцаў, беларускіх контр-рэволюцыйных нацдэмаў і інш.) выконвала іх сацыяльны заказ, служыла рэстаўратарскім мэтам, накіроўвалася на зрыў сацыялістычнага будаўніцтва, на адцягваньне ўвагі рабочых і працоўных мас ад сацыялістычнага будаўніцтва і ў лепшым выпадку на ігнораваньне актуальных задач гэтага будаўніцтва, што таксама ў канечным выніку прыводзіла да зрыву сацыялістычнага будаўніцтва.

Апошні год работы савецкага краязнаўства і зьяўляецца годам барацьбы, прапаганды за савецкае краязнаўства, за мобілізацыю рабочых і працоўных мас у савецкае краязнаўства, за перабудову работы краязнаўчых арганізацый на новым грунце, на новых асновах.

Асноўная задача краязнаўчай работы ў апошні год — гэта арганізацыйная перабудова краязнаўства, барацьба за рабочых, колгасных, батрацкія, бядняцкія і сярэдняцкія масы ў краязнаўстве, побач з ачышчэннем яго радоў ад усяго ня нашага, варожага, буржуазнага.

Цэнтральнае бюро краязнаўства БССР да гэтага часу ўсю сваю ўвагу накіравала на арганізацыйную перабудову работы раённых краязнаўчых арганізацый, бяручы курс на арганізацыю краязнаўчых ячэек па вытворчаму прынцыпу — пры колгасах, саўгасах, школах, на прамысловых прадпрыемствах гораду і вёскі, пры тэхнікуме, ВНУ і інш. У сваіх дырэктывах на месцы і ў сваім пляне працы ЦБК БССР намеціла канкрэтны замест працы ня толькі свае, але і раённых бюро, ячэек на прамысловых прадпрыемствах, у колгасах, саўгасах, школах, тэхнікумах і г. д.

Заставалася-б, здаецца, вельмі нямнога — па-бальшавіцку, паўдарнаму ўзяцца за справу, за яе перабудову, за разгортванне краязнаўства на карысць соцыялістычнага будаўніцтва БССР. Цэнтральным установам і арганізацыям пакончыць з недаацэнкай гэтага вучастку працы і ўключыць яе ў агульны комплекс мер і шляхоў, накіраваных на хутчэйшую пабудову соцыялізму. Раённым установам і арганізацыям забяспечыць хутчэйшую перабудову работы, выдзелішы адказных асоб за гэтую справу.

Між тым да гэтага часу, ня глядзячы на рад пэўных канкрэтных дырэктыў партыі (адозвы ЦК УсеКП(б) і ліста ЦК КП(б)Б), цэнтральныя ўстановы і арганізацыі яшчэ да сёнешняга дня не пакончылі з недаацэнкай і ігнораваннем гэтага важнейшага вучастку працы. Да прыкладу сказаць, Наркамасветы БССР, які ў першую чаргу павінен зацікавіцца гэтай працай, да гэтага часу ня даў пэўных дырэктыў аб краязнаўчай працы ўстаноў Наркамасветы ў горадзе і вёсцы. Цэнтральны Савет Профэсійных Саюзаў БССР, а крокам за ім і Горпрофсаветы буйнейшых гарадоў ня ўключылі краязнаўчай працы ў кола сваіх абавязкаў і кіраўніцтва, і таму разгортвання краязнаўчай працы на прамысловых прадпрыемствах амаль няма да гэтага часу. Цікава, што намячаныя для правядзення ў горадзе Менску краязнаўчыя курсы для рабочых менскіх прадпрыемстваў, па нядбайнасці спачатку ЦСПСБ, а затым Менскага Гарпрофсавету, беззваротна праваліліся. Патугі ЦБК БССР уклініць краязнаўства ў праграму розных курсаў перападрыхтоўкі часьцей за ўсё поспехаў ня маюць, часамі толькі на такіх курсах (курсы раённых інспектароў асветы) абмяжоўваюцца краязнаўчым дакладам, што ня можа даць курсантам патрэбных даных для разгортвання на месцах краязнаўчай працы. У раёнах партыйныя арганізацыі ня ўключылі краязнаўства ў аб'ект сваёй увагі, г. зн., што ў большасці сваёй гаркомы і райкомы КП(б)Б недаацэньваюць краязнаўства, як аднаго з сродкаў мобілізацыі мас на соцыялістычнае будаўніцтва праз вывучэнне свайго раёну. Раённыя краязнаўчыя арганізацыі не ўвязалі яшчэ сваёй працы з раённымі гаспадарчымі і плянуючымі ўстановамі і арганізацыямі. Апошні-ж ня ставяць перад краязнаўчымі арганізацыямі для вывучэння актуальных праблем гаспадарчага развіцця раёну, напрыклад, у сувязі з работай па спецыялізацыі гаспадаркі раёну, прадстаячага эаанамічнага раёнавання, складання генэральнага пляну і г. д., і г. д. Прадпрыемствы, колгасы,

саўгасы, МТС таксама ня высоўваюць падляжачыя вывучэнню тэмы перад краязнаўчымі арганізацыямі.

Зразумела, што такое зьявішча не дае мажлівасці перабудоваць краязнаўчую работу на належных асновах, у выніку чаго ў радзе месц мы маем поўны развал краязнаўства, неналаджанасць, адсутнасць краязнаўчай работы, у другіх-жа мясцох вельмі павольныя, неадпавядаючыя патрэбам соцыялістычнага будаўніцтва тэмпы перабудовы работы. Менавіта, у выніку недаацэнкі работы мы маем тое, што ў радзе месц зусім няма каму займацца перабудовай краязнаўчай работы, бо старыя краязнаўцы аддаліліся ад краязнаўства, а новыя не наwerbаваны. Верачы контр-рэвалюцыйным, шкодніцкім чуткам, што краязнаўства і беларускі нацыянал-дэмакратызм адно і тое-ж самае, група краязнаўцаў, якая раней актыўна працавала, адыйшла, адмахнула ад краязнаўства і ў радзе раёнаў, дзе раённыя арганізацыі яшчэ не павярнуліся тварам да краязнаўства, зусім адсутнічаюць краязнаўчыя арганізацыі (Барысаў, Нова-Барысаў, Ветка, Ворша, Віцебск і шмат іншых).

Толькі недаацэнкай можна вытлумачыць, напрыклад, тое, што ў Віцебску, Гомлі ды ў іншых мясцох зусім адсутнічае краязнаўчая праца. Вось што піша Гомельскае раённае бюро краязнаўства на запытаньне ЦБК аб становішчы працы:

„Па сутнасці, адкрыта кажучы, Т-ва (краязнаўчага — заўвага аўтара) ня існуе, сяброў няма і ніякай працы не вядзецца... Два разы прызначалася пашыранае паседжаньне праўленьня па пытаньнях аб краязнаўчай пляцдзёнцы з удзелам прадстаўнікоў Гаркому КП(б)Б, комсамолу, Гарпрофсавету і гар'інспэктурны Нарасьветы, але абодва разы ніхто не зьявіўся... На гэтым праца і спынілася... Старшыня Т-ва тав. Калясьнёў, выдзелены Гаркомам КП(б)Б, ніякай працы не вядзе, аб чым Гарком добра ведае, але ўзамен яго нікога не вылучае... У мясцовай газэце „Палеская Праўда“ № 35 ад 10/II-31 г. была зьмешчана записка „Больш увагі краязнаўству“, але яна ніякіх вынікаў не дала... гар'інспэктурна Нарасьветы нікага ўдзелу ў працы таварыства ня прымае (сябра праўленьня т. Юркевіч на пасяджэньні праўленьня ніколі ня быў)...“

Вось бязрадаснае паведамленьне аб стане краязнаўчай работы аднаго з буйнейшых цэнтраў БССР, дзе непачаты край аб'ектаў для краязнаўчай работы. Горш за ўсё, што гэткае паведамленьне характэрна і для іншых буйных гарадоў і раёнаў. Прыкладна таксама аб поўнай адсутнасці і развале краязнаўчай працы піша і Віцебскі музэй, адсутнічае краязнаўчая праца ў Полацку, Леплі, Дрысе, Крупках, Горках, а таксама ў самым Менску пад носам самога Цэнтральнага бюро краязнаўства.

Вось што піша Віцебскі музэй па гэтаму-ж пытаньню:

...„У г. Віцебску краязнаўчая арганізацыя ні юрыдычна, ні фактычна ня існуе і ніякай плянавай краязнаўчай работы не вядзецца. Прымалася шэраг мер па аднаўленьню арганізацыі, але вынікаў ніякіх няма. Грамадзкасьць зусім ня ідзе насустрачу, і ўсе нашы мерапрыемствы правальваюцца...“

...Музэй узяў на сябе абавязак быць ініцыятарам у аднаўленьні краязнаўчай арганізацыі. Але музэй мае патрэбу ў вашай дапамозе.“

І гэта піша Віцебск, дзе калісь-та „грымела“ краязнаўчая праца, не савецкага, а нацдэмаўскага краязнаўства, выконваўшага соцыяльны заказ інтэрвэнтаў.

Да слова сказаць, каб Віцебскі музэй сачыў за краязнаўчай літаратурай, яму зусім было-б яскрава, што рабіць.

Зусім дрэнным і ненормальным зьявішчам, якое сугуба сьведчыць аб развале краязнаўчай працы ў радзе раёнаў, зьяўляецца тое, што рад раёнаў зусім не падае прызнакаў свайго жыцця. На неаднаразовыя запросы ЦБК Койданаўскае, Смалявіцкае, Крычаўскае, Дубровенскае і Аршанскае раённыя бюро краязнаўства па пытаньню ці змогуць яны ўступіць у соцспарборніцтва з Бугурусланскім раённым бюро, прадпачытаюць зусім не даваць адказу, прадпачытаюць маўчаць; мабыць, мэтоды соцспарборніцтва ў краязнаўчай працы, па іх разважаньню, іх не датычацца. Ці-ж гэта не на 100 проц. праява самага махровага опартунізму на практыцы? Бясспрэчна так.

Па азнаямленьні з усім прыведзеным нявольна напрашваецца думка аб тым, што, мажліва, шырокія масы рабочых, колгаснікаў, вучнёўскай моладзі і студэнцтва ня цікавяцца краязнаўчай працай, мажліва, сучасны этап соцыялістычнага будаўніцтва не прад'яўляе краязнаўству пэўных заказаў, запатрабаваньняў, ня ставіць перад краязнаўствам актуальных проблем. Такая думка, калі-б яна ў каго-небудзь узнікла, была-б беспадстаўнай і няправільнай. Сучасны этап соцыялістычнага будаўніцтва прад'яўляе шмат запатрабаваньняў, ставіць шмат проблем перад краязнаўчымі арганізацыямі, якія патрэбна вырашыць зараз-жа і ў вывучэньні і вырашэньні якіх патрэбен удзел шырокіх рабочых і працоўных мас.

Калі ўважліва праглядзець матар'ялы, зьмяшчаныя ў краязнаўчай літаратуры і ў апошніх нумарох часопісу „Савецкая Краіна“, то гэтыя праблемы і заданьні акрэсьлены там больш-менш поўна і яскрава. Таму ў гэтым артыкуле непатрэбна паўтараць і пералічаць гэтыя праблемы.

Думка аб адсутнасьці зацікаўленасьці да краязнаўчай працы таксама будзе няверна. Наадварот, маючыся матар'ялы сьведчаць аб агромнай зацікаўленасьці месца да краязнаўчай працы.

Так, вучні Бобрскай ШКМ Крупскага раёну ў сваіх лістох да ЦБК просяць аб непасрэднай сувязі і кіраўніцтве, просяць заданьняў для працы, прычым яны хочуць „застанавіць такую цесную і моцную сувязь, якая-б ніколі не парвалася“. Другі таварыш з в. Бохань Журавіцкага раёну, Хаўкін Саламон, просіць у сваім лісьце да ЦБК „напрамку ў зборы розных матар'ялаў“, праўда, фольклёрнага характару, бо да гэтага часу ён так разумее зьмест краязнаўчай працы. Ячэйка краязнаўства, арганізаваная пры Бабчынскім пэдагагічным тэхнікуме Хойніцкага р. просіць „выслаць ёй усе патрэбныя матар'ялы і даць кірунак у працы“. Нехта Піскун М. С. з в. Раўнаполье Сьмілавіцкага раёну піша: „Прашу даваць мне розныя заданьні, бо ў вас работа ёсьць... Я хачу быць цесна звязан з вамі...“ Гурток краязнаўства ФЭС просіць „Менскае бюро краязнаўства выслаць нам належнае кіраўніцтва, па якому мы змаглі-б наладзіць працу, а то праца да гэтага часу амаль не вялася“. Студэнты Слуцкага пэдтэхнікуму просяць выслаць „схемы, па якіх можна вывучыць і апісаць колгас“.

Падобныя прозьбы ад груп вучняў і ад асобных з іх ЦБК атрымала ад Дукорскай, Даўжанскай, Чачэрскай і іншых сямігодак, ад раду ўдарнікаў па краязнаўчай працы (Балабуткін Сіроцінскага раёну

і іншыя), і ўсе ў адзін голас просяць аб сувязі, кіраўніцтве, дачы нап-рамку ў працы, вызначэнні тэм і інш.

Усё гэта сьведчыць, што зацікаўленасць краязнаўчай працай на мясцох агромная, але няма арганізаванасці яе і кіраўніцтва ёю з бо-ку раённых бюро краязнаўства, якіх у цэлым радзе раёнаў зусім яшчэ няма. Гэтая адсутнасць кіраўніцтва работай нізавых ячэек з боку ўжо існуючых райбюро краязнаўства і адсутнасць іх у радзе раёнаў прымушае ячэйкі краязнаўства прасіць аб сувязі і кіраўніцтве Цэнтр-ральнае бюро краязнаўства пры Беларускай Акадэміі Навук.

Такое становішча надалей нецярпіма. З недааценкай краязнаўчай працы трэба пакончыць раз назаўсёды. Трэба мобілізаваць увагу кі-руючых устаноў і арганізацый (ЦСПСБ, Наркамасьветы, гарпрофса-веты, райпрофсаветы, РВК, райпланы і інш.) да краязнаўчай працы. Трэба рашуча яе перабудаваць і разгарнуць.

Для практычнага разгортвання краязнаўчай працы ў БССР не-абходна ўжыць наступныя мерапрыемствы:

1. Безадкладна выканаць дырэктывы ЦК УсеКП(б) і ЦК КП(б)Б аб перабудове і разгортванні краязнаўчае працы.

2. Райкомы КП(б)Б павінны (там, дзе гэта не праведзена) пра-весці краязнаўчую пяцідзёнку, згодна дырэктывы ЦК КП(б)Б, аргані-заваць ва ўсіх раёнах раённыя бюро краязнаўства, вылучышы на гэтую працу належных таварышоў з асноўнай нагрукай іх па края-знаўству. Райкомы КП(б)Б павінны даручыць райбюро краязнаўства ў пэўны, строга вызначаны тэрмін арганізаваць на ўсіх прамысловых прадпрыемствах, у колгасах, саўгасах, МТС, школах, тэхнікумах, ВНУ і ў вёсках ячэйкі краязнаўства.

3. ЦСПСБ павінна даць рашучую і яскравую дырэктыву ўсім райпрофсаветам і гарпрофсаветам аб уключэнні краязнаўчай працы ў лік важнейшых аб'ектаў масавай працы профсаюзаў і аб разгорт-ванні краязнаўчай працы на прамысловых прадпрыемствах, асабліва буйных.

4. Наркамасьветы БССР павінен прыняць пастанову, забяспечва-ючую масавы ўдзел усіх навучальных, вучэбных, політасветных устаноў і ўдзел шырокіх мас настаўніцтва і політасветных працаў-нікоў у краязнаўчым руху. Паставіць у абавязак раённых інспэктароў асьветы прыняць актыўны ўдзел у краязнаўчай працы, узяць на сябе ініцыятыву арганізацыі райбюро краязнаўства там, дзе яны яшчэ не арганізаваны.

5. Плянавым аддзелам райвыканкомаў паставіць перад раённымі бюро краязнаўства рад актуальных праблем і заданняў для выву-чэння, даследавання ў мэтах выкарыстання для соцыялістычнага будаўніцтва. Забяспечыць распрацоўку гэтых праблем матар'яльнымі сродкамі. Наогул увязаць працу райпланаў па ўсіх галінах гаспа-дарчага будаўніцтва з краязнаўчымі арганізацыямі.

6. Пад адказнасць профорганізацый, райколгассаюзаў і інш. арганізаваць ячэйкі на буйных прамысловых прадпрыемствах, у саў-гасах, МТС, колгасах.

7. На ўсіх курсах падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі, ва ўсіх ФЗС, ШКМ, у тэхнікумах і ў ВНУ ўвесці ў праграму пэўную колькасць гадзін па мэтадыцы краязнаўчай працы.

8. У Менску склікаць пашыраны пленум ЦБК па пытаннях рэор-ганізацыі і перабудовы краязнаўчай працы. Гэты пленум правесці пад кутом погляду забеспячэння абавязковага пералому ў краязнаў-чай працы.

9. Увесьці ў сыстэму работы ўжо арганізаваных раённых бюро краязнаўства мэтад соцсаборніцтва, ударніцтва, грамадзкага буксыру самаправеркі, як паміж асобнымі райбюро, так і асобнымі ячэйкамі, групамі краяведаў і асобнымі краяведамі.

Толькі сапраўднае правядзеньне ўказаных мер дасьць належныя і патрэбныя вынікі, зробіць рашучы паварот у краязнаўчай працы, пакончыць з опартуністычнай недаацэнкай гэтага вучастку працы, зробіць краязнаўства сапраўды савецкім, накіраваным на скарэйшую пабудову соцыялістычнага грамадства.

Эканомічнае раёнаваньне БССР.

Крытычны нарыс па мэтодольгіі раёнаваньня.

1

Словы тав. Сталіна аб наяўнасьці разрыву паміж практычнымі посьпехамі соцыялістычнага будаўніцтва і разьвіцьцём тэорытычнае думкі як нельга лепш характарызуюць і становішча працы па эканомічнаму раёнаваньню БССР. Ня гледзячы на выключную актуальнасьць гэтае працы, мы, на жаль, вымушаны констатаваць, што ў гэтым важнейшым пытаньні тэорыя амаль нічога не зрабіла для ўзбраеньня практыкі.

Больш таго, паколькі праца па эканомічнаму раёнаваньню БССР была амаль поўнасьцю монопалізавана ідэолёгамі варожых соцыялістычнаму будаўніцтву кляс, нам даводзілася мець у гэтых адносінах справу і з яўным шкодніцтвам клясавых ворагаў.

Калі зьвярнуцца да спэцыяльных прац па раёнаваньню або наогул да літаратуры па эканомічнай географіі, то мы спаткаем тут рад буржуазных тэорый (Цюнэна, Вэбэра, Чэлінцава і інш.), якія набылі „моцнасьць забабонаў“ і папулярызуюцца, „засьмечваючы галовы практыкаў“ і вучнёўскае моладзі.

Выходзячы з такога становішча ў галіне эканомічнае географіі, паўстае, як першачарговая задача, безадкладная барацьба па расчыстцы гэтага фронту ад „буржуазнага хламу“, бо „толькі ў барацьбе з буржуазнымі забабонамі ў тэорыі магчыма дасягнуць умацаваньня пэзыцый марксызму-ленінізму“ (Сталін).

Перад эканомічнаю географіяй, як і перад кожнаю іншай навуковай дысцыплінай, стаіць задача ўзбраеньня практыкі соцыялістычнага будаўніцтва. *Спэцыфікум-жа эканомічнае географіі, як асобнае навуковае дысцыпліны, заключаецца ў тым, што гэтае ўзбраеньне практыкі соцыялістычнага будаўніцтва праводзіцца ёю ў напрамку перспэктыў спэцыялізацыі і прасторавага разьмяшчэньня народнае гаспадаркі ўцэлым і яе асобных галін.*

Кастрычнікавая рэволюцыя, зрабіўшы карэнны пералом ва ўсіх галінах жыцьця ў СССР, вымусіла неабходнасьць рашучае перабудовы і эканомгеаграфічнае навукі ў напрамку вытрухваньня з яе схолястыкі і „груды фактаў“,—у наданьні ёй новага зьместу. Да эканомічнае географіі цяпер прад'яўляюцца новыя запатрабаваньні, якія могуць быць абагулены ў формуле: *стаць тэорыяй эканомічнага раёнаваньня, як плянавага падзелу грамадзкае працы ў прастору—аднае з асноўных праднасылак клясавога соцыялістычнага будаўніцтва.*

У гэтым напрамку заключаецца перспектыва разьвіцьця эаэномічнае географіі як навуковае дысцыпліны, і творчая, карысная дзейнасьць эаэномістаў-географай.

Паколькі мы зразумелі тое, што плянавае соцыялістычнае будаўніцтва рашуча вымагае эаэномічнага раёнаваньня, пастолькі для нас будзе зразумелым і той вялікі попыт на эаэномічнае раёнаваньне і тая зацікаўленасьць эаэномічнай географіяй, якія былі праяўлены ў паслярэволюцыйныя часы.

Гэтыя-ж попыты з плянавага будаўніцтва вызначаюць і якасьць самога раёнаваньня, робячы яго *дзейным, адбываючым прасторавую перспэктыву плянавага падзелу грамадзкае працы ў соцыялістычным будаўніцтве.*

У аснове дарэволюцыйнага раёнаваньня ляжалі запатрабаваньні поліцэйскае даяржавы, якія вынікалі ў апошняй з неабходнасьці цэнтралізаванага адміністрацыйнага кіраўніцтва, больш поўнага і зручнага выкачваньня падаткаў з такой вялікай і рознароднай краіны, як былая „адзіная Расія“. Гэтыя запатрабаваньні задавальняліся больш або менш зручным адміністрацыйным падзелам тэрыторыі, абумоўлівалі выключна *пазнаваўчы характар таго раёнаваньня, якое праводзілася па ініцыятыве паасобных буржуазных вучоных.*

Другім вельмі важным момантам, які трэба ўлічваць пры разглядзе дарэволюцыйнага раёнаваньня, зьяўляецца тое, што ў гэтым раёнаваньні поўнасьцю адсутнічала плянавая арганізаванасьць. Раёнаваньнем займаліся ўсе, „каму ня лень“, кожны падыходзіў да яго „з свае званіцы“ і амаль кожны ўносіў свае асаблівасьці ў прыёмы раёнаваньня. Праўда, тут-жа трэба зазначыць, што, ня гледзячы на вялікую колькасьць розных спроб раёнаваньня, распрацаванасьць мэтодолёгіі большасьці з гэтых прац, нават па прызнаньню саміх буржуазных аўтараў у раёнаваньні, стаіць на вельмі нізкім роўні. Так, Н. Нікіцін, пасля пераліку галоўных прац па раёнаваньню, зазначае, што „некаторыя з адзначаных у нашым гістарычным аглядзе спроб даюць ня толькі скудны матар’ял аб прынцыпах падзелу краіны на гаспадарчыя раёны, што магчыма меркаваць, што ўстаноўленьня імі раёны носяць інтуітыўны (беспадстаўны) характар“ (Труды высшего семинария с.-х. экономии и политики. Хозяйственные районы Европейской России. 1921 г.).

У адзначанай неарганізаванасьці дарэволюцыйнага раёнаваньня, а асабліва ў поўнай адсутнасьці ў ім марксыцкае мэтодолёгіі, якая толькі адна і здольна была-б аб’яднаць вынікі і зрабіць іх сапраўды рэальнымі, і ляжыць, на наш погляд, аснова таго, чаму мы мелі ў тыя часы вялікую колькасьць спроб раёнаваньня. Зусім няверным зьяўляецца тое тлумачэньне прычын вялікае колькасьці прац па раёнаваньню б. Расіі, якое маецца ў эаэномгеаграфічнай літаратуры і да якога далучаецца Н. Баранскі (у яго працы: Экономическая география СССР. 1926 г.), што прычына вялікае колькасьці спроб дарэволюцыйнага раёнаваньня Расіі ляжыць у велічыні і рознароднасьці яе тэрыторыі. Зусім відавочна, што вялікія памеры і рознароднасьць тэрыторыі б. Расіі, зьяўляючыся прычынай, якая выклікала неабходнасьць таго часнага „пазнаваўчага“ раёнаваньня наогул, ні ў якім разе не вымушалі неабходнасьці паўтараць гэтае раёнаваньне дзiesiąткі разоў.

У паслярэволюцыйныя часы вялікая колькасьць спроб раёнаваньня на тэрыторыі СССР тлумачыцца ў значнай ступені спадчынаю неарганізаванасьці і ўжываньня буржуазнае мэтодолёгіі, з другога боку, эаэномічнае раёнаваньне праводзіцца дэцэнтралізавана і таму

атрымліваецца вялікая колькасць спроб раёнавання, што пры ўмовах арганізаванасці і ўжывання марксыска-ленінскае мэтадолёгіі зусім не выклікаецца неабходнасцю. На жаль, такія ўмовы амаль (а ў БССР поўнасьцю) не саблюдаюцца ў паслярэвалюцыйных працах па раёнаванню.

II

Мы ставім сваёю задачай у гэтым артыкуле разгледзець мэтадолёгію паслярэвалюцыйных спроб самастойнага эканамічнага раёнавання БССР (у дарэвалюцыйныя часы такіх спроб зусім ня мелася).

У гэтым напрамку мы маем наступныя працы:

1. Н. К. Ярошевич: а) Сельско-хозяйственные районы Минской губ. и БССР, Минск 1923 г.;

б) „К методике сельско-хозяйственного районирования“, Ташкент 1925 г.;

2. А. Смоліч: а) „Организацыя сялянскай гаспадаркі ў раёнах Цэнтральнай Беларусі“, Менск 1927 г.;

б) „Сельска-гаспадарчыя раёны БССР у 1927-1928 гадох“, Менск 1930 г.

Апрача гэтых прац, па эканамічнаму раёнаванню БССР мы маем:

1. Раёнаванне сельскай гаспадаркі БССР у прышчэпаўскім перспектыўным плане развіцця сельскае гаспадаркі;

2. Некаторыя мэтадолёгічныя разважанні, якія засталіся па пытанню эканамічнага раёнавання БССР ад існаваўшай у 1929-30 годзе камісіі па раёнаванню пры Дзяржплане БССР.

Разглядам гэтых прац мы і зоймемся. Паколькі-ж мэтадолёгічныя карэньні гэтых прац ляжаць у дробна-буржуазнай школе па раёнаванню і зразумець іх магчыма толькі ў гэтай сувязі, мы лічым неабходным вызначыць перш за ўсё асноўныя палажэнні ў мэтадолёгіі раёнавання гэтае школы.

III

На наш погляд, усе без выключэння працы буржуазнае школы ў пытаннях раёнавання грунтуюцца на наступных адзіных мэтадолёгічных прадпасылках. Перш за ўсё, як ужо зазначана раней, усе яны падыходзяць да раёнавання з боку ўласнае зацікаўленасці. У залежнасці ад гэтае зацікаўленасці, маючай выключна пазнаваўчы характар, у аснову раёнавання, якое амаль заўсёды прэтэндавала на агульна-эканамічнае, клалася тая або іншая галіна народнае гаспадаркі (пераважна такою галіною зьяўлялася сельская гаспадарка) і ў ёй упор рабіўся на той бок, які зноў-такі найбольш цікавіў аўтара. Вызначэнне раёну, якое было дано А. Ф. Фортунатавым і лічылася „класичным“, поўнасьцю дапасавана да паказанага стану ў раёнаванні. Згодна гэтага вызначэння, „раёнам павінна называць дакладна вызначаную на карце частку зямное паверхні, якая адрозніваецца ад другіх частак якімі-небудзь адзнакамі“ (А. Ф. Фортунатаў. К вопросу о сельско-хозяйственных районах в России. Падкрэслена намі — Аўтары).

Прамысловасць, як вядучая галіна народнае гаспадаркі, ігнаравалася, не зьяўлялася аб'ектам раёнавання. Раёнаванне не насіла

рактару дзейнага процэсу плянавага накіраваньня разьвіцьцём народнае гаспадаркі, а лічылася, што „самы падзел краіны на гаспадарчыя раёны ёсьць па сутнасьці справа эмпірычнага ўліку гаспадарчай сапраўднасьці. Усё пытаньне — як весці вучот, з якіх падстаў выходзіць пры яго правядзеньні“ (Н. Никитин. Хозяйственные районы Европейской России, цыт. зборнік).

Адгэтуль вызначальны, мэтодологічна-абумоўлены парок усіх буржуазных прац па раёнаваньню, іх шматлікасьць і той, нарэшце, пэсымізм, які ахапляў шмат каго з гэтых аўтараў наконт мажлівасьці рэальнага вызначэньня раёнаў. Цікавым прыкладам у даным выпадку зьяўляецца А. Ф. Фортунатаў, які, надаўшы шмат увагі пытаньням раёнаваньня, нарэшце, прышоў да такога выніку, што „...мы не распалагаем сродкамі для таго, каб вызначыць адноснае значэньне паасобных адзнак, якімі характарызуецца сельска-гаспадарчае становішча розных мясцовасьцяў“.

Зразумела, што гаварыць аб дарэволюцыйным раёнаваньні Расіі, як падставе нейкіх плянавых мерапрыемстваў дзяржавы, зьяўляецца бязглузьдзіцай, бо якраз пазнаваўчы характар гэтага раёнаваньня вынікае з сутнасьці дарэволюцыйнае дзяржаўнасьці Расіі. Гаварыць-жа аб пазнаваўчым раёнаваньні (калі яго наогул магчыма назваць раёнаваньнем) на „грунце буржуазнае мэтодологіі — такая-ж бязглузьдзіца і ў гэтай бязглузьдзіцы аснова шматлікіх бескарысных спроб раёнаваньня. *Разрыў народна-гаспадарчага процэсу на часткі з іх абасобленым і абмежаваным разглядам з пункту погляду зацікаўленасьці таго або іншага аўтара зьяўляецца, такім чынам, першаю асноўнаю мэтодологічнаю асаблівасьцю буржуазных прац па разгляданаму раёнаваньню.*

Кастрычнікавая рэволюцыя ў СССР абудзіла вялізныя творчыя сілы працоўных мас і накіравала іх па шляху плянавага соцыялістычнага будаўніцтва. Апошняе ўключае ў сябе, як неадымную частку, падзел грамадзкае працы ў прасторы — раёнаваньне. Адгэтуль рост запатрабаваньняў на раёнаваньне, адгэтуль-жа плянавае правядзеньне самога раёнаваньня з карэннай перабудовай яго мэтодологіі на падставе марксызму-ленінізму. Марксыска-ленінская мэтодологія ў справе эканомічнага раёнаваньня вымагае падыходзіць да раёнаваньня не як толькі да пазнаваўчага процэсу, а як да процэсу дзейнай рэволюцыйнай перабудовы ўсяе народнае гаспадаркі. У аснове эканомічнага раёнаваньня павінны быць пакладзены прынцып перабудовы міру, а ня толькі яго пазнаньня.

Зразумела, што гэтае палажэньне зусім не абазначае таго, што пазнаваўчая частка павінна ігнаравацца ў пэрспэ^{кты}ўным раёнаваньні; наадварот, пэрспэктыва ўключае ў сябе пазнань^{не} існуючае сапраўднасьці, але гэтае ўключэньне адбываецца на грунце марксыска-ленінскае мэтодологіі і таму ў сапраўды рэальным выглядзе Пэрспэктыўнае для соцыялістычнага будаўніцтва раёнаваньне павінна ўключаць у сябе не паасобныя і адрозьненыя галіны народнае гаспадаркі і не мэханічную камбінацыю адрозьненых раёнаваньняў гэтых галін, а ўсю народную гаспадарку ўцэлым. Пры гэтым, вызначэньне паасобных эканомічных раёнаў, зразумела, не павінна зьяўляцца нейкім процэсам накладваньня на пэўную тэрыторыю конструкцыйных шаблёнаў, а павінна вынікаць з паступовага і дэтальнага аналізу паасобных галін народнае гаспадаркі ў парадку іх вядучага і вызначальнага характару. Гэтым самым спэцыяльныя раёны розных парадкаў будуць уваходзіць у агульна-эканомічныя, як іх арганічная (а не мэханічная) і неадымная частка;

раёны агульна-экономічныя вызначаюць у парадку падначаленых галін—раёны спецыяльныя, апошнія вызначаюць сабою спецыяльныя раёны другога парадку і г. д.

Адсюль відавочна няправільным зьяўляецца вызначэньне, напрыклад, сельска-гаспадарчых раёнаў без раёнаваньня прамысловасьці, як выдучае галіны народнае гаспадаркі. У сваю чаргу, зьяўляецца няправільным, напрыклад, правядзеньне пароднага (у жывёлагадоўлі) або сартавога (у паляводстве) раёнаваньня без вызначэньня сельска-гаспадарчых раёнаў.

З сказанага вышэй вынікае, што *экономічны раён гэта ёсьць спецыялізаваны вытворчы комбінат, які абымае ў сабе ўсю народна-гаспадарчую дзейнасьць на соцыялістычнаму будаўніцтву на пэўна вызначанай тэрыторыі,—комбінат, які выконвае пэўныя функцыі ў сыстэме прасторавага падзелу грамадзкае працы.*

Другою характэрнаю асаблівасьцю разгляданых прац па раёнаваньню зьяўляецца адсутнасьць у іх правільнага вырашэньня пытаньняў сувязі гаспадарчага разьвіцьця з прыродным асяродзішчам, або, інакш кажучы, адсутнасьць правільнае мэтадологічнае пастаноўкі пытаньня аб сувязі паміж так званымі прыродна-гістарычнымі і соцыяльна-экономічнымі фактарамі. Гэта якраз і выяўляецца ў тым, што „адны бралі за падставу прызнакі выключна прыродна-гістарычныя, другія—экономічныя, трэція—і тыя і другія разам“. Так, А. І. Скварцоў у сваёй працы „Хозяйственные районы Европейской России“ лічыць, што „ня толькі гаспадарчае, але і ўсё эканамічнае жыцьцё краіны вызначаецца, перш за ўсё, уласцівымі ёй прыродна-гістарычнымі ўмовамі, прыродай краіны“. А. Н. Чэлінцаў, у процілегласьць А. І. Скварцову, кладзе ў аснову паступовага гаспадарчага руху рост насельніцтва. Шмат іншых (Б. Н. Кніповіч, Н. Нікіцін і інш.) застанаўліваюцца на простае комбінацыі гэтых фактараў,—займаюць так званы „залаты асяродак“, ці, інакш кажучы, выразна эклектычную пазыцыю па гэтаму пытаньню. Цікавым прыкладам такога эклектыка можа быць А. Чаянаў, які формулюе свой погляд па гэтаму пытаньню наступным чынам:

„Адшукаць формулу,—кажа ён,—у якой адбываецца ўстанаўленьне роўнавагі паміж мясцоваю шчыльнасьцю насельніцтва, палажэньнем раёну ў адносінах да рынку і яго прыродна-гістарычнымі асаблівасьцямі,—вось, па нашай думцы, адна з важнейшых тэорытычных задач у галіне вивучэньня эканамічнай географіі“ (Номографические элементы экономической географии. Цыт. раней зборнік, стар. 70).

Усе гэтыя аўтары знаходзяцца, як бачым, у бязвыхадным мэтадологічным тупіку і, дзякуючы гэтаму, ня могуць даць нічога каштоўнага ня толькі ў перабудове, але і ў пазнаньні сапраўднасьці. Адзіна правільным выходным мэтадологічным прынцыпам у даным выпадку зьяўляецца тое палажэньне марксызму, што „разьвіцьцё вытворчых сіл,—як кажа Плеханаў,—якое вызначае сабою, у апошнім ліку, разьвіцьцё ўсіх грамадзкіх адносін, вызначаецца ўласьцівасьцямі географічнага асяродзьдзя. Але, раз узьнікнуўшы, даныя грамадзкія адносіны самі аказваюць вялікі ўплыў на разьвіцьцё вытворчых сіл“ (Основные вопросы марксизма, стар. 39, выд. 1928 г.). І далей: „Уплыў географічнага асяродзьдзя на грамадзкага чалавека ўяўляе сабою *пераменную велічыню*. Абумоўліванае ўласьцівасьцямі гэтага асяродзьдзя разьвіцьцё вытворчых сіл павялічае ўладу чалавека над прыродай і *тым самым ставіць яго ў новыя адносіны да навакольнага яму географічнага асяродзьдзя*“ (там-жа, стар. 43). Пры гэтым, „не абсалютная ўрадлівасьць

глебы,—як кажа Маркс,—а яе дыфэрэнцаванасць, рознароднасць яе прыроды продуктаў складае прыродную аснову грамадзкага падзелу працы і змяненню тых прыродных умоў, у якіх даводзіцца весці сваю гаспадарку чалавеку, спрыяе намнажэнню яго ўласных патрэб, здольнасцяй, сродкаў і спосабаў працы" (Капітал, т. I, стар. 399, выд. 1928 г.).

Такім чынам, *геаграфічнае асяроддзе, або так званыя прыродна-гістарычныя фактары павінны разглядацца ў аспэкце існуючых грамадзкіх адносін (грамадзкага асяроддзя)*—у аспэкце дасягнутага ўзроўню вытворчых сіл.

Такая пастаноўка пытання аб залежнасці гаспадарчага развіцця з прыродным асяроддзем карэнным чынам адрозніваецца ад раней вызначаных метафізічных разважанняў на гэту тэму сваёю дыялектычнасцю і сапраўды творчым навуковым зместам, чаго ня было і няма ва ўсіх без выключэння буржуазных працах па эканомічнаму раёнаванню як дарэволюцыйных, так і паслярэволюцыйных часоў.

Адзначаныя раней працы па паслярэволюцыйнаму раёнаванню БССР у сваёй мэтадологічнай аснове ўяўляюць сабою, як было ўжо зазначана, непарыўную частку з працамі прадстаўнікоў так званае дробна-буржуазнае плыні ў пытаннях эканомікі сельскае гаспадаркі. Пры гэтым, мэтадологічная аснова, так сказаць, ідэёвасць, у гэтых адносінах належала шкодніку А. Н. Чэлінцаву, на якім мы зараз спынімся.

IV

Сутнасць канцэпцыі А. Н. Чэлінцава, якая была пакладзена ім у аснову раёнавання, яскрава сфармулявана ў наступных вытрымках.

"Перш за ўсё,—кажа ён,—павінна быць прызнана нямінучасць натуральнага ўзросту народанасельнасці; няўхільны прырост насельніцтва, з аднаго боку, утварае неабходнасць непарыўнага павышэння ёмістасці тэрыторыі, а з другога—палягчае магчымасць гэтага павышэння павялічэннем інтэнсыўнасці гаспадаркі, дзякуючы накапленню вялікіх колькасцяў працы і капіталу (а таксама ведаў); у выніку нямінуча павышэння інтэнсыўнасці і разам з гэтым даходнасці гаспадаркі, ураджайнасці зямлі вытворчасці жывёлы і інш." (Современные вопросы русского сельского хозяйства, 1904 г., ст. 475-476). Далей: "Ідучы з усходу на захад паасобна ў чорназемнай і нячорназемнай паласе, магчыма... гаварыць аб раёнах з нарастаючай набліжнасцю да ўсё больш інтэнсыўнае строга сельска-гаспадарчае вытворчасці, пачынаючы з экстенсыўнай, залежнай—напаўзернавой, напаўжывёлаводнай сістэмы і канчаючы інтэнсыўнай плодзямёнай. Праспектыва змяна (па даных 1890-1900 гг.) тылаў арганізацыі сельскае гаспадаркі паўтарала як-бы пераход у часе ад ніжэйшых да вышэйшых форм сельска-гаспадарчае вытворчасці. І кожны больш інтэнсыўна арганізаваны раён мог разглядацца, як паступовая стадыя развіцця сумежнага ніжэйшага. Усё разам узятая гаварыла аб паступовым, пругрэсыўным руху сельска-гаспадарчае вытворчасці ў мінулым,—руху, на шляху якога розныя раёны да данага часу дасягнулі розных пунктаў" (Русское сельское хозяйство перед революцией, 2-е перапрацаванае дапоўненае выд., Масква, 1928 г., стар. 13.).

Такім чынам, як бачым, філэзофія Чэлінцава зводзіцца да таго, што ў аснову гаспадарчага развіцця ім кладзецца рост насельніцтва, пад уплывам якога ідзе паступовае развіццё гаспадаркі ў напрамку яе інтэнсыфікацыі, а існуючая ў даны момант тэрыторыяльная роз-

ніца ў інтэнсыўнасці адбівае паступовасць гэтага процэсу ў часе. Адгэтуль выходзіць, што дастаткова ўразумець класіфікацыю сям'яў сельскай гаспадаркі ў іх адпаведнай расстаноўцы ў часе, як чалавек ужо набывае поўную магчымасць ставіць бяспрэчны рэвалюцыйны прогноз у развіцці паасобных раёнаў. Да гэтага-ж эвалюцыйнага развіцця павінна прыстасоўвацца эканомічная палітыка і г. д.

„Трэба, — кажа А. Н. Чэлінцаў, — адшукаць аднастайныя мясцовасці, якія-б маглі характарызавацца аднароднымі рысамі ладу сельскае гаспадаркі, і кожную мясцовасць трэба разглядаць, як свайго роду адзінае ў ісходны момант цэлае, і гэту адзінку разглядаць, як аб'ект „палітыкі“ (Сельско-хозяйственные районы, порайонные перспективы с.-х. и направление мероприятий с.-х. политики).

Такім чынам, атрымоўваецца закончаная „навуковая“ сям'я аб'яднанага лягеру буржуа-кандрацьеўцаў у раёнаванні, — сям'я, на якой яны грунтавалі сваю палітыку рэстаўрацыі капіталістычнага ладу ў СССР.

На самай справе рост насельніцтва ў аснове грамадзкага развіцця гэта ёсць выразна буржуазнае супроцьстаўленне таму асноўнаму палажэнню марксызму, што „ў грамадзкай вытворчасці свайго жыцця людзі натыкаюцца на пэўныя, неабходныя, ад іх волі незалежныя адносіны — *адносіны вытворчасці*, якія адпавядаюць пэўнай ступені развіцця іх матэрыяльных вытворчых сіл“ (Маркс), што рост насельніцтва зьяўляецца функцыяй росту вытворчых сіл, або, як кажа Маркс, „кожнаму асобнаму гістарычнаму спосабу вытворчасці ўласцівы свае асаблівыя, маючыя гістарычнае значэнне законы насельніцтва. Абстрактны закон насельніцтва існуе толькі для раслін, жывёл, пакуль у гэтую галіну гістарычна ня ўмешваецца чалавек“.

Тое-ж, што ў аснову эканомічнае палітыкі дзяржавы клалася шкоднікам і ў раёнаванні эвалюцыйная паступовасць, зьяўляецца нічым іншым, як ідэёва асновай капіталістычнае рэстаўрацыі сельскае гаспадаркі ва ўмовах СССР. Бо гэтым самым ціхаю сапаю падмянялася кіруючая роля пролетарскае дзяржавы, якая праз ажыццяўленне плянавых заданняў уносіць рэвалюцыйна-перабудоўчыя асновы ў развіццё сельскае гаспадаркі. Заместа плянавага задання і на гэтай аснове рэвалюцыйных перабудоў, па думцы капіталістычных рэстаўратараў, павінна было ажыццяўляцца дапасаванне ўсіх мерапрыемстваў да эвалюцыйнага процэсу ў сельскай гаспадарцы, а тым самым — садзейнічанне нараджэнню і пашырэнню васпраіздзівства капіталістычных адносін. У сувязі з гэтым стаіць і такое сьцьвярджанне шкоднікаў, што „*практычны агроном сённяшняга дня...* павінен у значна большай меры цікавіцца пытаннямі арганізацыйна-вытворчага парадку, чым праблемамі сацыяльна-эканомічнымі“ (А. Чаянаў, прадмова да працы Н. Нікіціна — „Разделение Московской губ. на с.-х. районы“, 1921 г.).

Гэты метафізічны адрыв сацыяльна-эканомічных праблем ад арганізацыйна-вытворчых, як бачым, адыгрывае ролю змазанья сацыяльных процэсаў, што так характэрна для ідэолагаў буржуазіі.

У гэтай-жа сувязі стаіць і другі прыём капіталістычных рэстаўратараў у пытаннях эканомічнага раёнавання, які зводзіцца да таго, што эканомічныя раёны адрываліся імі ад адміністрацыйных. Так, той-жа А. Чаянаў піша: „Лічым неабходным падкрэсліць, што вызначаныя арганізацыйна-вытворчыя раёны ні ў якім выпадку ня могуць зьяўляцца падставай для адміністрацыйнага падзелу губерні, бо апошні павінен будавацца на асновах прыроднага (?) імкнення

насельніцтва да пэўных пунктаў, якое, у сваю чаргу, вызначаецца становішчам і характарам шляхоў зносін і разьмяшчэньнем масываў насельніцтва" (там-жа, стар. 6.). З гэтае балбатні нас цікавіць тая політыка шкоднікаў, якая накіравана імі да адрыву эаномічнага жыцця раёнаў ад органаў дыктатуры пролетарыяту з адначасоваю стаўкаю на грамадзкасьць капіталістычных элемэнтаў у горадзе і так званыя імі „перадавыя элемэнты“ на вёсцы. Апошнія канцэнтраваліся навокал мясцовае агрономіі (якой, як мы бачылі, забаранялася шкоднікамі займацца соцыяльна-эаномічнымі праблемамі) у выглядзе выразных кулацкіх аб'яднаньняў пад маркаю „сялян-дасьледчыкаў“, на якіх ставілі сваю стаўку аб'яднаныя сілы інтэрвэнтаў (гл. па гэтаму пытаньню паказаньні шкоднікаў на процэсе меншавікоў-інтэрвэнцыяністаў і артыкул аб працы контр-рэволюцыйных беларускіх нацдэмаў з „сялянамі дасьледчыкамі“ тыпу Мароза, Савіча і інш. у час. „Сав. Краіна“, № 5, 1931 г.).

Адрываючы, такім чынам, дзейнае кіраўніцтва гаспадарчым жыцьцём ад органаў дыктатуры пролетарыяту, змазваючы клясавыя супярэчнасьці вёскі, капіталістычныя рэстаўратары канцэнтравалі ўсё эаномічнае жыцьцё вёскі на ініцыятыве яе капіталістычных элемэнтаў з такой „цэнтральнай фігурай“, як адпаведна выходзілі імі агроном. Апошні, па іх думцы, „павінен мець быццам свой маяк, выстаўлены мясцоваю сельскаю гаспадаркаю на бліжэйшы час, маяк, якога бачыць агроном, хоць яго можа і ня бачаць іншыя (?). І агроном будзе мець гэты маяк, калі ён выясьніць важнейшыя асобнасьці арганізацыйнага ладу мясцовае гаспадаркі і разам з тым кірунак, у якім апошняя зьмяняецца і можа зьмяняцца як чыста стыхійна, так і ў выпадку рацыяналізацыі гэтага стыхійнага разьвіцьця пры дапамозе агрономіі (!).“ „Яго (агронома) думка заўсёды будзе наперадзе ад мясцовых гаспадароў і грамадзкіх дзеячоў“ (проф. А. Н. Чэлінцаў—Аб рахунковым аналізе сялянскае гаспадаркі; бел. пераклад пад рэдакц. А. Смоліча, стар. 7-8).

Тэорыя эвалюцыйнае паступовасьці ў разьвіцьці сялянскае гаспадаркі, — паступовасьці, якая зводзілася да адарванага тэхнічнага разуменьня гэтага процэсу, была, як мы бачылі, адным з асноўных момантаў ідэолёгічнай сыстэмы буржуазна-рэстаўратарскае тэорыі раёнаваньня сельскае гаспадаркі, якую яны рабілі вядучай галіной народнае гаспадаркі.

З гэтае тэорыі вынікаюць адносіны кандрацьцеўцаў у раёнаваньні да падбору матар'ялаў, а таксама характар выкарыстаньня апошніх. У аснову раёнаваньня звычайна клаліся матар'ялы дарэволюцыйных пералісаў. Гэтаму матар'ялу надаваўся ярлык — „масавы матар'ял“, а далейшае яго выкарыстаньне ішло бяз усякае соцыяльна-эаномічнае дыфэрэнцыяцыі. Так, характэрныя для буржуазнага і асабліва для дробна-буржуазнага лягеру „сярэдня“ зьяўляліся вынікам мешаньня такіх рознародных соцыяльна-эаномічных тыпаў гаспадарак, як розныя групы сялянства і панскія гаспадаркі.

Такім чынам, разам з даказаньствам неабходнасьці накіроўваць усе мерапрыемствы эаномічнае політыкі дастасоўна да эвалюцыйна-капіталістычнага процэсу ў сельскай гаспадарцы, гэты процэс падаваўся ў яго найбольш выразнай дарэволюцыйнай форме.

Сярэдня-ж вялічыні адыгрывалі ролю шырмы, якая дапасоўвалася да змаваньня соцыяльных процэсаў.

Зразумела, што аб'яднаньне дробна-буржуазных тэорэтыкаў у раёнаваньні на вызначаных вышэй мэтодолёгічных асновах зьяўляецца рашаючым момантам у разглядзе іх прац і што „рознагалосьці“

ў самым тэхнічным ажыццяўленьні раёнавання зьяўляюцца ні больш ні менш як „сямейнымі спрэчкамі“, якія, як ужо зазначана раней, ня могуць ляжаць у аснове нейкага „прынцыповага“ падзелу гэтых „раёншчыкаў“. Напрыклад: калі ўзята для раёнавання ня ўся народная гаспадарка, а толькі яе частка і, прытым, у ізоляваным парадку, без належнае сувязі не ў парадку вядучае падначаленасьці, або калі нават раёнаваньне робіцца і як агульнаэканамічнае, але зноў-такі не ў парадку сапраўды вядучых галін, то гэта ўжо наперад абракае яго на поўную рэальную несапраўднасьць ня толькі як „перабудаваўчага“, але і як „пазнаваўчага“. Ніякія „гульні ў цыфіркі“ з іх інтэрваламі і мэханічным злучэньнем тут дапамагчы нічога ня могуць, бо ўсё гэта дае „самаабманнае“, штучныя злучэньні, а ўсе гэтыя практыкаваньні набываюць характар голае схолястыкі.

Такая ў асноўных рысах мэтодолёгічная сыстэма разважанняў ідэолёгаў капіталістычнае рэстаўрацыі ў народнай гаспадарцы СССР, якую яны прыстасоўвалі да раёнавання гэтае гаспадаркі.

V

Н. К. Ярашэвіч і А. Смоліч у сваіх адзначаных вышэй працах па сельска-гаспадарчаму раёнаваньню БССР стаяць поўнасьцю на мэтодолёгічных пазіцыях дробна-буржуазнае школы ў раёнаваньні. Н. К. Ярашэвіч зазначае што ў яго працы па сельска-гаспадарчаму раёнаваньню „ўжыты арганізацыйна-вытворчы мэтод проф. Чэлінцава“ (К методике с-х. районирования, ст. 177), пры гэтым лічыць, што вызначаныя ім 7 формацыйных сельска-гаспадарчых раёнаў зьяўляюцца толькі паасобнымі стадыямі, этапамі, праз якія праплывае сельска-гаспадарчы процэс на тэрыторыі Менскай губ. У агульных рысах магчыма дапусьціць, што за малым выключэньнем, вызначаныя намі на тэрыторыі Менскай губ. сельска-гаспадарчыя раёны, відавочна, будуць назірацца праз пэўны пэрыод часу ў кожным з гэтых раёнаў. Па вызначаных на тэрыторыі сельска-гаспадарчых раёнах магчыма меркаваць аб бліжэйшых і будучых зьменах сельскае гаспадаркі і аб той бліжэйшай стадыі, да якой імкнецца даны сельска-гаспадарчы раён. У гэтым *угадваньні і ўменьні рабіць прогноз* (падкрэсьлена намі — Аўтары) перамен у сельскай гаспадарцы заключаецца галоўная работа сельскага гаспадара, каб узгадніць сваю работу з эвалюцыйнай сельскае гаспадаркі, якая адбываецца ў даным раёне; не падтрымоўваць тых галін сельскае гаспадаркі, якія зьяўляюцца генэтычнымі прызнакамі адыходзячай у мінулае стадыі сельска-гаспадарчага разьвіцьця, а падтрымоўваць і разьвіваць тыя сельска-гаспадарчыя пачынаньні, якія высоўваюцца новай стадыяй адбываючайся сельска-гаспадарчай эвалюцыі, служачай зьвязном да наступнай трэцяй стадыі сельска-гаспадарчага разьвіцьця“ (С. Х. районы ..., стар. 63). Відавочна, што гэта ёсьць ня больш ні менш, як перапеў з Чэлінцава тае рэакцыйнае тэорыі няўхільнае эвалюцыйнае паступовасьці, якая сваім „угадваньнем“ і „прогнозам“ была накіравана на падмену плянавае рэвалюцыйнае перабудовы сельскае гаспадаркі на падставе заданьня-дырэктывы з боку кіруючых органаў соцыялістычнага будаўніцтва.

А. Смоліч гэта-ж самае сьцьвярджае наступным чынам: „Вывучэньне сялянскае гаспадаркі, — піша ён, — яе арганізацыйнага боку мае вялікае і ў сучасны момант, можна лічыць, агульнапрызнанае (?) практычнае значэньне“, бо, па яго думцы, „сялянская гаспадарка можа характарызаваць эканамічны ландшафт гэтака сама, як расьліннасьць

характарызуе фізічна-геаграфічны краявід, і зьяўляецца, асабліва ў краёх малаіндустрыялізаваных, фокуснай прыметай для эканамічнага раёнавання і характарыстыкі раёнаў". І далей: „Пытаньне аб раённых тыпах сялянскай гаспадаркі і іх географічным размяшчэньні мае вялікую жыццёвую вартасьць, а яго разьвязаньне—адна з асноўных перадпасылак плянавага соцыялістычнага будаўніцтва савецкае дзяржавы“ (Орг. сялян. гаспадаркі..., стар. 1-2).

Тут А. Смоліч за „рэволюцыйнай“ фразай і ўласьцівымі яму дэмагогічнымі прыёмамі падае тое-ж рэакцыйнае чэлінцаўскае разуменьне шляхоў разьвіцьця сельскае гаспадаркі.

Цікава адзначыць, што Н. К. Ярашэвіч набіраецца нагласьці называць гэтую, як мы бачылі, яўна мэтафізычную дробна-буржуазную мэтодольгію раёнаваньня мэтодольгіяй, якая „абапіраецца на дыялектычны мэтод“ (К методіке с.-х. раённавання, стар. 1178).

Як Н. К. Ярашэвіч у сваіх працах, так і А. Смоліч у працы „Організацыя сялянскай гаспадаркі“..., першы поўнасьцю і выключна, а другі—у асноўным, карыстаюцца матар'яламі перапісу 1916 г. На падставе гэтага матар'ялу Н. К. Ярашэвіч вылічыў „сярэдня“ ад усіх соцыяльна-эканамічных груп сялянства ды панскіх гаспадарак і лічыць, што калі ён застанавіўся на „вызначэньні запатрабаваньняў сельскае гаспадаркі краю за мінулы час і прадыхаваных імі мерах, то гэта зроблена як з-за мэтодольгічных меркаваньняў, так і таму, што даны год, ня гледзячы на ўплыў вайсковых падзей, дае ўсё-такі найбольш поўныя зьвесткі аб стане дарэволюцыйнага сельска-гаспадарчага жыцця ў закончанай яго форме і напрамку, да якіх у значнай ступені імкнецца і цяперашняе пасьлярэволюцыйнае гаспадарка“ (К методіке с.-х. раённавання, стар. 176, падкрэсьлена намі—Аўтары). А. Смоліч, у сваю чаргу, ужывае ўсе матар'ялы Н. К. Ярашэвіча і на падставе іх вызначае „асноўныя рысы сельска-гаспадарчага раёнаваньня“ (стар. 5).

Жыццё паказала, як пралічыліся гэтыя „раёнізатары“ ў сваім вызначэньні напрамку разьвіцьця сельскае гаспадаркі. Гэтае-ж жыццё паказала і ўсю рэакцыйнасьць „плянавых“ меркаваньняў шкоднікаў у раёнаваньні, зьмёўшы іх у сорны кошык магутнаю хваляю рэволюцыйнага энтузіязму працоўных мас у соцыялістычным будаўніцтве на аснове генэральнае лініі КП(б) і пад яе выпрабаваным кіраўніцтвам.

Гэты ўздыхалці аб „беларускім народзе“ ў сваіх працах па раёнаваньню рабілі ўсё, што толькі маглі для адцягваньня ўвагі ад аналізу соцыяльных момантаў у сельскай гаспадарцы БССР, для змазваньня клясавае барацьбы, якая адбылася ў ёй, і гэтым таксама адгрывалі ролю рэакцыянераў у адносінах да батрацтва і бядняцка-серадняцкага сялянства вёскі. Так, гэтымі шкоднікамі давалася наступная ацэнка колёніяльнае палітыкі царскага ўраду на Беларусі: „Спэцыфічная русыфікатарская палітыка былога царскага ўраду была накіраваная на аддаленьне працоўнай беларускай інтэлігенцыі ад сялянства. Культуртрэгеры, якія тут засталіся з асяродку польскага панскага насельніцтва, ня гледзячы на сваю параўнаўча высокую культурнасьць, былі чужымі беларускаму сялянству (як быццам польскі кулак і яго ідэолёг—ня сябра беларускаму кулаку) як па клясаваму, так і па нацыянальнаму свайму характару. Яны тварылі тут шляхецка-нацыянальную справу, маючы надзейную эканамічную базу ў сваіх багатых маёнтках у той час, як лепшая беларуская інтэлігенцыя, пад уплывам царскай палітыкі, вымушана была шукаць ужываньня сваім сілам за прэделаў роднага краю, удалі ад роднага народу, патрэбы якога ёй былі

блізкі і знаёмы. Таксама чужымі былі беларускаму сялянству і расійскія чыноўнікі, мала знаёмыя з бытам мясцовага насельніцтва і ладам яго гаспадаркі. Гэты падзел працоўнае інтэлігенцыі з сялянствам быў адной з прычын, якія затрымоўвалі развіццё і коопэрацыйнага руху і наогул агрыкультурнае працы ў Беларусі" (Н. К. Ярашэвіч. К методике с.-х. районирования, стар. 1.164-165).

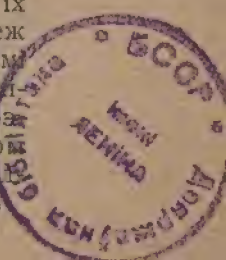
У гэтых шкоднікаў існуе на Беларусі толькі дзве сілы — „працоўнае“ сялянства і яго „працоўная“ інтэлігенцыя. Сутнасьць-жа колёніальнае політыкі царскага ўраду, увесь комплекс эканамічнага, соцыяльнага, нацыянальнага і культурнага ўціску, які ажыццяўляўся на Беларусі, зьведзены, як бачым, да падзелу „працоўнае“ інтэлігенцыі ад „працоўнага“ сялянства. Выходзіць, што для таго, каб задаволіць гэтых уздыхацеляў аб „долі беларускага народу“, трэба было зрабіць зусім нязначнае — гэта пакінуць „працоўную“ беларускую інтэлігенцыю тыпу Ярашэвіча, Смоліча ды інш. працаваць на Беларусі, і ўсё было-б добра. Фэўдальна-капіталістычнае панаваньне колёнізатарай магло заставацца непарушаным, непарушаным мог заставацца наогул капіталістычны лад, і ўсё гэта зусім не перашкаджала-б ні іх коопэрацыйнаму, ні іх агрыкультурнаму развіццю. Адсюль зусім ясны і характар коопэрацыі, і характар агрыкультурнага развіцця гэтых шкоднікаў.

А. Смоліч, вызначыўшы на падставе матар'ялаў Н. Ярашэвіча, „асноўныя рысы сельска-гаспадарчага раёнавання“, ужывае такі трук. На раёны, атрыманыя па даных 1916 году, накладвае характарыстыку па даных 1923 году, якія атрыманы ім зноў-такі з так званых „сярэдных гаспадарак“, і ўсё гэта раіць, як падставу для эканамічнае політыкі савецкае ўлады.

Зразумела, што працы, пабудаваныя на такой яўна шкодніцкай мэтодологіі, „старэлі“, ішчэ ня будучы скончанымі, і таму зьяўляліся толькі баястам і тормазам у соцыялістычным будаўніцтве — шкодзілі, а не дапамагалі апошняму. Цікавым прыкладам у гэтых адносінах могуць быць два моманты, якія даволі выразна характарызуюць якасьць гэтых прац. Першае. Гэта тая пэрспектыва, якая вызначалася імі для Палесься і зьмяшчалася ў тым, што яно „вядома сваімі антысанітарнымі і антыгігіенічнымі ўмовамі, сваёю спэцыфічнаю хваробаю — каўтуном і бесканечнымі трасцамі, што ня можа ня ўплываць у будучым на адмоўнае развіццё гэтага раёну“ (Н. К. Ярашэвіч. С.-х. районы..., стар. 6).

Няхай гэтыя прыхвасьні капіталістычнага развіцця паглядзяць на бязжаласны над імі глум жыцця, які ажыццяўляецца пераможным соцыялістычным будаўніцтвам па асушэньню балот Палесься, па будаўніцтву на іх саўгасаў і колгасаў, гэтых фабрык тэхнічных культур, мяса, сала і малочных produkтаў. Няхай яны паглядзяць назад, як услед за імі ў кошык гісторыі ляцяць каўтун і трасца з квітнеючых прастораў соцыялістычнага будаўніцтва.

Другое. Гэта пытаньне аб межах раёнаў і адміністрацыйных адзінках раёнавання. Усе буржуа ў раёнаваньні, а ў тым ліку і іх беларускія пабрацімы, лічылі, што тэорытычна пэўных рэальных меж эканамічных раёнаў ня існуе, што гэтыя межы зьяўляюцца ўмоўнымі і атрымліваюцца наогул пастолькі, паколькі матар'ялы, на якіх грунтуецца раёнаваньне, прыстасаваны да пэўных тэрыторыяльна акрэсьленых адміністрацыйных адзінак — валасьцей, павеатаў і г. д. Пры гэтым само раёнаваньне прыстасоўвалася абавязкова да пэўнае

міністрацыйнае адзінкі, якою ў разгляданых працах зьяўлялася воласьць.

Зразумела, паколькі раёнаваньне атрымоўвалася выключна ў выніку пэўнага механічнага жонглёрства лічбамі („гульнёю ў цыфіркі“), то без адміністрацыйнае адзінкі гэтыя „раёнізатары“ абыйсьціся не маглі. Гэтая-ж адміністрацыйная адзінка дапамагала ім выйсьці і з мэтодолёгічнага тупіку адносна меж раёну, у якім (тупіку) яны знаходзіліся, дзякуючы сваёй бяспомачнасьці ня толькі ў вызначэньні рэальнае перспектывы спэцыялізацыі раёну ва ўмовах соцыялістычнага будаўніцтва (чаго яны рабіць і не жадалі), але і ў рэальным вызначэньні існаўчае яго спэцыялізацыі.

Якраз соцыялістычнае будаўніцтва дае поўную і тэорытычную, і практычную магчымасьць і неабходнасьць вызначыць рэальныя межы спэцыялізацыі раёну.

Пры гэтым, вызначэньне меж раёну патрабуе зусім ня лічыцца з існуючым, часамі зусім штучным адміністрацыйным падзелам тэрыторыі, паколькі эаномічнае раёнаваньне павінна зьяўляцца базай для адміністрацыйнага, а не наадварот.

Кулацкі прышчэпаўскі пэрспэктыўны плян разьвіцьця сельскае гаспадаркі быў пабудаваны на раёнаваньні, якое было „прапанавана і прынята ў якасьці орыентывовачнага ў сваіх працах аддзелам с.-г. эаноміі зямплану НКЗБ“ (Перспективный план., стар. 52), г. ё. „прапанаваны і прыняты“ тым-жа А. Смолічам і ня менш вядомым нацдэмам Я. Кісьляковым ды інш. кандрацьеўцамі, якія ў той час арудвалі ў НКЗБ. Па гэтаму раёнаваньню БССР падзялялася на 4 сельска-гаспадарчыя раёны: Меншчына, Палесьсе, Магілёўшчына і Віцебшчына. У *Меншчыну* ўваходзілі тагочасныя акругі — Менская, Слуцкая, Барысаўская; у *Палесьсе* — Мазырская і Бабруйская; у *Магілёўшчыну* — Магілёўская, Аршанская і Калінінская; у *Віцебшчыну* — Віцебская і Полацкая. Характарыстыка гэтых раёнаў была пабудавана на тэй-жа чэліцаўскай эвалюцыйнай шкале розных стадый інтэнсыўнасьці сельскае гаспадаркі БССР, а вызначэньне самых раёнаў носіць характар чыстае інтуіцыі па вызначэньню існуючае спэцыялізацыі, без якога-б та ні было ўгрунтаваньня і без наданьня пэўных дырэктыў па спэцыялізацыі ў пэрспэктыве. Пры гэтым характарыстыка раёнаў па шкале розных стадый эвалюцыі фактычна выключала спэцыялізацыю ў сапраўдным разуменьні гэтага слова. Бо канстатацыя існуючага (ня кажучы ўжо аб яе нерэальнасьці наогул на аснове іх мэтодолёгіі) з падзелам вызначаных тыпаў па ступені інтэнсыфікацыі нават не зьяўляецца тое-самай разуменьню спэцыялізацыі; у пэўную „стадыю“ інтэнсыўнасьці можа папасьці некалькі рознародна спэцыялізаваных раёнаў — і наадварот. Зразумела, што такое раёнаваньне не магло задаволіць практыку соцыялістычнага будаўніцтва, а магло толькі шкодзіць ёй.

VI

Другая праца А. Смоліча па сельска-гаспадарчаму раёнаваньню „Сельска-гаспадарчыя раёны БССР у 1927-1928 гадох“ — па сутнасьці нічым не адрозьніваецца ад першае, але мае, як ён сам кажа, некаторыя „мэтодолёгічныя асаблівасьці“. Апошнія зводзяцца да таго, што ў ёй А. Смоліч не шкадуе ні фраз, ні дэмагогіі, каб толькі замаскаваць рэакцыйнасьць свае дробна-буржуазнае мэтодолёгіі.

За рэвэрансамі перад соцыялістычным сэктарам сельскае гаспадаркі перад савецкаю ўладаю, Леніным, Марксам і г. д. А. Смо-

ліч ухітраецца падаць Леніна ды Маркса як нічым не адрозніваючыхся ад Скварцова, Котава, Студэнцага; Плеханава робіць падобным Брынкману, а савецкую эканамічную палітыку, як такую, пад уплывам якой хоць і растуць вытворчыя сілы ўсіх раёнаў—і прогрэсійных і адсталых, прычым апошніх, наогул кажучы, нават шыбчэй, *але ўсё-ж суадносіны паміж раёнамі, іх параўнаўчая роля і кірунак спецыялізацыі звычайна захоўваюцца* (стар. 32, Падкрэслена намі—Аўтары).

Згодна Смоліча выходзіць, што „суадносіны“ паміж раёнамі „ўсё-ж захоўваюцца“ старыя, г. ё. заснаваныя на прынцыпах колёняльнае палітыкі царскага ладу. Гэта ўжо, як бачым, чысцейшая догма і беларускага нацыянал-дэмакратызму аб нацыянальным уціску „беларусоў“ і пасля Кастрычніка контррэвалюцыйная догма, упрыгожаная і замаскаваная паказнаю „рэвалюцыі і жыцццю“ фраз і рознымі рэвэрансамі.

Разам з гэтым падаецца і другі, на першы погляд нявінны, а па сутнасці контррэвалюцыйны букецік нацдэмаўскае мудрасці. „Могуць уплываць,—кажа А. Смоліч,—на характар сельска-гаспадарчага ландшафту і такія чыста палітычныя прычыны, як правядзенне дзяржаўных граніц. Так, заходняя дзяржаўная мяжа (з Польшчай—А-ры), адрэзаўшы шэраг раёнаў БССР ад бліжэйшых чыгуначных станцый (якія засталіся ў Польшчы Аўтары), з якімі гэтыя раёны ўвесь час былі звязаны (напр., Капыльскі з ст. Замір'ем, Бягомльскі з Парфіянавым і г. д), відавочна затрымоўвае эканамічнае разьвіццё гэтых раёнаў“ (стар. 32).

Як бачым, згодна нацдэма А. Смоліча, пэрспектыва разьвіцця гэтых раёнаў не ў сацыялістычным будаўніцтве, якое адбываецца ў БССР, а ў далучэнні да чыгуначных станцый, з якімі яны былі раней звязаны, гэта значыць да мілай нацдэму фашыстаўскай Польшчы. Коментары лішнія. Такі характар „мэтодologicічных асаблівасцей“ гэтае працы А. Смоліча. Ува ўсім астатнім яна падобна да першае.

Па-старому-ж у ёй раёнаванне робіцца абасоблена сельска-гаспадарчае і пры гэтым лічыцца, што зробленае ім раёнаванне „разам з падлікам энэргетычных і сыравінных рэсурсаў дазволіла-б устанавіць пэрспектывы спецыялізацыі ўсяе народнае гаспадаркі раёну“ (стар. 11). Гэта азначае, што сельскай гаспадарцы надаецца вядучы характар перад другімі галінамі народнае гаспадаркі. Баючыся крытыкі, А. Смоліч з аднаго боку завярае, што яго праца толькі папярэдні матар'ял да раёнавання, які ўжо траціць шмат свая ўчорашняе актуальнасці, бо яна дае „разгляд эканамічных формацый мінулага“ (прадмова), а з другога боку заяўляе, што яна мае „характар ня толькі дыскусыйнае схэмы раёнаў, але і некаторага чарнавога projektu, які карысна будзе ў далейшым мець на ўвазе пры пастаноўцы ўсіх іншых прац па раёнаваньню“ (стар. 11). Усё гэта сьведчыць аб двурушніцтве А. Смоліча, а ні ў якім разе не аб зьмене яго ранейшых рэакцыйных мэтодologicічных пазыцый.

Па-ранейшаму ў гэтай працы А. Смоліч лічыць буржуазную мэтодologicію ў раёнаваньні „самай популярнай“, ад ужывання якой атрымаліся „ўсе найбольш каштоўныя вынікі“ ў раёнаваньні, і падае, як прыклад, Нікіціна, Котава ды інш. (стар. 5), адзначаўшы, што ў разглядванай працы для яго „важна ня толькі даць класіфікацыю сучасных гаспадарчых тыпаў і сетку раёнаў, але зразумець і вытлумачыць іх паходжаньне, дынаміку разьвіцця і магчымыя пэрспектывы“ (стар. 9). А. Смоліч ахвотна далучаецца да Н. Баранскага ў яго

няверным супроцьстаўленьні географічнага падзелу працы тэхніцы (гл. Н. Баранский—Курс экономической географии) і да шкодніка С. В. Берштэйн-Когана ў тым, што „задача плянавай гаспадаркі менавіта тым, каб удакладніць і рацыяналізаваць гэты географічны падзел працы, які дагэтуль складаўся стихійна“ (стар. 2).

Усё гэта знаёмая песня аб „прыстасаваньні“, „рацыяналізацыі“ і г. д. (абы толькі не сьвядомае рэволюцыйнае перабудовы) да рэволюцыйнага процэсу ў сельскай гаспадарцы. З гэтае-ж старое песні аб даласаваньні перспэктыў разьвіцьця да капіталістычнае эвалюцыі ў сельскай гаспадарцы вынікае і тая орыентацыя А. Смоліча на дарэволюцыйныя матар’ялы, на якіх вывучаецца ім гэтая эвалюцыя. З гэтага-ж вынікаюць і тыя заявы, многазначыцельна папярэджаючыя савецкую ўладу аб тым, што „колектывізацыя будзе залежаць ня толькі ад суб’ектыўных, але і ад пэўных аб’ектыўных умоў“ (стар. 27).

Адным словам, не застаюцца на ўсіх шкодніцкіх выкрутасях А. Смоліча, якія не даюць нічога новага да разгледжанае намі буржуазнае мэтодолёгіі ў раёнаваньні, мы і з паказанага ўправе зрабіць заключэньне, што гэтая яго праца таксама прасякнута скрозь чужою соцыялістычнаму будаўніцтву мэтодолёгіяй, рэакцыйнай мэтодолёгіяй буржуазнае школы ў раёнаваньні з дадаткам да яе контррэволюцыйнага беларускага нацыянал-дэмакратызму.

VII

У шчыльнай сувязі з разгледжанымі спробамі раёнаваньня БССР стаіць праца па эаномічнаму раёнаваньню, якая праводзілася Дзяржплянам. Перад гэтай працаю было пастаўлена заданьне — даць эаномічнае раёнаваньне БССР з прыстасаваньнем яго да патрэб суцэльнае колектывізацыі. Праца арганізацыйная, мэтодолёгічная і па падвядзеньню агульных вынікаў канцэнтравалася ў Дзяржплане, а для выкананьня працы прыцягваўся шэраг устаноў, як БАН, ВНДІ, тагочаснае ЦСУ, ВСНГ і г. д. Для выкананьня працы быў вызначаны тэрмін I-X-30 г.

Праца ня толькі ня была выканана ў вызначаны тэрмін, але яна, нарэшце, і зусім застыла. Здарылася гэта таму, што гэтая праца з першых-жа дзён папала ў рукі тых-жа шкоднікаў, якія зрабілі ўсё магчымае для таго, каб выкарыстаць яе як сродак у сваёй барацьбе супроць соцыялістычнага будаўніцтва. Перш за ўсё, для адводу вачэй была створана шырокая „мэтодолёгічная камісія“ з прадстаўнікамі ад розных устаноў, а фактычнае выкананьне працы было перададана такому шкодніку ў плянаваньні, як Бонч-Асмалоўскі. Камісія фактычна бяздзейнічала і ніякай мэтодолёгіі не распрацоўвала, а ўсё гэта давала шкоднікам магчымасьць, прыкрыўшыся гэтай камісіяй, як шырмаю, ажыццяўляць гэтае раёнаваньне па сваёй рэакцыйнай мэтодолёгіі і ўсялякім спосабам тармазіць вынікі працы. Было выдуманна шэраг непатрэбных формуляраў, якія рассыляліся амаль ня ў кожную вёску для запаўненьня, усё гэта зьбіралася, мелася на ўвазе распрацоўваць і г. д., і ўсё гэта адыгрывала, па сутнасьці, адну ролю — затрыманьня выкананьня працы.

Уся праца грунтавалася на „мэтодолёгічных“ меркаваньнях яе непасрэднага кіраўніка і выканаўца Бонч-Асмалоўскага, які меў такую ўстаноўку, каб гэтае раёнаваньне зьмяшчалася „ў разьмеркаваньні тэрыторыі БССР на адзінкі, у якія павінны быць арганізаваны буйныя аграіндустрыяльныя гаспадаркі. У адносінах кожнай такой

гаспадаркі, апрача яе орыентыровачных межаў і цэнтру, павінны быць намечаны таксама і асноўныя гаспадарчыя рысы і перспектывы іх развіцця" (Тэзісы Бонч-Асмалоўскага). Пры гэтым, *"парушэнне паслядоўнай (чытай існуючай.—Аўтары) спецыялізацыі раёну, — піша там-жа Бонч-Асмалоўскі,—і ўскладненне вытворчасці ў ім дапушчальна толькі ў межах найбольшага выкарыстання натуральных рэсурсаў раёну, у моц неабходнага сымбіёза розных галін, правідловай арганізацыі працы і неабходнага пры даных эканамічных умовах самазабеспячэння раёну ў галіне задавальнення гаспадарчых і спажывецкіх патрэб"* (падкрэслена намі.—Аўтары).

Такое вызначэнне задач эканамічнага раёнавання, як бачым, зводзіла яго перш за ўсё да таго-ж сельска-гаспадарчага раёнавання. Апошняе, абмяночы запраектаванне спецыялізаваных раёнаў на базе агульнае спецыялізацыі БССР у сыстэме грамадзкага падзелу працы паміж раёнамі СССР, зводзілася непасрэдна да тэрыторыі аднае гаспадаркі (або так званага імі "дробнага раёнавання"), спецыялізацыя якіх вызначалася "спажывецкімі і гаспадарчымі" патрэбамі гэтага-ж раёну, інтарэсамі яго "самаснабжэння". Толькі ў гэтых інтарэсах дапускалася "парушэнне" існуючае спецыялізацыі. Усё гэта, як бачым, знаёмыя напевы з лягеру буржуа-шкоднікаў у раёнаванні, хіба толькі з тою асаблівасцю, што тут зроблены моцны націск на ізаляванасць і натуралізацыю раёнаў з запатрабаваннем яўнага падначальвання гэтай натуралізацыі нават наяўных "эвалюцыйных" момантаў спецыялізацыі.

Рэакцыянасць гаспадарчае ізаляванасці раёнаў, якая праводзілася Бонч-Асмалоўскім, яскрава выяўляецца у супроцьстаўленні яе наступнай вытрымцы з дакладу т. Сталіна на XVI з'ездзе УсеКП(б):

"Перад намі, — кажа т. Сталін, — стаяць, такім чынам, наступныя праблемы сельскае гаспадаркі:

1) *Праблема замацавання становішча тэхнічных культур шляхам забеспячэння адпаведным раёнам дастатковае колькасці танных хлебных прадуктаў;*

2) *Праблема падняцця жывёлаводства і вырашэння мяснoga пытання шляхам забеспячэння адпаведным раёнам дастатковае колькасці танных збожжавых прадуктаў і кармоў;*

3) *Праблема канчатковага вырашэння пытання аб зярнёвай гаспадарцы, як галоўнага пытання сельскай гаспадаркі ў даны момант"* (падкрэслена намі — Аўтары).

Яскрава падкрэслены тав. Сталіным прынцып паміжраённае сувязі, якая асабліва патрэбна пры спецыялізацыі, падмяняўся ў раёнаванні Бонч-Асмалоўскага на рэакцыйны прынцып гаспадарчае ізаляванасці (чым фактычна здымалася спецыялізацыя) ня толькі ў межах рэспублікі (нацыянальная абмежаванасць), але ў межах пазсобных раёнаў і нават гаспадарак (*прыватнакапіталістычная абмежаванасць*).

Калі дадаць яшчэ да гэтага тое, што папярэдняе запраектаванне, а затым і канчатковае зацверджанне такіх раёнаў было перададзена ў акругі (зразумела, пад кіраўніцтвам Бонч-Асмалоўскага), то атрымаецца зусім выразны малюнак, які зводзіцца да таго, што:

1) Раёнаванне было мэтадолагічна пазбаўлена ўсякае неабходнасці лічыцца з плянавым заданнем ня толькі ў межах СССР, але нават і ў межах БССР.

2) Зняццё праблемы спецыялізацыі было методолёгічна абу-моўлена наперад, а аформіць гэтую справу належала самім нізам.

3) У выніку ўсяе працы стаяла перспектыва атрымання не спецыялізацыі соцыялістычнае гаспадаркі, а крыху папраўленае вас-праіздзтва „ласкутнасці“ існуючае гаспадаркі. Цікава, што, дзякуючы сьвядома складзенай сыстэме арганізацыі выканання самой работы, сапраўдныя арганізатары падобнае шкоднае справы аказваліся ў становішчы „наша хата з краю“.

Разам з гэтым цікава адзначыць шкодніцкія меркаваньні Бонч-Асмалоўскага на тэму: як спрыяюць прыродныя ўмовы (глеба, рэльеф і г. д.) арганізацыі колгасаў. Так, ён лічыць, што: а) „найбольш спрыяючымі для арганізацыі комбінатаў неабходна прызнаць наступныя глебы: суглінкі лёсавыя і лёсавідныя, супесі і нават зьвязныя пяскі“; б) „для агракомбінатаў (а не аграіндустрыяльных комбінатаў—Аўтары) могуць падыходзіць землі з максымальнымі схіламі да №“. в) „частая перападзістасць ужыткаў таксама зьяўляецца перашкодай для арганізацыі буйных механізаваных гаспадарак“ і інш. у гэтым родзе „халтура“, але „халтура“, якая імкнецца давесці як мага больш „об’ектывных“ і нават „прыродных“ умоў, „перашкаджаючых“ магчымасці калектывізацыі наогул. Таму зусім ня дзіва, што Бонч-Асмалоўкі ў сваіх тэзісах дакладу Зямляну НКЗБ ад 19 красавіка 1930 г. раіў такія „чатыры асноўныя спецыялізацыі раёнаў БССР“: 1. льяна-малочную, 2. бульбяна-жывёлаводную, 3. *Тарфяна-балотную*, 4. *Лясную*“ (падкрэслена намі—Аўтары).

Такая методолёгічная сыстэма шкодніцкага выканання працы па эканомічнаму раёнаваньню БССР. Але такая „спецыялізацыя“ ня была зацверджана ўрадавымі органамі і сама праца ня была ажыццёўлена.

VIII

Такім чынам, мы разгледзелі ўсе спробы раёнавання БССР. Адзінае заключэнне, якое магчыма вывесці з гэтага разгляду, зводзіцца да таго, што ўсе працы ў гэтым напрамку зьяўляліся шкоднымі для соцыялістычнага будаўніцтва. Яны ня ўзбройвалі практыкі соцыялістычнага будаўніцтва і не будаваліся на ўліку запатрабаванняў апошняга, а вялі-б да капіталістычнае рэстаўрацыі ў краіне, бо будаваліся на буржуазнай методолёгіі і сваімі вынікамі затрымоўвалі соцыялістычнае будаўніцтва.

Адным з цікавых прыкладаў ведамсцывенага рэагавання на такое недапушчальнае становішча ў „тэорыі“ раёнавання на БССР зьяўляецца раёнаваньне сельскае гаспадаркі БССР, якое было зроблена ў самым апараце НКЗБ пад назваю „арыентывочнае размеркаваньне раёнаў па асноўных галінах сельскай гаспадаркі“.

Як бачым, згодна гэтага раёнавання, было ўстаноўлена тры тыпы спецыялізаваных раёнаў сельскае гаспадаркі БССР: 1) льяна-канапляны, 2) жывёлагадоўчы, 3) садова-гародны і садова-малочны. Праз некаторы час у гэтае раёнаваньне былі ўнесены НКЗБ наступныя змены: 1) Назва „ляна-канаплянага“ раёну была зьменена на „ляна-малочны“ з перанясеньнем канапель у раёны Хоцімскі, Касцюковіцкі, Краснапольскі, Кармянскі; 2) да „садова-гароднае“ і „садова-малочнае“ спецыялізацыі былі даданы яшчэ раёны Аршанскі, Лупалаўскі і Бабруйскі.

Апрача гэтых змен, якія былі зроблены ў самым НКЗБ, апошні даручыў правесці больш сталую працу па сельска-гаспадарчаму раёнаванню НДІ соц. рэканструкцыі сельскае гаспадаркі. Наколькі ўдала будзе ажыццёўлена гэтая праца, зараз меркаваць цяжка. У маючымся-ж „арыентывачным“ раёнаванні НКЗБ магчыма паказаць на наступныя галоўныя недарэчнасці.

Перш за ўсё, мы павінны адзначыць, недапушчальнасць наогул такога становішча, калі спецыялізацыя раёнаў калейдаскопічна змяняецца, бо ўсякая падобная змена, паміма таго, што яна звязана дэзэарыентацыяй плянавання, наносіць вялікія матар'яльныя страты сацыялістычнаму будаўніцтву на марнатраўстве спецыялізаванага капітальнага ўкладання, як пабудова заводаў, набыццё розных сельска-гаспадарчых прылад, набыццё пэўнага арганізацыйнага ўпарадкавання і г. д. Усё гэта прымушае да надання большае грунтоўнасці масавасці ў працы па раёнаванні, чым, на-жаль, разглядае раёнаванне НКЗБ ня можа пахваліцца. Апрача таго, гэтае раёнаванне, з'явіўшыся, як мы ўжо зазначалі раней, як вымушанае ведамсцьвенеае рэагаванне на бяздзейнасць ці, больш таго, на шкодную дзейнасць „тэорыі“ ў гэтым напрамку, само, з аднаго боку, не змагло поўнасьцю вызваліцца ад таго асноўнага мэтадолёгічнага недахопу ў раёнаванні, які зводзіцца да абасаблення раёнавання сельскае гаспадаркі ад прамысловасці, як вядучае галіны народнае гаспадаркі, а з другога боку, у сэнсе спецыялізацыі дайшла да моногалінных назваў раёнаў („жывёлаводны“, „льняна-канапляны“). Калі першы момант мэтадолёгічна абумоўлівае недахопы раёнавання, то другі дэзэарыентуе практыку ў вызначэнні галін, культур, відаў жывёлы і інш. Нарэшце, трэба зазначыць, што такія, прыродныя моманты, як, напрыклад, вялікія прасторы балот на БССР, неяк зусім зніклі ў гэтым раёнаванні. Пры сельска-гаспадарчым раёнаванні ў Акадэміі с-г. навук СССР улічылі, што на нашых асушаных і асушаемых балотах зможа добра расці такая сыравінная для прамысловасці расьліна, як каноплі, у даным жа раёнаванні гэтага не заўважана, а гэтую культуру чамусьці ганяюць з поўначы на паўднёвы ўсход. Зразумела, што ўсе гэтыя моманты не маглі не завастрыць увагі на неабходнасці больш грунтоўнае распрацоўкі пытання аб раёнаванні сельскае гаспадаркі, як часткі ўсяе народнае гаспадаркі БССР.

В ы н і к і.

Плянавае сацыялістычнае будаўніцтва народнае гаспадаркі БССР вымагае эканамічнага раёнавання, як аднае з сваіх асноўных перадпасылачных умоў. Гэтае-ж будаўніцтва дае поўную магчымасць рэальна ажыццявіць само раёнаванне, як падставу плянавага падзелу грамадзкае працы ў прасторы.

Становішча працы па эканамічнаму раёнаванню БССР з'яўляецца неадпавядаючым запатрабаванням сацыялістычнага будаўніцтва ні з боку колькаснага, ні з боку якаснага разгортання гэтае працы. Усё гэта вымагае канцэнтрацыі ўвагі ўсіх ведамсцьвеных і навукадаслідчых устаноў на гэтым пытанні, каб праз належную сконцэнтраванасць сіл у максымальна кароткі час выканаць гэтую працу.

Усякае спецыяльнае раёнаванне можа быць адпавядаючым тады, калі яно будзе на базе агульна-эканамічнага раёнавання народна-

гаспадарчае дзейнасці па соцыялістычнаму будаўніцтву, калі яно з'яўляецца органична (а не механічна) складанай часткай усяе народнае гаспадаркі, — вынікае з яе ў парадку ўзаемасувязі і падначаленасці паасобных галін. Гэта — асноўнае методолёгічнае правіла, якое павінна быць прад'яўлена да кожнага раёнавання.

Абасобленае і кустарнае правядзенне раёнавання той або іншай галіны народнае гаспадаркі павінна быць вынішчана і заменена арганізававым, адзіным эканомічным раёнаваннем у парадку выдучасці галін народнае гаспадаркі. Пры гэтым, раёнаванне павінна адбываць сабою, у першую чаргу, якасную характарыстыку дзейсцвяенай перспектывы падзелу грамадскае працы ў прасторы, яно павінна даць прасторавы фон, на якім будзе малявацца колькасная плянавая перспектыва соцыялістычнага будаўніцтва.

Сплянаванае выкананне самога эканомічнага раёнавання, на наш погляд, павінна адбывацца ў такім парадку.

Перш за ўсё, павінна быць надана дакладная (зразумела, па меры стану нашых сучасных ведаў) ацэнка нашай прыроднай аснове развіцця вытворчых сіл у аспэкт вытворчых адносін соцыялістычнага будаўніцтва.

Разам з выяўленьнем нашых прыродных багаццяў і потэнцыяльных магчымасцяў у іх выкарыстанні павінна быць дакладна вызначана месца БССР у сыстэме прасторавага падзелу грамадскае працы паміж раёнамі СССР, каб тым самым пазбавіцца магчымага ў даным выпадку шкоднага загібу гаспадарчае абмежаванасці рамкамі рэспублікі, што вядзе, нарэшце, нямінуча да універсалізму, натуралізацыі і іншых момантаў, якія несумяшчальны з рацыянальным плянавым падзелам грамадскае працы ў соцыялістычным будаўніцтве і з'яўляюцца тормазам развіцця вытворчых сіл.

Наступным этапам працы па эканомічнаму раёнаванню БССР будзе з'яўляцца выяўленне энэргетычных рэсурсаў нашае краіны і вызначэнне прасторавага іх выкарыстання. Непасрэдна-ж вынікаючым з гэтага моманту і на яго аснове з'яўляецца раёнаванне прамысловасці. Сюды ўваходзіць як праца па дакладнаму ўсвядомленьню і ацэнцы, на базе папярэдніх момантаў існуючых галін, відаў і іх размяшчэнне, так і прасторавае запраектаванне пэўных відаў прамысловасці ў перспектыве.

Раёны прамысловасці вызначаюць сабою пэўныя запатрабаванні да сельскае гаспадаркі, якія (запатрабаванні), разам з прыродна-гістарычнымі ўмовамі, вызначаць адпаведнае раёнаванне сельскае гаспадаркі. У шчыльнай сувязі з апошнім вырашаецца пытанне аб характары выкарыстання лясоў і водных багаццяў.

Такім чынам, атрымоўваюцца спецыялізаваныя раёны соцыялістычнага будаўніцтва народнае гаспадаркі БССР наогул і ў органичнай сувязі з імі спецыяльныя раёны паасобных галін. Дакладны ўлік характару сувязі паміж эканомічнымі раёнамі дае падставу для раёнавання транспарту як з боку колькасці і напрамку магістралей, так і з боку іх характару. Уся-ж гэтая праца дае магчымасць злучыць, нарэшце, адміністрацыйнае раёнаванне з эканомічным, дапасаваўшы першае да другога, што мае вялізарнае значэнне ў соцыялістычным будаўніцтве.

Такая агульнаметодолёгічная схема эканомічнага раёнавання БССР. Распрацоўка-ж яе дэталей дасць падрабязную методолёгічную

схэму наогул і ў дапасаваньні да паасобных галін народнае гаспадаркі, у прыватнасьці.

Пры ўсім гэтым творчая дзейнасьць у галіне мэтодолёгіі, а адсюль і ў рэальным ажыццяўленьні эканамічнага раёнаваньня, павінна знаходзіцца ў самай шчыльнай залежнасьці ад шырокага ўдзелу мас, абгаварэньня і пролетарскае крытыкі гэтае работы. У выніку гэтага абгаварэньня, крытыкі і самакрытыкі наша работа „кожны дзень, у кожнай майстэрні, у кожнай воласьці будзе паляпшацца, распрацоўвацца, удакладняцца і відазьмяняцца“ (Ленін).

Гісторыя Беларусі ў святле поглядаў Любаўскага.

Рускую імперыю, як вядома, прызывалі „турмою народаў“. Зусім бяспрэчна, што гэты эпітэт як нельга лепш характарызуе політыку нацыянальнага прыгнечання, якая рускім самадзяржаўем праводзілася ў адносінах да шматлікіх народаў, засяляўшых вялізарныя імперскія абшары. „Мы знаем теперь,—піша М. Н. Пакроўскі ў адным з сваіх апошніх артыкулаў,—что этого названия заслуживало не только государство Романовых, но и его предшественница, вотчина потомков Калиты. Уже Московское великое княжество—не только Московское царство—было „тюрмою народов“¹⁾.

Буржуазная гісторыяграфія, высвятляюшая факты рускага гістарычнага процэсу, затушоўвала ня толькі клясавую існасць дзяржавы, але і політыку нацыянальнага ўціску. Яна атручвала сьведомасць працоўных мас хлусьлівымі апавяданнямі аб магутнасці дзяржавы, аб „благотворном“ для народных мас царызме, аб неабходнасці яднання народаў імперыі навокала адзінай улады. Адным з важнейшых сродкаў, якім буржуазія стараецца трымаць у паслухмянасці працоўных, праз які яна ўплывае на працоўных, гэта—высоўванне ідэі аб тым, што ўсе людзі данай краіны маюць адзіныя інтарэсы. З другога боку, нацыянальны ўціск шматмільённых мас нярускіх народнасцяў, і ў першую чаргу сялянскіх мас, неабходна аднесці да асноўных устояў самадзяржаўнага ладу, на якіх ён трымаўся. Дзяржаўны апарат працаваў у гэтым напрамку даволі чотка і бесперабойна, ужываючы самыя рознастайныя методы: народныя масы заставаліся без асветы, скарыстоўваліся нацыянальныя, бытавыя і рэлігійныя адрозненні і асабліва сці, адны нацыі нацкоўваліся на другія, практыкай пагромаў, арганізаваных ахранкай і жандармэрыяй, трымалася „роўнавага“ ў краіне.

Буржуазная навука, у тым ліку і гісторыя, была кінута на службу самадзяржаўнаму ладу, абапіраўшамуся на блёк памешчыкаў і буржуазіі. Ёй была пастаўлена задача—„навукова“ абгрунтаваць прынцыповыя доктрыны і дзяржаўную практыку існаваўшага грамадзка-політычнага ладу: „няўхільнасць“ эаанамічнай няроўнасці людзей, адзінства інтарэсаў усіх грамадзкіх станаў і клас. І ня толькі гэта. Навуцы ўмянялася ў абавязак пераканаць шырокія народныя масы, што „так было, так будзе“.

¹⁾ Историк-марксист, т. 18-19, 1930 г., стар. 28.

Буржуазная гісторыяграфія прыпадносіла факты гістарычнага мінулага краіны ў падтасаваным выглядзе, каб абмануць масы. Гісторыя з'яўлялася навукай, якая давала дзяржаўнай бюрократыі „патрэбы“ веды і кіраўніцтва ў яе практычнай дзейнасці.

Гэта з усёй відавочнасцю паказвае на тое, што „об'ектыўнай“ навукі, аб якой буржуазія любіць гаварыць, ніколі ня было. Пэўная політычная праграма заўсёды праглядае ў гістарычных работах, высьвятляючых ня толькі сучаснасць, але і самыя далёкія эпохі мінулага. Політычныя погляды буржуазных вучоных, сугучныя з дзяржаўна-нацыяналістычнай ідэалёгіяй, абумаўлялі сабой змест і напрамак іх навуковай творчасці. Работа універсітэцкіх катэдраў рускай гісторыі была цалкам падпарадкавана інтарэсам пануючых клас і у першую чаргу інтарэсам рускага буржуа, рускага памешчыка.

Найбольш характэрнай рысай буржуазнай гісторыяграфіі дарэволюцыйнай Расіі быў нацыяналізм, звязаны з ідэяй рускай дзяржаўнасці. „Домарксистские историки, — кажа М. Н. Пакроўскі, — профессора университетов знали только историю „государства Российского“, по большей части скромно отводя взоры от его пестрого национального состава. Изучалась ист.ия „русских“ учреждений и „русских“ законов, — историей „русских“ завоеваний занимались преимущественно не университетские профессора а военные генералы. Что делали народные массы, даже чисто великорусские, об этом почти не говорилось с университетской кафедры. Об этом писали „неблагонадежные“ историки, вроде Костомарова, Шапова или Василия Семевского, которых с кафедры прогоняли или на кафедру не пускали. Народные массы официальными историками систематически изображались не как субъект, а как объект действия: не они делали, а с ними что-то делали“¹⁾. Руская буржуазная гісторыяграфія не вывучала і ня цікавілася нацыянальным пытаннем, не высьвятляла сапраўднай гісторыі народаў, уваходзіўшых у склад б. імперыі. Гэта было не выпадкова.

Для рускага буржуазнага гісторыка існавала толькі выключна гісторыя вялікай Расіі, гісторыя рускай дзяржавы. Ідэя дзяржавы (зразумела, буржуазнай дзяржавы), як вечнай катэгорыі, у развіцці якой праяўляецца і ажыццяўляецца „гістарычны лёс народу“, была дэміургам, прыкоўваюшым увагу гісторыка, галоўным аб'ектам яго даследавання. Усе асноўныя праблемы ў гісторыяграфіі ставіліся і вырашаліся з пункту гледжання дзяржаўнасці, г. зн. з пункту гледжання інтарэсаў рускіх капіталістых і памешчыкаў.

Пасья С. М. Салаўёва нацыянальна-шовіністычны сыяг у рускай буржуазнай гістарычнай навуцы вельмі высока быў узняты В. О. Ключэўскім. Ён у сваёй творчасці з'яўляўся гісторыкам не народаў Расіі, а гісторыкам Вялікаросіі. На ўсім працягу сваёй вучонай дзейнасці нацыянальнае пытанне яго ня цікавіла. Ён займаўся даследаваннем процэсу ахопу вялікарускім племенем усёй усходня-еўрапейскай раўніны і стварэння тут цэнтралізаванай дзяржавы. Адмаўленне нацыянальнага пытання з'яўляецца ў яго нічым іншым, як няпрыкрытым шовінізмам, абслугоўваннем вялікадзяржаўных тэндэнцый буржуазіі. Сваім глыбокім вялікарускім нацыяналізмам, прымаўшым самы агідны шовіністычны характар, Ключэўскі ўмацаваў нацыяналістычную школу ў гісторыі.

Буржуазныя вучоныя паслякастрычнікаўскага перыяду, якім з боку партыі і савецкай улады было даверана працягваць і надалей навукова-даследчую працу, скарысталі гэтае давер'е для таго, каб

¹⁾ Историк-марксист, т. 17, 1930 г., стар. 19.

у сваіх працах, як і раней, праводзіць варожую пролетарыяту буржуазна-нацыяналістычную ідэалёгію. Гэта, прынамсі, можна сьцьвярджаць адносна пераважнай большасці буржуазных гісторыкаў. Працуючы ў савецкіх краінах, ва ўмовах дыктатуры пролетарыяту, яны абярнуліся ў небяспечных шкоднікаў на ідэалёгічным фронце. Іначай мы іх кваліфікаваць ня можам. Яны абсалютна нічым не адрозніваюцца ад сваіх сабратаў—шкоднікаў гаспадарчага будаўніцтва. Марксыцка-ленінскае вучэнне, як рэвалюцыйная ідэалёгія, змагаючаяся за соцыялізм пролетарыяту, аказалася для іх няпрыемлемым і чужым.

Карэньні вялікарускага шовінізму глыбока ўраслі ў змест буржуазнай гісторыяграфіі. Гісторыкі Вахрушын, Платонаў, Маркевіч і інш. да самых апошніх часоў працягвалі распацоўку пытанняў рускай гісторыі ў сьвятле ідэалёгічных і методолёгічных устаноўак буржуазнай нацыяналістычнай школы. Да іх належыць і проф. М. К. Любаўскі. Ён, нават, у сваёй апошняй працы „Образование основной государственной территории великорусской народности“, выдадзенай Акадэміяй Навук СССР у 1929 г., у якой ён скарыстоўвае, паводле яго выразу, усе „данные, относящиеся к истории заселения коренной Великороссии до XVI века“, выразна праводзіць нацыяналістычныя погляды, застаецца вялікадзяржаўным гісторыкам. Ён у названай працы цікавіцца вялікарускай народнасьцю, Маскоўскай дзяржавай. Не аналізуючы гаспадарчых процэсаў і ўплываў гэтых процэсаў на грамадзкае жыццё, на арганізацыю дзяржавы, змазваючы барацьбу грамадзкіх клас, ён стаіць на грунце абароны інтарэсаў вялікарускага племені ад „ўціску“ з боку туземных насельнікаў, землі якіх экспропрыяваліся і колёнізаваліся дружнамі князёў-феўдалаў. Пры такім падыходзе да вывучэння гістарычнага процэсу Любаўскі, натуральна, лічыць, што асноўным фактарам узвышэння Масквы і ўзнікнення Маскоўскай дзяржавы зьяўлялася нацыянальная сьведомасьць народу, нацыянальная ідэя выступае ў якасьці асноўнага стрыжак гістарычнага процэсу.

Любаўскага, як і другіх буржуазных гісторыкаў, нічому не навучыла пролетарская рэвалюцыя. Ён не „заўважаў“, што ў пасьпяховым ходзе соцыялістычнага будаўніцтва ўжо прароблена пераацэнка капіталістычнай спадчыны, у тым ліку і культурных каштоўнасьцяў; ён быў упэўнены, што рэвалюцыя толькі руйнуе, і ня „прыкмеціў“ таго „дробнага“ факту, як рэвалюцыя, на грунце соцыялістычнай эканомікі, ужо заснавала моцны падмурак пролетарскай культуры і навукі.

Пролетарская навука, узброеная рэвалюцыйнай методолёгіяй марксызму-ленінізму, ужо пасьпела заваяваць цьвёрдыя пазыцыі ўва ўсіх без выключэння галінах ведаў. Яна праводзіць рашучае змаганьне з буржуазнай ідэалістычнай канцэпцыяй і методолёгіяй і ў галіне вывучэння гістарычных процэсаў і мае ў гэтым напрамку значныя дасягненьні. Цяпер гісторыкамі-марксыстамі Савецкага Саюзу ўжо практычна вырашаецца праблема дасьледваньня гісторыі, як гісторыі народаў СССР, і гэтая праблема, бязумоўна, будзе вырашана.

Любаўскі цалкам і поўнасьцю належыць да плыні гісторыкаў-вялікадзяржаўнікаў. Па-перш усяго, ён гісторык Вялікаросіі. „Все, что когда-то попадало в орбиту России, — метка характеруэе Пюнткоўскі вялікадзяржаўных гісторыкаў, — по их мнению является достоянием русской истории, и объектом русской истории является только Велико-россия“¹⁾. Зразумела, што вялікадзяржаўныя гісторыкі, вырашаючы ўсе праблемы гістарычнага процэсу з пункту гледжаньня разьвіцьця

¹⁾ Историк-марксист, т. 17, 1930 г., стар. 22.

рускай дзяржавы, усе нярускія народнасьці залічалі ў „гной“, на якім будавалася гісторыя „абранай“ нацыі.

І калі, пасля Кастрычнікаўскай рэвалюцыі, адны з буржуазных гісторыкаў засталіся на непрымірных пазыцыях вялікарасійскага шовінізму, які, ва ўмовах дыктатуры пролетарыяту, „адлюстроўвае імкненьне аджываючых клас панавашай раней вялікарускай нацыі вярнуць сабе страчаныя прывілеі“ (Сталін), дык другія з іх, якія апынуліся на працы ў нацыянальных рэспубліках Савецкага Саюзу, ці ўспрыняўшыя буржуазную мэтодологію гісторыкі з мясцовых людзей зрабіліся канкрэтнымі носьбітамі і ідэолягамі контррэвалюцыйнага нацыянал-дэмакратызму, які „адлюстроўвае незадавальненьне аджываючых клас раней прыгнечаных нацый рэжымам дыктатуры пролетарыяту“ (Сталін). Агульнасьць класавых інтарэсаў, нянавісьць да дыктатуры пролетарыяту, да соцыялістычнага будаўніцтва, выкарчоўваючага рэшткі капіталізму, яднае мясцовы нацыянал-дэмакратызм і вялікарасійскі шовінізм у блёк супроць дыктатуры пролетарыяту, за аднаўленьне капіталізму.

У асобе проф. Любаўскага, які да нядаўняга часу быў членам Акадэміі Навук СССР, мы можам наглядаць, як зацяты консьэрватар-вялікадзяржаўнік, усю сваю навуковую дзейнасьць прысьвеціўшы службе самадзяржаўю (з 1911 г. стаў рэктарам Маскоўскага унівэрсытэту), фактычна не пераставаў яму служыць і ва ўмовах дыктатуры пролетарыяту і змыкаўся пэўным чынам з беларускім контррэвалюцыйным нацыянал-дэмакратызмам.

Мы ня ставім перад сабой задачу—даць поўны аналіз гістарычнай канцэпцыі Любаўскага. Мы толькі высветлім асноўныя яго ўстаноўкі на пытаньні гісторыі Беларусі, прычым зьвернем увагу, галоўным чынам, на найбольш цікавае нас у даны момант нацыянальнае пытаньне ў гісторыі Беларусі.

Як вядома, характэрным для навуковай дзейнасьці Любаўскага зьяўляецца займаемае ім месца ў гісторыографіі так званай Заходняй Расіі. Такім тэрмінам буржуазная гісторыографія называла тэрыторыю Беларусі, Літвы і часткова Украіны, якая ў XIV-XV ст. ўваходзіла ў склад Вялікага княства Літоўскага, а па пазьнейшай тэрмінолёгіі, у склад Літоўска-Рускай дзяржавы, а затым у канцы XVI стагодзьдзя была інкорпавана ў склад Рэчы Паспалітай польскай.

Любаўскі, такім чынам, як гісторык Літоўска-Рускай дзяржавы мае непасрэдныя адносіны да гісторыографіі Беларусі. Хаця ня ён першым з рускіх буржуазных гісторыкаў пачаў цікавіцца „історическими судьбами“ заходняй акраіны б. імперыі (зрух у гэтым напрамку стаў наглядацца яшчэ з 60-х гг. мінулага стагодзьдзя), але ён далёка пасунуў наперад гэтую справу, скарыстаўшы багатыя архіўныя фонды (Літоўская мэтрыка), і заснаваў цэлую „школу“ дасьледчыкаў. Яму, уласна кажучы, прылісваецца гонар грунтоўнай распрацоўкі пытаньняў гісторыі Беларусі, стварэньня схэмы гістарычнага працэсу Беларусі. Любаўскі, як гэта ні недарэчна, вядомы грамадзкасьці Савецкай Беларусі, асабліва настаўніцтву і вучнёўскай моладзі, як гісторык Беларусі. Між тым Любаўскі гісторыкам Беларусі нават сам сябе ня лічыў і сапраўды такім не зьяўляўся. З пачатку і да канца сваёй дзейнасьці ён заставаўся вялікадзяржаўным гісторыкам і вялікарасійскім шовіністам; ён у плеядзе буржуазных рускіх гісторыкаў, практыкаваўшых пэўны падзел працы, строга выконваў традыцыі нацыяналістычнай школы, дасьледуючы гісторыю адной з акраін імперыі; ён, нарэшце,

як ідэолёг буржуазна-памешчыцкай Расіі, шчыра захоўваў заветы „праваславия, самодержавия і народности“.

Вывучаючы гістарычныя процэсы, якія адбываліся пераважна на тэрыторыі Беларусі, Любаўскі ставіў перад сабой вельмі яскрава акрэсленую мэту — даказаць усімі сваімі „вучонымі“ сіламі, сродкамі і мажлівасцямі адсутнасць гісторыі Беларусі, неіснаванне беларускай і іншых нацыянальнасцей, як такіх, на Беларусі і дагэтуль, што Беларусь была з даўнейшых часоў непадзельнаю суштаўною часткаю „Руси восточной“, што яна была шчыльна звязана з ёю эканамічным і політычным жыццём і г. д. Адным словам, мэта, пастаўленая Любаўскім, цалкам адпавядала політыцы царскага ўраду ў адносінах да нацыянальных меншасцей, насяляўшых былую „вялікую непадзельную“.

Каб ня быць галаслоўнымі наконт такіх мэтаімкненняў Любаўскага, дадзім яму самому мажлівасць выказацца: „В настоящее время игнорирование истории Литовской Руси уже не может иметь своего оправдания. В последнее время как в русской, так и в польской литературе появилось немало трудов, проливших свет на внутреннюю историю Литовско-Русского государства, на его политическую и общественную организацию. Наступило время воспользоваться этими трудами, и Литовскую Русь, уже более столетия объединенную с Русью, восточною политически, объединить с нею и в научном сознании“¹⁾ (падкрэслена намі. С. і Б). Такая яго асноўная мэта, здзяйсненая якую яму прышлося па працягу даволі доўгага часу.

Мэта абумовіла і самы змест яго навуковай дзейнасці. Адгэтуль можна судзіць, што сапраўды з сябе прадстаўляе школа Любаўскага.

Падыходзячы да кароткага аналізу поглядаў Любаўскага на гісторыю Беларусі, спачатку нам патрэбна прасачыць, адкуль узяліся тыя карэньні, з якіх вырасла любавшчына, а затым і выкласці асноўныя моманты поглядаў Любаўскага на гістарычны процэс Беларусі, і менавіта, на нацыянальнае быццё гэтай краіны. Што прымусіла Любаўскага і яму падобных у такім, а ня іншым сьвятле заняцца вывучэннем гісторыі Беларусі, — вось пытаньне, на якое мы павінны даць адказ з тым, каб у далейшым, аналізуючы яго погляды, нам лягчэй было-б орыентавацца ў іх сутнасці.

Пічэта, напрыклад (да-рэчы сказаць, верны паслядоўца Любаўскага, а затым і верны саюзнік беларускіх нацдэмаў), тлумачыць, што „московская школа историков в лице Любавского отказалась от того централизма, который преобладал в направлении ее историографии и стала на путь изучения отдельных составных частей русского государства. Этот сдвиг московской школы весьма знаменателен, как отражение неудовлетворительности преобладавшим настроением в московской историографии. С другой стороны, в научный оборот был пущен новый материал, который до сих пор почти не был предметом исследования“²⁾ (падкрэслена намі. С. і Б). Зварачацца да псыхалёгічных фактараў, як гэта робіць Пічэта, значыць нічога не сказаць аб тэй зацікаўленасці да гісторыі Беларусі, якая правялася ў Любаўскага і яго школы, або, з другога боку, тлумачыць гэта пускам у навуковы зварот новага матэрыялу таксама нельга, бо гэта будзе несапраўдна. Так можа тлумачыць толькі той, хто сваім абавязкам лічыць патрэбным зачыняць вочы на рэальны бок справы.

¹⁾ Проф. М. К. Любавский — „Очерк истории Литовско-Русского Государства до Люблинской унии включительно“. Выд. 2-ое. 1915 г., стар. 4.

²⁾ Проф. В. И. Пичета — „Введение в русскую историю“. ГИЗ, 1923 г., стар. 187.

Што гэта быў за час (80-90 гг. XIX ст.), у які зрабіўся зрух маскоўскай гістарычнай школы ў бок зацікаўленасці да „окраин“? Гэта быў час магутнага росквіту рускага прамысловага капіталізму, пашырэнне яго экспансіі на „окраины“ Расіі, у тым ліку і на Беларусь, Украіну і Літву. Адначасова з гэтым раслі і ўзмацняліся вялікадзяржаўныя тэндэнцыі ў ідэолёгіі рускага капіталіста, рускага буржуа.

На тэрыторыю Беларусі, якую рускі прамысловы капіталізм разглядаў, як колёнію для збыту сваіх тавараў (ён ня быў зацікаўлены ў насаджэнні тут прамысловасці), дзе мясцовая прамысловасць пусціла яшчэ слабыя каранні, прэтэндаваў у тых-жа самых мэтах і польскі прамысловы капіталізм. Паміж конкурэнтамі адбываецца лэўная барацьба. Гэтая барацьба не магла не праявіцца ў ідэолёгічных зрухах, у нацыяналістычных тэндэнцыях рускай і польскай буржуазіі. Напрыклад, у польскай, мастацкай літаратуры і публіцыстыцы (Сянкевіч, Гурскі — у Польшчы Оржэшко — на Літве і Беларусі) востра ставіцца і праводзіцца думка аб былой вялікай Польшчы, аб польскіх правах на Беларусь, Літву і Украіну, аб прызначэнні і гістарычнай ролі польскай нацыі на „крэсах усходніх“ і г. д. Усё гэта абгрунтоўвалася і навукова. Працы польскіх буржуазных гісторыкаў Чацкага, Ярашэвіча, Нарбута, Даніловіча і іншых падмацоўвалі падваліны гэтай ідэолёгіі. Гэта з аднаго боку.

З другога боку, рускі капіталізм, узброены сілаю рускай дзяржаўнасці, праводзіў у Беларусі, Літве і Украіне рэальную політыку, перамагаючы на сваім шляху ўсялякія перашкоды. Русыфікатарская політыка, распачаўшаяся яшчэ да Мікалая I-га, успрыняўшая практыку Мураўёва, паставіла перад сабой неадкладную задачу *нівэліраваць* гэты край, зрабіць яго *рускім краем*. 80-90-я гг. характарызуюцца ня меншай актыўнасцю ў гэтым кірунку, як і мураўёшчына. Аб гэтым добра сьведчыць політыка ўраду Аляксандра III-га.

Характэрным у гэтым сэнсе было выступленне ў 1887 г. уплывовага публіцыста „Новаго Времени“ Салаўева. У гэтым выступленні на новаму проектуюцца мерапрыемствы па „обрусенні“ Беларусі таму менавіта, што палякі зноў „подняли голову“¹⁾. Мала чым адрозніваліся і выступленні С. Южакова, які даводзіў неабходнасць колёнізацыі Беларусі, хаця ён і не адмаўляў пры гэтым мажлівасці згоды паміж рускім і польскім уплывамі.

Руская гістарычная навука ў гэтай політыцы адыграла, у пэўным сэнсе, ролю цяжкой артылерыі. Ёй была дадзена рускім капіталізмам баявая задача: разьбіць конкурэнта і зрабіць краіну рускай, і, акрамя таго, давесці, што гэтая краіна на працягу ўсяго свайго гістарычнага існавання была рускай.

Такія мотывы зруху ў рускай гістарычнай навуцы, у прыватнасці ў маскоўскай гістарычнай школе; гэтым і тлумачыцца зацікаўленасць да гістарычнага мінулага Беларусі школы Любаўскага; вось гэтым і толькі гэтым тлумачыцца, чаму Любаўскі і яго школа ў такім, а ня ў іншым разрэзе вывучала гісторыю Беларусі; гэтым тлумачыцца, нарэшце, чаму менавіта ў гэты, а не ў ранейшы час, так узброена выступае руская гістарычная школа.

Тон у гэтым выступленні належыць у пэўнай ступені Любаўскаму. Вось як, напрыклад, характарызуюць яго дзейнасць удзельнікі зборніку, выдадзенага ў яго гонар: „В вашем лице мы чтим крупного

¹⁾ Б. Соловьев. — „Обрусение Западного Края“. „Новое Время“. 1887 г. № 3912.

русского ученого, своими трудами в науке русской истории *создавшего новую область*, открывшего для научного исследования богатые источники истории Западной Руси и ставшего *главою школы последователей в этой области*. Мы чтим в вас профессора, *строго берущего и деятельно умножающего великое научное и нравственное наследие издавна славной кафедры русской истории* в Московском Университете" ¹⁾ (падкрэсьлена намі—С. і Б.). Мы ня будзем спыняцца на тым, што ён браў і памнажаў „великое наследие издавна славной кафедры русской истории“, нам трэба звярнуць увагу на тое, што ён *стварыў* новую галіну, новую школу і стаў яе ідэйным кіраўніком. А што гэта была за школа? Гэта была тая-ж школа гісторыкаў-вялікадзяржаўнікаў, для якіх гісторыя ёсць гісторыя толькі вялікарускай нацыі, якія цалкам стаялі за прыгнечаньне нацыянальных меншасцяў і якія ў гэтым напрамку „навукова“ дапамагалі монарху будаваць і ўзмацняць „турму народаў“.

Аднак, зусім ня так разважаюць некаторыя буржуазныя вучоныя, напрыклад, Пічэта, які адносіць Любаўскага да прадстаўнікоў нацыянальна-культурнага (!) руху на Беларусі. ²⁾ Цікавая метаморфоза поглядаў! У 1917 годзе ў зазначаным вышэй зборніку, удзел у складаньні якога прымаў і Пічэта, Любаўскага самі ўсе ўдзельнікі, у тым ліку і Пічэта, залічылі ў прадстаўнікі вялікадзяржаўнага нацыяналізму, а ў 1924 годзе Пічэта залічае яго ў прадстаўнікі беларускага нацыянальна-вызваленчага руху. Вось так магія! Але аб гэтай магіі мы скажам ніжэй, бо расшыфроўка яе ня зусім будзе зразумелай без папярэдняга азнаямленьня з поглядамі Любаўскага.

Такім чынам, нам зразумела, чаму Любаўскі так гарача схопіўся за вывучэньне гісторыі Беларусі і, нават, заснаваў цэлую школу сваіх паслядоўцаў.

Паглядзім, як ён гісторыю Беларусі вывучае.

Першае, што кідаецца ў вочы — гэта тое, што Любаўскі адмаўляў гістарычнае прошае ў жыцьці беларускай нацыі, ужо ня кажучы аб тым, што ён нідзе ні словам не ўспамінае аб клясавай барацьбе ў Беларусі. „Белорусское племя в большей части изжитого им времени, — кажа ён, — не имело своей собственной государственности и *его история поэтому есть преимущественно история племени и особой разновидности национальной русской культуры*“ ³⁾ (падкр. намі. С. і Б.). Выходзіць, што Беларусь гісторыі ня мела, што яе гісторыя зьяўляецца ні чым іншым, як гісторыяй рускай. Але, нават, — як далей знае Любаўскі, — і „в таком разрезе мне (г. зн. яму. С. і Б.) не приходилось до сих пор изучать историю Белоруссии. Да это в сущности еще дело будущего“ ⁴⁾. Зразумела, што ён ня мог раней, нават, і ў „таким разрезе“ вывучаць гісторыю Беларусі таму менавіта, што такая праца прырэчыла яго асноўным поглядам, як вялікарасійскага шовініста.

Любаўскі стаіць на тым пункце гледжаньня, што рускі гістарычны працэс меў дзьве плыні. Аднаю з гэтых плыняў была гісторыя Заходняй Расіі, прычым гэтая плынь, паводле яго меркаваньня, зьяўлялася другараднаю; яна працякала роўналежна з асноўнаю плыню — вя-

¹⁾ „Сборник статей в честь М. К. Любавского“. М. 1917 г. Прадмова—ліст.

²⁾ Проф. У. Пічэта—„Формы нацыянальнага і опозыцыйнага руху на Беларусі“. Полымя, № 2(10); 1927 г. стар. 145.

³⁾ Проф. М. К. Любавский „Основные моменты истории Белоруссии“, 1918 г., стар. 7.

⁴⁾ Там жа.

лікарускай. Вывучэнне заходня-рускай плыні, разважае ён, дапамагае высветліць рускі гістарычны процэс цалкам. Як бачым, гісторыя Беларусі і Літвы, а таксама часткова і Украіны адыгрывалі ў яго канцэпцыі толькі „службовую” ролю на фоне яго ўстановак на гістарычны процэс Расіі. „Если при этом смотреть, — даводзіць ён, — на историю северо-восточной, Великой Руси, как на главное и основное течение русской жизни, то и с другой стороны изучение параллельно литовско-русского течения чрезвычайно важно, ибо дает материал для всевозможных сопоставлений и сравнений, а через них облегчает уяснение исторического процесса северо-восточной Руси”¹⁾.

У другім месцы ён яшчэ выразней падкрэсьлівае, што „изучение литовско-русской истории является одним из средств к углублению понимания русского исторического процесса в древнейший его период”. Зразумела, што прыведзеныя цытаты зусім нельга тлумачыць, як папытку даследчыка, пры высвятленьні гістарычнага мінулага данай народнасьці, азнаёміцца таксама з гісторыяй суседніх народаў, што дапамагае больш глыбокаму ўяўленьню рэчаіснасьці. Такая ўстаноўка была-б правільнаю. Але Любаўскага ў гэтым „западозрыць” нельга. Не дзеля таго ён гісторык Вялікай Расіі, каб вывучаць гісторыю „не абраных” нацый. Раскрываючы задачу неабходнасьці высвятленьня гістарычных фактаў Літоўска-Рускай дзяржавы, ён кажа: „Прежде всего надо иметь в виду, что в настоящее время приходится иметь дело с государством, которое во время оно объединяло добрую половину Руси. На образование великого княжества Литовского пошла не только область, населенная литовским племенем, но и старинные русские земли в бассейнах З. Двины и Днепра—Полоцкая, Смоленская, Чернигово-Северская, Киевская и Волынская. Это была исконная Русь, сидевшая на старом корню, медленно эволюционировавшая, но не срывавшаяся с своих жизненных устоев, — в противоположность Руси Суздальской, которая, расселившись по Верхней Волге и ее притокам, устроила там свою жизнь на *новых основаниях*, отличных от Приднепровской и Подвинской Руси”²⁾. І Любаўскі сьпяшаецца залатаць той разрыў, які гэтыя „новые основания” Суздальскай Русі маглі прычыніць „цэльнаму і стройнаму” рускаму гістарычнаму процэсу, сьцьвярджаючы, што „Объединение западно-русских земель вокруг Литвы было в сущности восстановлением разрушенного политического единства киевской эпохи, нахождением утраченного политического средоточия”³⁾.

Такім чынам, гісторыя Літоўска-Рускай дзяржавы ёсьць прасты працяг гісторыі Кіеўскай Русі. Гісторыя Літоўскай Русі, гэтай старажытнай рускай зямлі, далей разважае Любаўскі, чамусьці не зьяўлялася аб’ектам дасьледваньня гістарычнай навукі. Руская гісторыяграфія ня выконвала сваёй прамой задачы. Вось гэты прабел ён і бярэцца папоўніць, каб даць поўны малюнак гісторыі Расіі. „Правда, Подвинская и Приднепровская Русь, — гаворыць Любаўскі, — подчинилась власти литовских князей. Но при этом подчинении западная Русь не только не теряла своего исторического наследия, но и передавала его господствующей земле, которая сама во многом устраивалась по образцам этой Руси, вводила у себя русский язык, русские учреждения, русское право и даже русскую веру. Вследствие всего этого

1) Любавский, — „Очерк”, стар. 3.

2) Там-жа, стар. 1.

3) Там-жа, стар. 36.

и история литовско-русского государства является в известном смысле прямым продолжением, дальнейшим развитием Киевской Руси¹⁾. Да такога вываду прыходзіць Любаўскі ў выніку праробленага ім вывучэння генэзісу політычнай улады і таго ядра дзяржаўнасці (літоўскай), што лёг у аснову ўзнікнення Літоўска-Рускай дзяржавы; у выніку распрацоўкі пытання аб развіцці і ўзмацненні політычнай улады, пашырэння тэрыторыі яе ўплыву, высунаўшы ў якасці асноўнага фактару аб'яднаўчых тэндэнцый грамадства і арганізацыі дзяржавы — фактар нацыянальны, менавіта нацыянальны рускі элемент. Рускі элемент, паводле Любаўскага, і з'яўляўся рухоўнаю сілай ў развіцці Літоўска-рускай дзяржавы, спрыяўшай пашырэнню тэрыторыі дзяржавы на ўсход. Адначасова тэрыторыяльны рост дзяржавы змяняў унутраную сутнасць яе: літоўскі нацыянальны элемент паступова страчваў сваё значэнне ў дзяржаве, і апошняя, па меры тэрыторыяльнага росту, усё прыкметней і прыкметней рабілася рускай дзяржавай. „Русская стихия, — заключае Любаўскі, — окончательно возобладала в этом государственном союзе в течение XIV века“. І ў другім месцы яшчэ раз падкрэслівае: „Короче — великое княжество литовское в XIV веке стало еще более чем в XIII в. государством русским, в котором политически господствующая народность подпала под духовное и культурное преобладание народности подчиненной“²⁾. Мы ня будзем спыняцца на ідэалістычных устаноўках канцэпцыі Любаўскага, ня будзем даказваць усю неабгрунтаванасць высоўваемай ім нацыянальнай ідэі, як асноўнага рухавіка гістарычнага працэсу (ці-ж маглі існаваць нацыянальныя сувязі ў феўдальную эпоху, ды пры тым яшчэ ў раннюю яе стадыю?), мы толькі звяртаем увагу чытача на тое, як настойліва вялікадзяржаўны гісторык праводзіць сваю тэзу аб рускім элеменце, аб рускай стыхіі, захлынуўшай усё літоўскае, а стала быць, і усё беларускае і украінскае, што мелася на тэрыторыі Літоўска-рускай дзяржавы. І гэта робіцца толькі для таго, каб адстаяць коардынальную тэзу сваёй канцэпцыі — давесці, што Літоўска-Руская дзяржава ёсць працяг гістарычнага развіцця Кіеўскай Русі, дзе рускі дзяржаўны арганізм не паспеў канчаткова сфармавацца і „оно (русское государство—С. і Б.) в конце концов распалось на несколько частей, между которыми оставалась только национальная и церковная связь, а не политическая“³⁾.

І калі ўзмацнілася Маскоўская дзяржава, якая развілася затым у імператарскую Расію — ёй Любаўскі аддае і „карты ў рукі“: туды павінна пацягнуцца і „істинно-русская“ заходняя зямля, пасля таго як Люблінскай вуніяй з Польшчай спынілася яе самастойнае дзяржаўнае жыццё. Так Любаўскі „заднім чыслом“ апраўдваў захопніцкія мерапрыемствы рускага гандлёвага капіталу пры Кацярыне II-й (падзелы Польшчы) і тэарэтычна абгрунтоўваў колёнізацыйную практыку рускага самадзяржаўя ў другой палове XIX-га і XX-м стагоддзях у Беларусі, Літве і Украіне. Зусім слушна ў свой час заўважыў Ленін: „Люди всегда были и всегда будут глупенькими жертвами обмана и самообмана в политике, пока они не научатся за любыми нравственными, религиозными, политическими, социальными фразами, заявлениями, обещаниями разыскивать интересы тех, или иных классов“⁴⁾.

1) Любавский „Очерк“, стар. I.

2) Там-жа, стар. 41.

3) Любавский, М. „Лекции по древней русской истории до конца XVI в.“ изд. 3-е. М. 1918 г., стар. 100.

4) Ленин, т. XVI, изд. 3-е, стар. 353.

Вышэй мы ўжо зазначалі, што, паводле прызнання самога Любаўскага, ён не займаўся даследаваннем гісторыі Беларусі, нават, як і „особой разновидности национальной русской культуры“. Але Кастрычніцкая рэвалюцыя паставіла рубам нацыянальнае пытаньне. Саветская ўлада ўжо распрацавана і зацьверджана вядомая „Дэкларацыя правоў народаў Расіі“ ад 1 лістапада 1917 г., якая абвешчала роўнасьць народаў Расіі і іх правы на самавызначэньне аж да аддзяленьня і стварэньня самастойных дзяржаў. Вялікадзяржаўныя погляды Любаўскага не пахіснуліся. Ён нічога ня хоча ведаць аб беларусах, як нацыі.

Для абгрунтаваньня гэтай сваёй думкі Любаўскі прыцягвае „ўпартыя факты гісторыі“ і знаходзіць, што ў кругабегу жыцьця „Белоруссия все более и более оскудевала национальными силами. Все, что было в народной массе сильного, деятельного, творческого, все это либо отчуждалось от нее, либо уходило на сторону. И вот получилось таким образом белорусское племя без истории, с одной архислогиею и этнографиею, — говорю это, конечно, *Син grano salis*, для более резкого и выпуклого выражения своей мысли“¹⁾. Тут і бяз „большай рэзкасьці і выпукласьці“ зразумела кожнаму ўся нікчэмнасьць яго вучоных абгрунтаваньняў, калі толькі на гэта глядзець, як на довады, і калі гэтыя довады прыняць за аргументы ў доказ пастаўленай тэзы. Але, калі мы прымем пад увагу той момант, той час, у які ён гэта гаворыць і тое асяродзьдзе, да якога зьвернута яго прамова, дык мы павінны будзем зрабіць іншы вывад. Гэта адбывалася ў 1918 годзе ў Маскве, дзе ён рабіў даклад „Беларускаму Навуковаму т-ву“, ганаровымі сябрамі якога лічыліся сам Любаўскі, Карскі, Доўнар-Запольскі, Сапуноў і іншыя асобы, кой-каго з якіх можна сьмела аднесьці да зграі чорнасоценцаў; гэта гаварылася Любаўскім у той час, калі пролетарыят гэроічна вёў барацьбу з абнаглеўшай і ашалеўшай ад злосьці контр-рэвалюцыяй розных масьцей; гэта гаварылася ў той час, калі пролетарыят Беларусі і бядняцка-серадняцкія масы сялянства стагналі пад ботам кайзэраўскіх окупантаў; гэта адбывалася, нарэшце, тады, калі сусьветная контр-рэвалюцыя, узброеная па апошніму слову тэхнікі, з усіх бакоў нахлынала на адзіную ў сьвеце пролетарскую дзяржаву. Зусім зразумела таму гіронія дакладчыка па адрасу гістарычнага мінулага Беларусі.

І не дарэмна Любаўскі ў гэты час звярчаўся да ўсяго таго, што было „сильного... в народной массе“, г. зн. да ўсяго контр-рэвалюцыйнага, і не дарма ён „выпукляў сваю думку: беларускія контр-рэвалюцыянеры яго добра разумелі, яны вельмі хутка пачалі „тварыць гісторыю“.... контр-рэвалюцыйную ў выглядзе барацьбы з пролетарыятам і бядняцка-серадняцкімі масамі сялянства, ідучы на згоду з першым папаўшымся ворагам улады саветаў. Сход „Беларускага Навуковага т-ва“, на якім Любаўскі рабіў свой даклад аб гісторыі Беларусі, быў, па сутнасьці, шыльдай, пад прыкрыцьцём якой намячаўся блёк дзвюх антысавецкіх сіл: вялікадзяржаўных шовіністаў і беларускіх нацдэмаў для барацьбы з бальшавікамі. Цяпер нам будзе ясным, чаму ні адзін з „шчырых барацьбітоў за беларускі народ“ не супярэчыў Любаўскаму, калі ён адмаўляў гісторыю беларускага народу.

Дык як-жа супярэчыць, калі Любаўскі на ўсе лады расьпяваў „салаўіныя песьні“ накшталь таго, што „Белорусское научно-культурное общество, народившееся в тяжелый момент, переживаемый русским народом во всех его ветвях, поставившее своей задачей организацию

¹⁾ Любавский—„Основные моменты“, стар. 22-23.

просвещения Белоруссии, совершенно правильно поняло свой долг перед родиной и своим племенем, совершенно точно уяснило очередные задачи белорусского патриота. Но история Белоруссии при всем том являет нам воочию, што никакое совершенствование жизни, никакой прогресс невозможен для страны и племени, если все живые и творческие силы его будут уходить на сторону, не будут работать дома, на местах, если всегда будут смотреть в сторону, стремиться туда, где живется веселее и радостнее, чем в тихой, серой и заплаканной родине. История показывает нам вместе с тем, что только опираясь на братский великорусский народ, в тесном духовном и политическом единении с ним, белорусское племя может утвердить для себя достойное национальное бытие" ¹⁾ (падкарэслена намі—С. і Б.). Тут, бачыце, і "русский народ во всех его ветвях", тут і "точное уяснение очередных задач белорусского патриота", тут і "заплаканная родина", тут і настаўніцкі заклік да "опоры на братский великорусский народ" тыпу Любаўскіх і К-о,—адным словам, увесь "закон і прарокі" для "прадстаўнікоў" беларускага народу.

Вельмі паказальным зьяўляецца той факт, што для Любаўскага ў 1918 году "Белорусское племя" яшчэ ня жыло ні ў якой сваёй частцы і меры "достойным нацыянальным" жыццём, а што гэтага жыцця яно магло дабіцца пры ўмове "тесного духовного и политического единения" з брацкім вялікарускім народам. Ён закрывае вочы на тое, што беларускі народ—пролетарыят і працоўнае сялянства—яшчэ ў Кастрычніку 1917 году, пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі, здабыў для сябе сапраўднае нацыянальнае жыццё. Аб якім-жа гэта яшчэ будучым вызваленні можна гаварыць? Аб такім вызваленні могуць толькі марыць Любаўскія і ім падобныя. Да рэчы заўважыць, тэрмін "Белоруссия" стаў ужываць ён толькі з гэтага году. У дарэволюцыйных яго пісаньнях гэты тэрмін для яго не існаваў.

Характэрна, што для Любаўскага беларусы не зьяўляюцца нацыяй, а яны ёсць толькі "племя". Гэта інакш нельга расцаніць, як злую праяву вялікарасійскага шовініста да ранейпрыгнечаных царызмам нацыянальных меншасцяў. Ён гэта робіць не на "ўзвей вецер", а сьвядома праводзіць пастаўленую перад сабой мэту.

Спрабуйце, скажам, знайсці ў пісаньнях Любаўскага аб тым, што ў беларусаў ёсць свая ўласная мова! На такое пытаньне вы можаце атрымаць ў яго такі адказ: "Политическое обособление, однако, не повело за собой обособления культурного. Кривичи Полоцкие и Дреговичи, как и Кривичи Смоленские и другие славянские племена приняли христианство, вошли в обще-русскую церковную организацию, усвоили пачатки просвещения и обще-русский литературный язык, создавшийся на основе церковно-славянского языка и того наречия, на котором говорило население Приднепровской Руси, и зажило общими со всей остальной Русью духовными интересами и стремлениями" ¹⁾ (падкар. намі.—С. і Б.). Выходзіць, што беларусы ў мове нічым не адрозніваліся ад велікарусаў, што яны жылі аднымі інтарэсамі з усёй астатняй Руссю. Гаварыць так, значыць нічога не разумець. Ня бачыць ніякіх асаблівасцяў у культурным жыцці беларускага народу,—сьвядома скрыўляць факты гісторыі.

Ці сапраўды-ж ня было ў беларускіх мас ніякай розніцы ў культурных інтарэсах пры параўнанні іх з вялікарусамі? Сам Любаўскі ня можа абыйсці таго факту, каб не сказаць, што "одни мысли

¹⁾ Любавский— "Основные моменты", стар. 11-12.

и стремления", якімі жыло насельніцтва Беларусі і насельніцтва Вяліка-росіі, былі парушаны, бо „Татарский погром, постигший северо-восточную Русь и южно-русские земли, окончательно предоставили Полоцкую землю ее собственным силам. Покинутое на произвол судьбы русское население этой земли естественно должно было искать себе спасения в покорности литовским князьям“¹⁾. Любаўскі тут ня можа зьвесці канцы з канцамі. Мы ня станем спыняцца на эканамічных і політычных асаблівасцях жыцця славянскіх народаў, бо гэта адцягнула-б нас далёка ад тэмы, мы толькі падкрэсліваем, што ў „моністычнай Русі“ Любаўскага маюцца трэшчыны. „За своими лесами, — гаворыць ён — и болотами Кривичи Полоцкие и Дреговичи жили *особно от остального русского населения, знать не хотели его интересов и стремлений*“²⁾ (падкрэслена намі—С. і Б.). Апошняя тэза служыла беларускім нацэмам тым „камнем“, на якім яны будавалі свае „вялічэзныя будынкi“ гістарычнага мінулага Беларусі.

Любаўскі, жадаўшы абярнуць беларусаў у рускіх, сам заблытаўся. Зніжэй паданай цытаты, наскрозь пранікнатай вялікарасійскім шовінізмам, гэтая блытаніна выступае яшчэ больш відавочна. „Племя, населявшее древнюю Полоцкую Русь, — гаворыць ён, — потеряло много жизненных сил, которые ушли в Великое княжество Литовское на строительство чужой государственности и общности, на создание иной, *не чисто русской культуры*“³⁾ (падкрэслена намі—С. і Б.). Паводле меркаванняў Любаўскага, беларусы павінны былі будаваць толькі чыста-рускую культуру, ды іначай ён і ня мог сабе ўявіць.

Сваю нацыянальную праграму ў адносінах да нацыянальных меншасцяў Любаўскі, як гэта ні ганебна, канчае аполёгіяй антысэмітызму, які прапаведваецца ў фундамэнтальных гістарычных даследаваннях. „Распространение евреев, — читаем мы, — и их экономическое засилье вызвало уже в половине 16 века сильное раздражение в литовско-русском обществе“⁴⁾. Чым яго гэтая тэза адрозьніваецца ад чорнасоценна-пагромышчыцкіх? Ён тут мяшае ў адну кучу ўсе пласты яўрэйскага насельніцтва і не знаходзіць розніцы паміж яўрэйскім купцом і растаўшчыком, з аднаго боку, і яўрэйскім рамеснікам і бедняком, з другога боку. Ён ня хоча разабрацца ў рэчаістасці і становіцца на пункт гледжання чорнасоценца, прыцягваючы ўсялякую брыду сабе на дапамогу, накітаваў антысэміцкіх водзваў тагочасных хронік, якія адбівалі настроі конкурэнтнай барацьбы сярод гандлёвых групавак грамадства і барацьбы фэўдалаў з растаўшчыцкім капіталам. Варожасьць шляхціца-прыгонніка да яўрэя-банкіра і растаўшчыка Любаўскі тлумачыць, як праяву антысэміцкіх настройў усяго неяўрэйскага насельніцтва да яўрэйскага народу, змазваючы сутнасьць справы, яе клясавую падаплеку, і тэтым самым выяўляе сваю профэсарскую нянавісьць да яўрэйскіх працоўных мас, свой махровы антысэмітызм сваю прыхільнасьць да чорнасоценнай тэорыі „племенной вражды“.

Мала таго, Любаўскі імкнецца свой антысэмітызм пацвердзіць гістарычнымі фактамі, зазначаючы, што „Против евреев выражала свое неудовольствие шляхта на вальных сеймах“⁵⁾.

І ўсё гэта Любаўскі піша ў 1910 г. і паўтарае ў 1915 г. Гэта рабілася тады, калі па ўсёй Расіі чорнасоценная кліка разжыгала анты-

¹⁾ Любавский— „Основные моменты“, стар. 14-15.

²⁾ Там-жа, стар. 11.

³⁾ Любавский— „Очерк“, стар. 119.

⁴⁾ Там-жа, стар. 119.

⁵⁾ Там-жа, стар. 119.

сміцкую барацьбу, організоувала яўрэйскія пагромы, ад якіх у першую чаргу, а ў большай частцы і выключна, цярпеў яўрэйскі пролетарыят, яўрэйская бедната. Любаўскі шчыра выконваў заказ чорнасоценнага ўраду і поліцэйскай зграі з вышыні універсытэцкай катэдры.

„Когда проклятая царская монархия,—казаў Ленін,—доживала свое последнее время, она старалась натравить темных рабочих и крестьян на евреев. Царская полиция в саюзе с помещиками и капиталистами устраивала еврейские погромы“¹⁾. Любаўскі ў гэтых адносінах ня толькі не адставаў ад поліцыі, ён быў яе ідэёлам натхніцелем і кіраўніком.

Выкладзеныя намі погляды Любаўскага зьяўляюцца толькі адным са звеньяў яго рэакцыйнай вялікадзяржаўніцкай ідэолёгіі. Але Любаўскі—больш „шырокая натура“. У якасьці характэрнай рысы яго сьветапогляду трэба адзначыць панславізм. Ідэолёг рускага імперыялізму апрапаецца ў тогу панславіста.

Захірэўшыя ідэі панславізму прыкметна адраджаюцца ў пэўных колах рускай буржуазіі ў часе імперыялістычнай вайны 1914-1917 гг. Буржуазныя прэса хавала сапраўдныя прычыны імперыялістычнай бойкі. Вайна тлумачылася, як вынік „няўхільных“ нацыянальных канфліктаў. Горача праводзілася думка аб супольнасьці інтарэсаў усіх славянскіх народаў, аб неабходнасьці змаганьня супроць агульнага ворага—немцаў. Выдаецца кніга Любаўскага „История западных славян“, інспіраваная ваяўнічымі настроямі рускай імперыялістычнай буржуазіі. (Яшчэ да выданьня гэтай кнігі Любаўскім чыталіся ў Маскоўскім унівэрсытэце і на Вышэйшых жаночых курсах лекцыі па гісторыі заходніх славян). Задачай Любаўскага і яму падобных было—падагрэць патрыятычныя пачуцьці ў масах, тым больш гэта неабходна было і таму, што вайсковымі ўдачамі руская армія пахвастацца не магла, мары аб „двухмесячной“ вайне разьвеяліся, як дым, вайна зацягнулася, гаспадарка разбуралася, устоі царызму трашчалі, нарасталі рэволюцыйныя падзеі.

У прадмове да кнігі аўтар зазначае, што яна будзе карыснай „не для одних только учащихся, но и для широкой публики, особенно в настоящее время—обостренного внимания и интереса к судьбам славян“. Тут-жа ён выяўляе свае адносіны і да вайны. „История западных славянских племен,—піша ён,—связана и внутренне и внешне: внутренне сходом социально-политической эволюции и культурного развития, внешне—общностью борьбы за существование, понесенными в этой борьбе жертвами и потерями и конечно злой иронией судьбы, заставившей чуть ли не большинство их сражаться в рядах своих исконных поработителей и истребителей“²⁾. Думка гісторыка зразумелая. Ён за тое, каб заходнія славяне (г.зн. палякі, чэхі, славакі і іншыя) выступілі-б за агульную славянскую справу супроць сваіх „исконных поработителей и истребителей“—немцаў. У тагочаснай політычнай сытуацыі гэта азначала жаданьне, каб салдаты—славяне з нямецкіх армій перайшлі-б на другі бок акупаў, далучыліся да ўсходніх славян, г.зн. перайшлі-б на бок рускай арміі, узмацнілі-б пахіснуўшыся рускі імперыялізм. Гэтым тлумачыцца і раптоўнае замілаваньне Любаўскага да палякаў, прызнаньне, што „история польского народа как наиболее близкого к рускому народу по связи их истории изложена с большей подробностью“. Любаўскі, далей, падкрэсьлівае, што ў эпоху нацыянальнай барацьбы „приходится обнимать не только мыслью, но и чувством национальную жизнь и стремления разных народностей,

¹⁾ Ленин—„О еврейском вопросе в России“, изд. „Пролетарий“, 1924 г. стар. 75.

²⁾ Проф. М. К. Любавский „История западных славян“. М. 1917 г. Предисловие.

а в особенности, конечно, народностей родственных, природою предназначенных к взаимной поддержке и союзу в решительных коллизиях международной борьбы" ¹⁾. І, аднак, гэты „шчыры“ прыхільнік славянства, заклікаючы славянскія народы на барацьбу з немцамі, па сваёму вырашае нацыянальнае пытаньне: Беларусь і Украіна ў яго не вызываюць сумненьняў, бо яны, па яго думцы, зьяўляюцца рускімі землямі, адносна-ж Польшчы станюччага адказу няма, але і тут ён ня ідзе далей адозвы царскага ўраду ад 1 (14) жніўня 1914 г., які палякам абяцаў даць „Польшу, свободную в своей вере, в языке, в самоуправлении“, „воссоединенную воедино под скипетром русского царя“.

Панславизм, як вядома, узьнік яшчэ ў канцы XVIII ст., меў прыхільнікаў і ў Расіі. Панславіцкія ідэі мелі месца і сярод славянскіх народаў Заходняй Эўропы. Панславизм узьнік, з аднаго боку, на глебе імкненьняў да незалежнасьці славянскіх народаў, прыгнечаных Турцыяй і Аўстра-Венгрыяй, з другога боку — на глебе захопніцкіх імкненьняў рускага самадзяржаўя. Заходні панславизм бачыў у Расіі апору для адваёвы незалежнасьці. Рускі-ж панславизм спадзяваўся на праглыненне славянскіх і суседніх з імі народаў і ўключэння іх у склад імперыі. У гэтым, уласна кажучы, выяўляецца ўся рэакцыйнасьць абедзвюх панславіцкіх плыняў, калі прыняць пад увагу тое, што руская імперыя была самай моцнай апорай міжнароднай рэакцыі, злейшым ворагам міжнароднага рэволюцыйнага руху.

Любаўскі, які ў часе імперыялістычнай вайны трактаваў аб „агульна-славянскіх інтарэсах“, умацоўваў ідэалёгічныя пазыцыі рускага імперыялізму, рыхтаваў глебу для зьняволеньня славянскіх народаў пад бот рускага цара.

Характарызуючы Любаўскага, як панславіста, мы крыху ўхіліліся ад нашай тэмы. Мы прымушаны былі гэта зрабіць для таго, каб выразней акрэсьліць яго політычны твар і крыху паўней выявіць яго погляды. Агульны фон яго канцэпцыі, афарбаванай у адценніі рускага панславизму, з агіднымі рысамі чарнасоцэнства складаюць грубарэакцыйную ідэалёгію гэтага зацятага вялікадзяржаўніка.

У заключэньне зробім яшчэ некалькі заўваг.

Даны намі аналіз поглядаў Любаўскага на нацыянальныя моманты гісторыі Беларусі ня ставіў перад сабой мэты выявіць поўную схэму гісторыі Заходняй Русі. „Мы толькі зазначылі, што гісторыю гэтай „окраины“ ён разглядаў як адну з другарадных плыняў агульнага рускага гістарычнага працэсу. Яго схэма гісторыі Літоўска-рускай дзяржавы была амаль цалкам успрынята нашымі (у Савецкай Беларусі) буржуазнымі і дробна-буржуазнымі гісторыкамі, распрацоўваўшымі схэму гісторыі Беларусі. Школа Любаўскага знайшла сабе „пачэснае месца“ ў нашых навукова-дасьледчых і навучальных установах. Чыталіся унівэрсытэцкія курсы і складаліся падручнікі па гісторыі Беларусі, пераважна на аснове прац Любаўскага. Тут жыла любаўшчына, толькі не ў вялікадзяржаўным, а ў нацыянал-дэмакратычным выглядзе. Гісторыкі-нацдэмы схэму Любаўскага прыстасавалі да гісторыі Беларусі, прычым гэтае прыстасаваньне было прароблена вельмі прымітыўна: там, дзе Любаўскі ўжываў тэрміны „рускі“, „Западная Русь“, нацдэмаўскі гісторык стаў ужываць тэрміны — „беларускі“, „Беларусь“, дэміург гістарычнага працэсу — „руская нацыянальная ідэя“ была заменена „беларускай нацыянальнай ідэяй“. У процівагу вялікадзяржаўніцкім тэндэнцыям рускага гісторыка, бела-

¹⁾ Проф. М. К. Любавский—.История зап. славян“, стар. 4.

рускімі буржуазнымі гісторыкамі была створана тэорыя нацыянальнай самабытнасці, шукаліся, высасваліся з пальцаў крыніцы „нацыянальнай самасвядомасці“ беларускага народу; прыцягваліся ўсе сродкі да таго, каб уразумець таямніцы „душы народнай“. Ня гледзячы на розніцу гэтых дзвюх устаноў на гістарычны працэс Беларусі паміж імі наглядалася поўнае сужыццё. Сам Любаўскі з „спокройнай душой“ супрацоўнічаў у БАН, змяшчаючы ў яе выданых свае працы. Ён, зразумела, добра ведаў сутнасць ідэолёгіі беларускіх нацдэмаў. На іх імкненні—аздабляць тэорыю нацыянальнай „самабытнасці“ ўсё новымі і новымі аргументамі, ён, відаць, не глядзеў, як на сур'ёзную справу. Зьмена тэрміну „рускі“ на „беларускі“ яго не непакіла. Для яго важней было „праташыць“ свае агульныя мэтодолёгічныя ўстаноўкі, сваю канцэпцыю ў літаратуру, каб гэтая канцэпцыя стала-б „достоянием читающей публики“, г. зн. каб рабіць уплыў на савецкую грамадзкасць, змагацца з марксыцка-ленінскай канцэпцыяй у гістарычнай навуцы.

Нацдэмы, у сваю чаргу, з „легким сердцем“ скарыстоўвалі акадэмічны багаж (тлумачачы яго па свому) вялікадзяржаўнага вучонага, абгрунтоўваючы імі тэорыю „самабытнасці“, „вялічэзнасць“ гістарычнай спадчыны беларускага народу.

Гэта былі, па сутнасці, два бакі адной мэдалі, дзье рознавіднасці буржуазнай ідэолёгіі, якая проціпастаўлялася ідэолёгіі рэвалюцыйнага пролетарыату. То была форма барацьбы буржуазнай навукі з пролетарскай навукай. Гэтая барацьба адлюстроўвала барацьбу класаў у савецкіх краінах, барацьбу рэштак вялікадзяржаўнай і мясцовай буржуазіі супроць пролетарыату, супроць соцыялізму за аднаўленьне капіталістычнага ладу. Мэта класавога змаганьня, як бачым, яднае на пэўных этапах вялікарускі і мясцовы нацыяналізмы. Яны абодвы ў навуцы імкнуцца адмаўляць прынцыпы марксызму-ленінізму аб класавай барацьбе, аб істоце дзяржавы, аб ролі рабочай класы ў рэвалюцыйным змаганні за сапраўднае вызваленне працоўных мас ад эксплёатацыі, ад галечы і беднасці. Буржуазная навука высоўвае свае тэзы: аб буржуазнай дзяржаве, як вечнай катэгорыі, аб неабходнасці прымірэння класавых інтарэсаў, аб нацыянальным адзінстве народу. Класавыя інтарэсы буржуазная навука падмяняе нацыянальнымі інтарэсамі, адначасова выступаючы супроць правадзімай кампартыяй і савецкай уладай нацыянальнай політыкі. І вялікарускі шовініст і мясцовы нацыянал-дэмакрат актыўна змагаюцца супроць інтэрнацыянальнага выхавання працоўных у духу ленінскай нацыянальнай політыкі. Вялікадзяржаўны шовініст, часам, маскуецца таксама пад інтэрнацыяналізм. XVI з'езд УсеКП(б) наступным чынам характарызуе сутнасць вялікадзяржаўнага рускага шовінізму: „Галоўную небяспеку на даным этапе прадстаўляе вялікадзяржаўны ўхл, які прабуе рэвізаваць асновы ленінскай нацыянальнай політыкі і які пад сьцягам інтэрнацыяналізму прыкрывае імкненне аджываючых класаў панаваўшай раней вялікарускіскай нацыі вярнуць сабе страчаныя прывілеі“.

Задача марксыцка-ленінскай навукі—выкрываць контр-рэвалюцыйную істоту нацыяналізмаў розных колераў.

Неадкладная задача і абавязак пролетарскіх гісторыкаў—даць сапраўдную гісторыю Беларусі, як гісторыю нацыянальнасцый, насяляўшых яе тэрыторыю, як гісторыю барацьбы класаў.

Справа ідзе не аб тым, ці існавала самастойная беларуская дзяржаўнасць, ці не існавала. Справа ідзе аб тым, каб паказаць, карыстаючыся марксыцка-ленінскім метадам, спецыфічныя асаблівасць-

ці канкрэтнага развіцця таго або іншага народу, на фоне вывучэння гаспадарчых стасункаў і класавых узаемаадносін у грамадзе, на фоне барацьбы грамадзкіх класаў. Асноўныя прынцыпы марксыска-ленінскага вучэння трэба правільна прымяніць да канкрэтнай гісторыі. Ня трэба шукаць рысаў спецыфічнасці гістарычнага працэсу там, дзі іх ня было, нельга ігнараваць і тымі адрозненнямі і асаблівасцямі, на якія паказвае канкрэтны гістарычны матэрыял.

Змагаючыся на два фронты — з вялікадзяржаўнымі тэндэнцыямі, ў гістарычнай навуцы, як галоўнай небяспекай на даным этапе пралетарскай рэвалюцыі і выкрываючы антымарксыцкую сутнасць нацдэмаўскіх схем — мы павінны, на аснове вучэння марксызму-ленінізму, будаваць схему гісторыі Беларусі. „Безусловным требованием марксистской теории, — гаварыў Ленін, — при разборе какого бы то ни было социального вопроса является постановка его в определенные исторические рамки, а затем, если речь идет об одной стране (например, о национальной программе для данной страны), учет конкретных особенностей, отличающих эту страну от других в пределах одной и той-же исторической эпохи“.

Зоймемся вывучэннем сурогатаў кармоў.

Кармовае пытаньне—самае вузкае месца нашай жывёлагадоўлі. Пытаньне колькаснага павялічэння і якаснага паляпшэння нашай жывёлагадоўлі ўпіраецца ў кармовую праблему. Кожны год мы трацім тысячы тон мяса і малака на зімнім недакорме жывёлы. За зіму наша жывёла кожны год траціць у жывой вазе мінімум 50—60 кг. Замест 2.000 і больш літраў малака карова дае ледзь 1.000 літраў, а часта і таго менш. Падыходзячы да новай уборачнай кампаніі, нам неабходна памятаць аб цяжкасцях з грубымі кармамі ў мінулым годзе. Зразумела, што зараз-жа ліквідаваць усе недахопы ў кармовым пытаньні немагчыма. Каб як трэба арганізаваць кармовую базу, патрабуюцца гады. Але-ж трэба к разьвязанню кармовай праблемы падыйсьці так, каб пераход на вышэйшую кармовую базу па магчымасьці пазбаўлены быў усіх тых шурпатасцяў, якія звычайна ўласьцівы арганізацыйнаму моманту.

Некаторую ролю пры гэтым павінны будучь адыграць так званыя сурогацы корму. Аб некаторых з іх (дравесны корм) ужо даволі многа пісалася ў газэтах і часопісах.

Што мы павінны разумець пад сурогатамі корму?

Звычайныя кармовыя сродкі, якія дае нам паша і сенажаць, якімі мы звычайна карыстаемся, называюцца проста кармамі. У выпадку недахопу гэтых кармоў даволі часта скарыстоўваюцца ў якасьці корму такія продукты, якія звычайна ў корм ня ідуць. Аднымі гэтымі кармамі карміць жывёлу нельга, бо яны ня маюць у сабе адпаведнай колькасьці пажыўных матэрыяў. Яны могуць служыць толькі падсобным кормам, чаму і носяць назву сурогатаў корму. Маецца шмат такіх сурогатаў. Адны з іх малапажыўныя, і іх жывёла есьць з неахвотай, другія наадварот, даволі пажыўныя і паядаюцца жывёлай ахвотна. У нас пры загатоўцы корму на зіму гаспадары скарыстоўваюць з кармовых сродкаў толькі самыя галоўныя. На сурогацы звычайна не звяртаюць увагі, лічачы іх „дробязьзю“, якая ня мае вялікага гаспадарчага значэння. Погляд—памылковы. Гэтыя „дробязі“ могуць аказаць вялікую ўслугу гаспадарцы. Жыццё высоўвае перад колгасамі і саўгасамі ў сучасны момант вельмі адказную задачу—даць максымум корму і пры тым корму больш таннага. Кармовыя сурогацы памогуць гаспадарцы ўвязаць свае кармовыя балянсы з намечанымі задачамі. Але-ж справа з сурогатамі ўскладняецца тым, што гэтыя сурогацы, у выніку такіх адносін да іх, да гэтага часу ня зусім дасканала вывучаны. Ёсьць шмат такіх сурогатаў корму, якія маюць вельмі малы раён свайго пашырэння і аб якіх мала хто ведае.

У той-жа час яны даволі каштоўны, чаму і трэба пашырыць веды аб іх сярод шырокіх колаў насельніцтва. На Беларусі недахоп к вясьне кармоў—рэч звычайная. Каб выйсці з гэтага становішча, сяляне паступалі па-рознаму. Скарыстоўваліся самыя рознастайныя сурогаты, і набываўся вельмі багаты вопыт у гэтых адносінах. Але-ж у друку гэты вопыт і гэтыя сурогаты амаль што зусім ня высветлены. І гэта—недахоп, бо шукаючы, чым-бы замяніць кармы ў сваёй гаспадарцы, сяляне часта натыкаліся і на каштоўныя выхадзі з становішча, скарыстоўваючы тыя ці іншыя сурогаты корму.

Працуючы ў экспедыцыі па вывучэнні буйнай рагатай жывёлы ў БССР, нам ня раз даводзілася сустракацца з падобнымі выпадкамі. Так, рэгістратарам, якія працавалі на Мазыршчыне, даволі часта даводзілася чуць пра расьліны „вадзяны асот“ (Петрыкаўскі раён), „разак“ (Юравіцкі р-н), пры дапамозе якіх некаторыя з сялян спрабавалі павялічыць кармовы балянс у сваёй гаспадарцы. Пад гэтымі назвамі сяляне разумеюць адну і тую-ж расьліну, ботанічная назва якой—*целарэз сабуравідны* з сямейства вадакрасаў. Гэта адзін з най-

Целарэз сабуравідны
(*Stratiotes Ocoides* L.).

больш вядомых і пашыраных у сярэдняй паласе, СССР і ў нас, у БССР, прадстаўнікоў сямейства вадакрасаў. Расьце ў азёрах, балотах, асушальных каналах і інш. вадазборах са стаячай альбо павольна бя-

гучай вадой. У вёсцы Кажушкі Юравіцкага раёну каля 50% абследаваных экспедыцый гаспадарак карысталіся целарэзам, як кормам. Сяляне в. Кажушкі завяраюць, што карыстаньне целарэзам у іх вёсцы пачалося з 1922 году. Падштурхнула іх к гэтаму тая ахвота, з якой жывёла паядала расьліну ў бяскорміцу. Шкодных вынікаў ад ужываньня целарэзу сяляне пакуль што не назіралі. Па звестках сялян целарэз у в. Кажушкі скарыстоўваецца такім чынам. Лісьце і карэньні даюцца буйнай рагатай жывёле, „храпка“ сьвіньням. Авечкі з прыемнасьцю паядаюць яе ва ўсякім выглядзе—у сухім і з сечкай. Лісьце і карэньні даюцца буйнай рагатай жывёле сумесна з саломенай рэзкай. Зімою сяляне ездзяць на азёры і каналы, робяць на лёдзе прорубкі і дастаюць адтуль асобнымі граблямі целарэз. Затым целарэз прывозіцца да дому, дзе яго перад дачай жывёле запарваюць (каб адтаў) і мяшаюць з рэзкай, альбо запарваюць і абліваюць варанай бульбай (растоўчанай і разьмешанай у гарачай вадзе). Сьвіньням там целарэз даецца рэдка. Згодна паведарленьня проф. Пелехава Н. Н. (Запіскі Беларускай С.-Г. Акадэміі, т. III), шырока ўжываецца карыстаньне целарэзам, як кармовым сродкам і на поўначы БССР (Віцебшчына), а таксама і ў сумежных раёнах РСФСР (былая Пскоўская губ.). Там яго скармаваюць, галоўным чынам, сьвіньням. Вось даныя аналізаў, зробленых катэдрай агульнай зоотэхніі Беларускай С.-Г. Акадэміі.

Склад целарэзу:

Вада	93,63%
Солі	1,10%
Абалоніна	0,78%
Бялок	0,71%
Тлушч	0,20%
Безазотны экстракт матэрыял	0,38%

У Азарыцкім раёне рэгістратары наткнуліся на другі сурогат, карыстаньне якім было даволі пашыранае. Сяляне завуць гэтую расьліну „бабоўнік“. Правільная-ж назва яе „белакрыльнік балотны“ з сямейства аронікавых. Сяляне спецыяльна ездзяць за бабоўнікам і зьбіраюць яго па вільготных і нізкіх мясцох, альшаніках і гарфяніках. Дома бабоўнік дробна сякуць і даюць сьвіньням, якія ядуць яго з вялікай ахвотай. Адмоўных бакоў, паводле слоў сялян, ад карыстаньня бабоўнікам не назіралася. Сьвіньні заставаліся здаровымі. Якасьць продукцыі не пагаршалася.

У розных мясцовасьцях бабоўнік завуць па-рознаму. На Магілёўшчыне яго завуць „жытніца“, у б. Цьвярской губ.—„лягушачнік“, у б. Аланецкай губ.—„вадзяны карань“. У іншых мясцох—„хлебнік“. Пад назвай „калла“ разводзіцца ў цяплячах у якасьці дэкаратыўнай расьліны. Сваю назву „хлебніка“ гэтая расьліна атрымала за тое, што ў паўночных абласцях СССР зьбіраюць карані апошняй, высушваюць іх, вымываюць у вадзе і падмешваюць у хлеб. Гэта, па нашай думцы, сьведчыць аб высокай спажывнасьці гэтых каранявішч. Як целарэз, так і бабоўнік, у вялікай колькасьці растуць у балотах. У літаратуры ёсьць указаньне аб скарыстоўваньні ў якасьці корму раскі, той звычайнай раскі, якая знаёма нам усім і якая вельмі часта густа пакрывае паверхні балот і азёр БССР. Вылаўленая і высушаная раска захоўваецца на зіму і скармліваецца ў вараным выглядзе пераважна сьвіньням. (Дача да 1 кг на галаву ў дзень). М. Дзевэль у сваім

артыкуле „Новые корма для скота“ (Вестник Псковского губернского земства за 1914 г. №№ 28-29) кажа аб галубкох (вадзяная лілія) і жоўтым імху і іх скарыстоўваньні ў якасьці кармовага сродку.

БССР багата на балоты. Усе пералічаныя вышэй расьліны вельмі распаўсюджаны па гэтых балотах. Трэба шырэй паставіць пытаньне аб вывучэньні і скарыстоўваньні гэтых суроґатаў корму.

Белакрыльнік балотны.
(*Calla palustris*).

Па нашай думцы, мясцовыя краянаўчыя арганізацыі павінны: 1) выявіць на мясцох самы факт карыстаньню тымі ці іншымі суроґатамі кармоў; 2) падрабязна апісаць тэхніку скарыстоўваньня гэтых суроґатаў і тыя вынікі, якія ад гэтага атрымліваліся; 3) там, дзе гэта магчыма, палажыць пачатак скармліваньню гэтых суроґатаў; 4) сабраць і пераслаць узоры суроґатаў на Горацкую Зональную Станцыю Малочнай Г-кі для іх падрабязнага аналізу.

Нам здаецца, што прапрацаваўшы гэта пытаньне, краяведы дапамогуць нашым саўгасам і колгасам у справе разьвязаньня кармовай праблемы—баявой задачы сёньняга дня.

Горкі, Зональная Станцыя
Малочнай Гападаркі

М. Дабратворскі.

На барацьбу за павышэнне ўраджаю насеньня чырвонай канюшыны.

Пасля вырашэння збожжавай праблемы, у сельскай гаспадарцы набывае першачарговае значэнне жывёлагадоўчая праблема, якая ва ўмовах БССР з'яўляецца найбольш актуальнай. Шпаркае развіццё жывёлагадоўлі, якое адбываецца ў апошні час, магчыма вырашыць толькі пры правільнай арганізацыі кармовай базы. Зусім зразумела, чаму ў апошні час аддаецца столькі ўвагі палявому травасеянню. Палявое травасеянне ў нас уводзіцца ня толькі для забеспячэння жывёлагадоўлі кармамі, але і для павялічэння ўраджаю збожжавых культур.

З кожным годам шматпольны севазварот адваёўвае ўсё новыя і новыя абшары ў трохполкі. Плошчы, занятыя кармовымі травамі, шпарка растуць. Сярод гэтых траў першае месца займае чырвоная канюшына, што відаць з табліцы агульнай плошчы, якую займае канюшына, віка і сэрэдэля ў БССР.

	1927 г.		1928 г.		1929 г.	
	га	‰	га	‰	га	‰
Канюшына	90.023	50,1	111.434	49,7	159.030	64,4
Віка	79.416	44,2	98.652	44,0	75.404	30,8
Сэрэдэля	10.154	5,7	13.796	6,3	10.261	4,8

Яшчэ шпарчэй расьце плошча, засеяная канюшынай у апошнія гады; так, у 1930 годзе яна займае 237.695 га, а ў 1931 423.866 га. Яшчэ больш яскрава відаць тэмпы надзвычайнага росту канюшыны з параўнання з 1927 годам. Калі 1927 год прыняць за 100%, то прырост у 1928 г. будзе 123,8%, у 1929 — 176,6%, 1930 — 264% і ў 1931 — 470,7%. За 5 год плошча пад чырвонай канюшынай узрасла ў 4,7 разы. І ўсё-ж такі, бязумоўна, палі БССР далёка „ненасычаны“ канюшынай у параўнанні з тымі задачкамі, якія пастаўлены партыяй і ўладай у напрамку сацыялістычнай рэканструкцыі жывёлагадоўлі. Канюшына дае ня толькі вялікія ўраджаі добрага сена, але і ўгнойвае глебу. Пасля канюшыны ў глебе застаецца 179 кілё азоту на гектар; такую колькасць азоту мы можам даць, укладаючы 35½ тон гною на га.

Пашырэньне засеваў чырвонай канюшыны ня можа ісьці бяз шпаркага павялічэньня насеннаводтва. Насеньня канюшыны нам кожны год не хапае, бо ўраджаі атрымліваюцца надзвычайна нізкія. За апошнія чатыры гады сярэдні ўраджай па БССР не дасягае і 2 цэнтнэраў з га, а ў леташні, неўраджайны год былі гаспадаркі, якія ледзьве атрымалі $1\frac{1}{2}$ цэнтн. з га; на Урале-ж чырвоная канюшына часта дае больш 8 цэнтнэраў.

Якая-ж прычына такіх нізкіх ураджаяў насеньня чырвонай канюшыны?

Справа ў тым, што чырвоная канюшына належыць да такіх расьлін, якія ня могуць даваць насеньня без запылкаваньня шасьціножкамі, а чырвоную канюшыну запылкоўваюць амаль выключна чмялі, колькасьць якіх памяншаецца, дзякуючы распащцы (распашкаю зьнішчаюцца месцы, дзе чмялі будуць свае гнёзды).

З другога боку, павялічваюцца пасевы насеннай канюшыны, і чмялі ня могуць абслужыць гэтых вялікіх плошчаў. Вось чаму паўстае пытаньне аб спецыяльных мерах па запылкаваньні чырвонай канюшыны. Падобна таму, як збожжавыя расьліны для павялічэньня ўраджаяў патрабуюць цэлага шэрагу агрыкультурных мерапрыемстваў, так і насенная канюшына, апрача адпаведнай апрацоўкі глебы і ўгнаеньня, патрабуе абавязкова запылкаваньня шасьціножкамі.

Кім-жа мы можам замяніць чмялёў, якія зараз ужо ня могуць здавальняюча абслугоўваць узрослых плошчаў насеннай канюшыны? Такімі шасьціножкамі зьяўляюцца пчолы. Звычайна пчолы рэдка наведваюць чырвоную канюшыну, бо ім цяжка дастаць нектар з канюшынных кветак, але досьледамі розных сельска-гаспадарчых станцый устаноўлена, што пры адпаведных умовах пчолы ідуць на канюшыну і павялічваюць яе ўраджаі. Так, на Шацілаўскай сельска-гаспадарчай дасьледчай станцыі канюшына бяз пчол давала ўраджаі ўсяго толькі 75 кілё на гектар, а з пчоламі 190 кілё; мы бачым, што пчолы павялічылі ўраджай на 115 кілё, ці ў два з паловай разы. Калі лічыць кошт кілёграма канюшыннага насеньня ў 1 рубель, то выходзіць, што пчолы павялічылі даход аднаго гектара на 115 рублёў ня ўлічваючы мёду, які зьбіраюць пчолы з канюшыны. Бязумоўна, пры спрыяючых умовах ураджай можа быць павялічаны яшчэ болей.

Адзін з спецыялістаў па чырвонай канюшыне проф. Лісіцын піша, што *„самай галоўнай умовай посьпеху (канюшыннага насеннаводтва) бяз пчол ісьці ня можа. Бяз пчол мы хутка ня будзем атрымліваць насеньня канюшыны, гэта трэба добра запам’ятаць“*.

Вось чаму кожны колгас, які мае пчолы, павінен выкарыстаць іх для запылкаваньня насеннай канюшыны.

Але не заўсёды пчолы ахвотна ідуць на чырвоную канюшыну, бо трубачка вяночку канюшыны даўжэй кароткага хабатка пчол, і апошнім цяжка даставаць адтуль нектар. Калі-ж канюшына ў данай мясцовасьці цвіце ў такі час, калі навокал няма іншых меданосаў, то пчолы ахвотна ідуць на канюшыну і, бяручы з яе нектар і пылок, запылкоўваюць яе, а значыцца павышаюць ураджай насеньня. Калі-ж адначасова з чырвонай канюшынай будуць цвісьці такія меданосы, як белая ці швэдзкая канюшына, гарчыца, грэчка, сэрэдэля, ліпа, рапс і інш., то пчолы паляцяць на гэтыя меданосы, а на чырвонай канюшыне іх будзе мала. Таму цвіценьне насеннай канюшыны трэба прыстасоўваць да такога часу, калі ўжо адцвітуць галоўныя меданосы—ліпа, грэчка і інш. Вось чаму выгадней пакінуць на насеньне

атаву двухукоснай канюшыны; апрача таго, на ёй будзе болей чмялёў, бо колькасць іх да канца лета павялічваецца, што вынікае з іх біолёгіі.

Чмяліныя сем'і ўвосень распадаюцца, рабочыя і самцы гінуць, а маладыя самкі, кожная паасобку, зімуюць зарыўшыся ўзямлю ці мох. Вясной кожная перазімаваўшая самка адшуквае старое мышынае гняздо на зямлі ці ў нары, а часта і сама знайшоўшы спадручную мясціну робіць першую лузачку, у якую адкладае некалькі яечак. Выведзецца чарва, і самка павінна карміць яе пылком расьлін і мёдам. Калі чарва першай лузачкі вырасьце і зробіць сабе капшучкі, самка на іх будзе 1—2 лузачкі, куды і адкладае некалькі яец.

Схема разьвіцця чмялінага расплоду.

Зразумела, што адной саміцы цяжка выгадаваць многа чарвы. І таму чмяліныя гнёзды разьвіваюцца спачатку вельмі павольна, і толькі з паяўленьнем рабочых колькасць чмялёў у гнёздах хутка павялічваецца; але найбольшую „сілу“ чмяліныя гнёзды набываюць у канцы лета, бо на разьвіццё чмяля ад яйца і да дарослай формы патрабуецца каля 3-х тыдняў.

Нямала ў чмялёў і ворагаў, якія зьнішчаюць як іх саміх, так і іх гнёзды. Вароны, буслы, асаеды, лісы—не пакінуць ня зьнішчаным ніводнага знойдзенага гнязда. Ёсць у іх ворагі і з шасьціножак, напр., чмялі-язюлі, якія прыводзяць да зьнішчэння шмат гнёзд.

Часта, дзякуючы дажджлівай восні, насенную канюшыну (з атавы) не ўдаецца сабраць, таму трэба рабіць так, каб цьвіццёне яе ня вельмі зацягвалася. Для гэтага тую частку канюшыны, атава якой будзе пакінута на насенне, трэба скасіць у першую чаргу, і лепш за ўсё тады, калі яна толькі выкідае зялёныя галоўкі. Гэта прынясе карысьць ня толькі пасеннаводзтву, але і жывёлагадоўлі.

У № 140 „Социалистического земледелия“ Інстытут кармоў прыводзіць прымерныя тэрміны пакосу; ён раіць скасіць канюшыну „ў момант выкіданьня галоўкі“, чым значна павялічваецца зьмест бялку ў сене, якое робіцца больш пажыўным для жывёлы.

Падкашваць можна толькі двухукосную (раньнеспелую) канюшыну, а аднаўкосную (лазоўку) нельга, бо яна дрэнна адрастае і дае нізкі ўраджай.

Да часу цьвіццёня насеннай канюшыны павінна быць скошана ўся канюшына, якая ня будзе пакінута на насенне, а таксама і ўсе лугі; калі на межах і краёх лесу, побач з канюшыннымі насеннікамі, растуць сьмяццёвыя меданосы, то яны таксама павінны быць выкашаны. Што гэта зьяўляецца надзвычайна важным, сьведчыць выпадак, які быў на Шацілаўскай с.-г. дасьледчай станцыі, аб якім піша профэсар Лісіцын. У іх гаспадарцы „Махавое“ было 64 га канюшыны. Калі пачала яна цьвісьці, то пчол на ёй зусім ня было. Ужо наступіла поўнае цьвіццёне, а пчолы на канюшыну ня ішлі, бо ў гэты

час яны працавалі на лузе, які быў у самым цьвеце. Адалі загад скасіць луг, і на трэці-ж дзень, калі завяла скошаная трава, усе пчолы кінуліся на канюшыну і працавалі на ёй у вялікай колькасьці.

Для запылканьня аднаго га канюшыны патрэбны 3—4 сям'і пчол. З гэтага разьліку лепш за ўсё пчол ставіць пасярэдзіне канюшыннага поля. Пры перавозцы пчол на адлегласьці бліжэй 3 кілём. ад пчальніка трэба ведаць, што ўся лётная пчала можа зьвярнуцца на старое месца і згубіцца, калі ня прыняць адпаведных мер. Сама перавозка зьяўляецца даволі складанай, таму ня маю мажлівасьці ў гэтым кароткім артыкуле даць адпаведную інструкцыю; адсылаю да спэцыяльнай тэхнічнай інструкцыі, якая разаслана Колгаснасеннаводсаюзам. Пчолы, апрача нектару, бяруць з канюшыны яшчэ і пылок, а таму трэба даглядаць пчол так, каб ім патрабавалася вельмі многа пылку; для гэтага трэба, каб у вульлёх было ў гэты час шмат дзятвы. Ня трэба забывацца і аб нашых даржовых працаўніках—чмялёх, бо ад іх таксама ў значнай ступені залежыць ураджай насеннай канюшыны; чмаліныя гнёзды, якія з'являюцца ў часе касьбы, трэба ахоўваць, а не разбураць.

Прымаючы ўсё гэта пад увагу, сёлета, згодна дырэктывы Насеннаводцэнтру, колгасы будуць скарыстоўваць пчол для запылканьня насеннай чырвонай канюшыны. Сэктар Зоолёгіі БАН з свайго боку праводзіць дасьледчую працу па вывучэньні запылканьня чырвонай канюшыны пчоламі. Дасягнутымі посьпехамі ў гэтым пытаньні мы ня можам задаволіцца, бо трэба павялічыць ураджай насеньня на га не на 1 цэнтнэр, а па крайняе меры на 3—4 цэнтнэры ў першыя-ж гады, бо шпаркі рост колгасаў патрабуе пераходу на новыя, культурныя формы землекарыстаньня, для чаго патрэбна шмат насеньня канюшыны.

Зразумела, што і краязнаўчыя арганізацыі не павінны застацца ў баку ад гэтага важнага мерапрыемства; яны павінны дапамагчы колгасам правесці ў жыцьцё дырэктыву Насеннаводцэнтру—з аднаго боку, а з другога—павесці дасьледчую працу па вывучэньні гэтага пытаньня. Дасьледчая праца павінна высьветліць, які ўплыў мела наведваньне пчол на павялічэньне ўраджаю і якая частка гэтага ўраджаю выпадае на іх долю, бо ўраджай насеньня канюшыны будзе зьяўляцца вынікам працы ня толькі пчол, але і чмялёў. Таму першая задача, якая будзе стаяць перад краязнаўчымі арганізацыямі—гэта вывучэньне наведваньня чырвонай канюшыны чмялямі і пчоламі. Для гэтага неабходна вылучыць спробную дзялянку (з роўным травастоем) размерам 2×2 мэтры і на ёй раз у пяцідзёнку падлічваць пчол і чмялёў (паасобку), якія прыляццяць на яе працаваць. Гэты падлік робіцца ў працягу адной гадзіны тры разы ў дзень. Падлік трэба рабіць у ясны і бязветраны дзень. Першы падлік робіцца паміж 8—11, другі 1—3, трэці 4—6 гадзінамі. Калі пчолы вывезены на сярэдзіну канюшыннага поля, то гэта пляцоўка выбіраецца на адлегласьці 100 мэтраў ад пчальніка.

Для таго, каб устанавіць, на якую адлегласьць ад пасекі лётаюць пчолы, г. зн. радыус працы запылкавальнага пчальніка, трэба вылучыць яшчэ тры дзялянкі такога-ж разьмеру на адлегласьці № 2 на 200 м., № 3 на 400 м. і № 4 на 800 ад пчальніка. На гэтых дзялянках утвараецца таксама падлік прыляцеўшых на працу пчол. Падлік на гэтых дзялянках грэба зрабіць у той-жа дзень, як і на асноўнай дасьледчай пляцоўцы, ці ў наступны дзень. Калі пчальнік ня вывезены непасрэдна на канюшыну, то вызначыць адлегласьць канюшыны ад

пчальніка, а дасьледчыя дзялянкі выбраць так, каб устанавіць радыус палёту пчол на канюшыну за ўзяткам. Для таго, каб высветліць, з якой даўжынёй хабатка пчолы працуюць на канюшыне, трэба наладзіць 100 шт. пчол, якія працуюць на канюшыне і *жывымі* заварыць варам хвілін на 5, сцадзіць вадку і пакласьці ў 75° сьпірт. Ня ўсе пчолы запылкавальнага пчальніка паляцяць на канюшыну, таму неабходна высветліць, што-ж перашкаджае ім працаваць на ёй, а таму неабходна ўзяць спробы пчол ад 5—6 сямей пчальніка для біомэтрычных дасьледваньняў. Спробы бяруцца так: да звужанага лятка вульля прыстаўляюць шыйку бутэлькі ці злавіўшы пінцэтам кідаюць у тую-ж бутэльку ня менш 100 шт. ад кожнай сям'і. Заварваюць жывых варам і перакладаюць у 75° сьпірт кожную спробу ў асобную баначку, куды кладзецца этыкетка, на якой алоўкам (ня хэмічным) пішацца: 1) № сям'і, ад якой узяты пчолы, 2) дата ўзяцьця спробы, 3) адрас пчальніка і 4) хто браў спробу. Этыкетка згортваецца напісаным бокам унутр, каб аловак ня сьцёрся.

Адначасова з цьвіценьнем чырвонай канюшыны будуць цьвісьці і іншыя меданосы, а таму трэба выявіць тыя расьліны, на якіх у гэты час будзе многа пчол і на якой адлегласьці яны ад пчальніка.

Калі канюшына пасьпее, то трэба асобна сабраць яе з кожнай дзялянкі, абмалаціць і ўзважыць насеньне, як мага дакладней.

Для контролю неабходна ўзяць пад нагляд насенную канюшыну суседніх колгасаў ці саўгасаў, у якіх ня будзе запылкавальных пчальнікоў, выдзеліць там 1—2 дзялянкі, зрабіць 2—3 разы на працягу цьвіценьня канюшыны падлік чмялёў і пчол, а потым іх абмалаціць і ўзважыць насеньне.

Спробы пчол ня могуць быць апрацаваны самімі краязнаўцамі, бо для гэтага патрэбны спэцыяльныя прылады, таму для вымерваньня пчол неабходна накіраваць у Сэктар Зоолёгі БАН.

На падставе ўсіх гэтых назіраньняў можна будзе бачыць, наколькі пчолы павысілі ўраджай насеньня канюшыны, і зрабіць вывады для далейшага выкарыстаньня іх у гэтым напрамку.

Сьпіс літаратуры.

1. Андреева, Н. Роль пчелы в опылении среднерусского культурного красного клевера.—Известия Шатиловской Обл. С.-Х. Оп. Станции, т. II, в. № 4, 1927.
2. Веприков, П. Культура трав на семена. 1931.
3. Губин, А. Опытная контракция пчел для опыления красного клевера. Коллективное Пчеловодное Дело № 3—4, 1930.
4. Дабратворскі, М. Чмялі—запылкавацелі канюшыны. Наш Край, № 5, 1927.
5. " Чмялі-зязюлі (Hymenoptera Psithyridae). Наш Край № 4, 1928.
6. " Нашы чмялі. Наш Край № 11, 1928.
7. " Матар'ялы да вывучэньня сельска-гаспадарчага значэньня чмялёў.—Працы Станцыі барацьбы са шкоднікамі пры Н.Д.І. Сельск. і Лясн. Гасп. імя Леніна, т. III, 9, 1927.
8. " Матар'ялы да пазнаньня чмялёў Беларусі. Матар'ялы да выв. флёры і фаўны Беларусі т. II, 1928.
9. Лисицин, П. Культура клевера на семена. 1929.
10. Манохин, И. Пчелы и клевер. Пчеловодное Дело, № 12, 1925, Пчела и пасека № 8, 1927, № 3, 1929.
11. " Результаты трехлетней работы Кунгурского О-ва Пчеловодства по применению пчел в качестве опылителей клевера. Пчела и пасека, № 6—7, 1928.
12. " Колхозы, утряивайте урожай, организуйте опылительные пасеки. Колхозная пасека, № 2, 1930.

13. Рэнард, К і Лаппо, А. Матар'ялы па вывучэньню біолёгіі цвіценьня чырвонай канюшыны (*Trifolium pratense* L.) рознага паходжаньня. „Запіскі Беларускай Дзярж. Ак. С.-Г.“, т. VI, 1927.
14. Скориков, А. Клевероводство и опылители. „Изв. Гос. Инст. Опытн. Агрономии“ т. V, № 6.
15. „ Урожайность семян красного клевера и опылители. „Изв. отд. Прикл. Энтom.“ Г. И. О. А. т. III, в. 2, 1928.
16. „ К вопросу о поднятии семенной продукции клевера. „Изв. Гос. И-та Опытн. Агрономии“ т. VI, № 2.
17. Щербakov, Ф. Энтомологические условия семенной культуры клевера на севере русского чернозема. „Труды Шатиловской С.-Х. Опытн. Ст.“ сер. VI. Энтомологический Отдел. 1919, № 7, 1920, № 8, 1922, № 9.

Збор лекавых расьлін у БССР

Агульныя заўвагі.

Загатоўка лекавай сыравіны па БССР займае значнае месца сярод іншых сельска-гаспадарчых заготовак і мае вялікае значэнне як для унутранага рынку, так і для экспарту. На гэту галіну с.-г. прамысловасці краязнаўчыя ячэйкі ў колгасах і асабліва пры школах павінны звярнуць вялікую ўвагу ў мэтах павялічэння нашага экспарту, падвядзення некаторай матар'яльнай базы пад краязнаўчыя арганізацыі і вывучэння саміх лекавых расьлін для практычных мэт. Па пляне загатоўка лек. сыравіны па БССР на 1931 год разьлічана на 2.000 тон розных лекавых расьлін. З гэтай колькасці амаль што палавіна—для экспарту.

Асобам, якія будуць збіраць лекавыя травы, трэба добра азнаёміцца з расьлінамі, каб не засьмеціць лекавых расьлін іншымі, падобнымі па выглядзе да лекавых. Але аднаго знаёмства з лекавымі расьлінамі мала. Якасьць лексыравіны залежыць ад шмат якіх прычын: 1) ад часу збіраньня кожнай расьліны, 2) спосабу сушкі і 3) ад упакоўкі сухіх расьлін. Вось чаму патрэбна добра азнаёміцца як з агульнымі правіламі, якія могуць быць прыстасаваны да ўсіх расьлін, так і з тымі, якія неабходна прыстасаваць да паасобных расьлін.

Ня ўсе лекавыя расьліны можна скарыстаць цалкам, г. зн. іх корань, ліст, кветкі, насенне, бо лекавая матэрыя знаходзіцца ў аднэй расьліны ў корані, у другой у лісьце і г. д. Напр., у дзівасіла бяруць корань, у мяты—ліст, у ліпы—кветкі. Апрача гэтага, трэба памятаць, што і вызначаныя часткі расьлін ня ў кожную пару маюць аднолькавую колькасць лекавай матэрыі—іншыя бываюць „мацнейшымі“ з вясны, другія наадварот—увосень.

Трэба таксама памятаць, што добра і сваечасова сабраныя расьліны можна папсаваць няўмелайсушкай, ад якой яны могуць страціць ня толькі свой выгляд, але і лекавую вартасьць. Нарэшце, добры матар'ял можна папсаваць нядбалай альбо неадпаведнай упакоўкай. Ніжэй мы падаем кароткую параду, як збіраць і сушыць лекавыя расьліны, прычым папярэдне заўважым, што для сушкі трэба мець хоць-бы самыя простыя прылады: драўляныя рамы, на якія нацягнута самае простае палатно (радно). Насыпаўшы на такія рамы тонкі пласт лісьця ці кветак, іх можна паставіць на якія-небудзь падстаўкі пад павецьцю, на гумне альбо пад жалезным дахам, калі дом ці амбар крыты жалезам.

Трэба мець падрыхтаваную тару: папяровыя мяшчкі, скрыначкі, драўляныя скрынкі, шкляныя слоікі і г. д. Трэба старацца, каб сабраныя

расьліны не закрываліся на мясцох, а адпраўляліся на цэнтральныя базы; каб у часе перавозак лексыравіна не намокла і г. д.

Агульныя правілы збору і сушкі лекавых расьлін.

1. Зьбіраць лекавыя расьліны толькі ў пагодныя, сонечныя дні.
2. Сушыць хутка, каб захаваць колер і пах.
3. Сушыць выключна ў цені, а не на сонцы, бо ад сонца траціцца ня толькі колер, але і некаторыя лекавыя ўласьцівасьці.
4. Карэньне ачышчаецца ад пяску, абтрасаецца альбо абмываецца вадой. Калі трэба—здзіраецца з іх скурка. Грубае карэньне, каб яно лепей сохла, можна разразаць удоўж.
5. Ягады зьбіраць зусім сьпелымі, ачышчаць ад галінак, пяску і інш. Сушыць рассыпаўшы тонкім слоём, каб не падавіць.
6. Насеньне зьбіраць сьпелым, прасушыць на вольным паветры, падсець, ачысьціць.

Якія расьліны трэба зьбіраць.

1. Аер, явар (*Asorus Calamus*). Зьбіраць карэньне ўвосень (у верасьні). Адмыўшы ў рэчцы ад пяску, абразаць бакавыя карэньчыкі, рэзаць на кавалкі (10-12 см); грубое-ж карэньне рэзаць і ўздоўж і сушыць на печы ці на рамах. Карэньне аэру ўжываецца са скуркай, г. зн. неачышчанае, і бяз скуркі. І таму трэба даведацца, колькі якога патрэбна. Абразак скурку трэба акуратна, каб ня зрэзаць белай сярэдзіны. Высушанае карэньне добра запакаваць, каб ня страціла паху. У 1931 годзе патрабуецца 500 тон карэньня неачышчанага і 100 тон ачышчанага. Сухое ачышчанае павінна быць белае ці трохі ружаватае, крохкае, прыемна пахнучае. За 1 кілё ачышчанага аернага карэньня плаціць 25 кап., а за неачышчанае—12 кап.

2. Блёкат чорны (*Hyoscyamus*). Зьбіраць лісьце перад зьяўленьнем кветак. Сушыць трэба хутка, каб не пажоўкла. Найлепш сушыць на рамах. Ліст, які зьбіраюць пасля красаванья, калі ўжо ёсьць насеньне—не гадзіцца. Высушваць добра і добра пакаваць, каб не пацярушылася. Патрабуецца блёкату—240 тон, цана—24 кап. за кілё.

3. Бярозавыя пупушкі. Зьбіраць трэба ў красавіку, сушыць можна на печы, падаслаўшы палатно ці паперу. Пупушкі, якія ўжо распусьціліся, ці папокаліся, дрэнна пасушаныя, з гальлём—бракуюцца. Цана за кілё—50 кап.

4. Бруснічны ліст. Зьбіраць у красавіку, сушыць на печы ці ў печы (пасля хлеба), каб захаваць натуральны зялёны колер. Пачарнеўшы ці буры ліст—бракуецца. Цана за кілё 20 кап.

5. Валяр'яна. У БССР валяр'яны расьце многа па балоцістых лугох, каля рэчак, па нізкіх хмызьнякох. Патрэба ў валяр'яне не малая, але наша дзікая валяр'яна дае лексыравіну ня высокай якасьці, і гэта, галоўным чынам, таму, што яе зьбіраюць не ў пару. Валяр'янавае карэньне можна капаць у маі задоўга перад красаваньнем, але веснавое карэньне драбнейшае і слабейшае. Найлепш капаць валяр'яну ўвосень, калі карэньне яе цяжэйшае і мае большую лекавую вартасьць. Яшчэ больш гэта вартасьць (таксама і вага) павялічыцца, калі валяр'яну скасіць да красаванья. Карэньне капаць можна аж да замаразкаў. Выкапаўшы—абмыць ад пяску і сушыць пад дахам ці на печы, складаць у слоікі ці ў грубыя папяровыя мяшчкі, каб ня зьнік пах. Цана за 1 кілё 89 кап. Патрэбна 25 тон.

Доньнік, баркун (*Melilotus officinalis*) расьце па схілах чыгуначных шляхоў. Зьбіраць трэба кветкі з тонкімі верхнімі галінкамі, з лісьцем, у часе красаваньня, г. зн. прыблізна ў ліпені. Сушыць, як усе іншыя расьліны так, каб захаваць колер і пах. Цана 20 кап. за кілё.

7. Дуброўка, лапчатка (*Potentilla Tormentilla*). Тоўсьценькае круглаватае карэньне найлепш капачь у красавіку, абмыць ад пяску і сушыць, як і іншае карэньне. Сушанае павінна быць цёмна-бурага колеру зверху, а ў сярэдзіне чырванатае. Цана 36 кап. за кілё.

8. Дурнап'ян, дурман (*Datura Stramonium*). Зьбіраць лісьце зялёнае, перад зьяўленьнем кветак і сушыць хутка, каб не пажоўкла. Сушанае пакаваць добра, каб не паперці, бо такая бракуецца. Цана—30 кап. за кілё. Па пляну патрэбна 10 тон.

9. Суніцы, паземкі (*Fragaria vesca*). Ягады зьбіраць зусім сьпелымі, сушыць на печы на палатне, можна нават і на сонцы. Сушаныя павінны быць мясістыя, чырвоныя з цёмнымі зерняткамі, ня зьбітыя ў камкі. Цана—2 руб. за кілё.

10. Цынтурья, цвінтарэй (*Erythraea centaureum*). Зьбіраць цэлыя расьлінкі з кветкамі. Карэнчыкі адрываць ці адразаць, сушыць у цяні павязаўшы ў невялічкія пучкі. Сушаныя павінны захаваць ружовы колер, лісьце—зялёны. Цана за кілё 36 кап. Патрэбна 15 тон.

11. Браткі (*Viola tricolor*). Усім вядомыя зёлкі, якія растуць на полі, з жоўтымі кветкамі, а часамі і трохкаляровыя. Зьбіраць найлепш у маі. Сушыць павязаўшы ў пучкі, можна і не вязаць. Цана 20 кап. за кілё.

12. Дзяцеліна чырвоная. Зьбіраць у часе красаваньня, адрываючы самыя галоўкі без сьцебалькоў. Сухія павінны быць буравата-фіялетавага колеру. Цана 25 кап. за кілё. Патрэбна 40 тон.

13. Крушына (кара). Зьдзіраецца ў вясну з маладых сучкоў цалкам, трубачкамі. Парэзаўшы сучкі на кавалкі па 15—20 сэнтыметраў даўжынёй, зрабіць разрэз па кары ўздоўж і пакруціўшы зняць. Знятыя трубачкі крушынавай кары ня трэба ні звязваць у пучкі, ні скручваць як лыкі ў кружкі, а сушыць вольна. Сухія павінны захаваць зверху шэры колер, а ў сярэдзіне жаўтаваты. Цана за кілё 18 кап. Патрэбна 350 тон.

14. Лантуш (*Convallaria majalis*). Каштоўнае лякарства, робіцца з сьвежых лантушавых кветак на чыстым сьпірытусе, але там, дзе такая пераапрацоўка не арганізавана, зьбіраюць і сушаць кветкі. Сушыць хутка, у цяні. Сушаныя павінны быць сьветлага, жаўтаватага колеру, чуць пахучымі. Цана за кілё—2 рублі.

15. Лантушавы ліст—зьбіраць у часе красаваньня або трохі раней, у маі, хвасткі адразаць, сушыць у цяні (пад дахам), каб не пажоўклі. Цана за кілё—25 кап.

16. Дзєраза (*Lycorodium clavatum*). Зьбіраць жоўценькія шышачкі, падобныя да сьвечак, у жніўні, калі пылок у іх ужо відаць, але яшчэ ня сыплецца. Браць без галінак і сушыць на паперы. З сухой дзєразы пылок лёгка высыплецца на паперу, і тады яго яшчэ трэба прасеяць на самае густое сита, каб ня было сьмецьця. Цана за кілё 4 руб. Патрэбна 19 тон.

17. Лінавы цьвет. Зьбіраць кветкі з прыкветнымі сьветлымі лісткамі. Сухі цьвет павінен быць сьветлага жаўтаватага (натуральнага) колеру, прыемна пахнуць. Цана—70 кап. за кілё.

18. Ядловец, ялавец, ядлінец (*Juniperus communis*). Зьбіраць сьпелыя ягады, чорныя з шызаватым налётам. Перабраць, каб ня было гальля, і сушыць. Цана—15 кап. за 1 кілё.

19. Дзьмухавец, шчотачкі, адуванчык (*Thaхасит offici-nalis*). Капаецца ў маі карэньне, адразаецца пры самым камлі, адмы-ваецца ад пяску і сушыцца як і ўсякае іншае. Сухое павінна быць грубаватае, крохкае, бурага колеру зверху, а ў сярэдзіне белаватае. Цана—50 кап. за кілё.

20. Папараць мужчынская. У вёсках ведаюць толькі два гатункі папараці: вялікую (звычайную) і глухую. Але гэта „глухая“ мае многа розных гатункаў, з якіх адзін завецца „папарацьцю муж-чынскай“ і належыць да лекавых расьлін. Корань гэтай папараці грубы, нібы качан, зложаны з прадаўгаватых палачак, якія ў аптэчнай справе завуцца „пальчыкамі“. Патрабуюцца толькі гэтыя пальчыкі, добра пра-сушаныя, чорна-бурага колеру зверху і зялёнага ўсярэдзіне (калі пераламаць). Цана—24 кап. за кілё.

21. Рабіны. Ягады сушыць сьпелыя, чыста перабраныя, бяз усякіх лістоў і галінак. Сушаныя павінны захаваць натуральны колер. Цана 30 кап. за кілё. Патрэбна—50 тон.

22. Сон (*Pulsatilla patens*). Зьбіраць раньняй вясной, як толькі зьявляцца кветкі, з маладым лісьцем пры камлі. Сушыць можна зьвя-заўшы ў пучкі. Цана 15 кап.

23. Сасновыя пупушкі—зьбіраць у красавіку, з канцоў галі-нак (але не з вяршынак!), адшчыкваць усю купку (каронку) цалкам, каб не рассыпаліся разам са смаліцай. Вельмі добра выкарыстаць дрэвы, якія ўжо сьсечаны. Каб не псаваць маладняк і атрымаць добры продукт, лепш зьбіраць з ніжэйшых сукоў у дрэўцах, якія ўжо вырасьлі на 6—8 мэтраў вышыні. Цана—25 кап. за кілё.

24. Зубішча, ражкі, спарыньня, якія растуць на жытніх каласох. Сушыць на печы на паперы. Цана—1 руб. за кілё.

25. Мучанішнік (*Arctostaphylos uva ursi*). Зьбіраць ліст у чэр-вені і ў пачатку ліпеня, сушыць хутка, каб не пачарнелі і не пажоўклі. Цана—20 кап. за кілё.

26. Бабок (*Menyanthes trifoliata*). Зьбіраць бабковы ліст вельмі лёгка, бо яго масамі можна знайсці на кожным балоце. Кветкі адры-ваць і сушыць на рамах, рассыпаўшы тонкім пластом. Сухое лісьця павінна быць зялёнае. Цана—25 кап. Патрэбна—100 тон.

27. Кмен, кмін (*Sagitt carvi*) жаць і вязаць у невялікія снапкі, калі насенне ўжо трохі падсыхае. Сушыць можна пад страхой, пасля абмалаціць сухое, падсеяць, ачысьціць ад галінак і іншага сьмецця. Цана—50 кап. за кілё.

28. Чарніцы—зьбіраць сьпелыя, сушыць на печы ці ў лёгкаім духу ў печы (пасля хлеба), каб сок не выцякаў і каб ягады ў камкі ня ссыхаліся. Перабіраць ад лісьця, сачыць, каб ня было пяску. Цана—2 р. за кілё.

29. Ваўчкі (*Bidens tripartitus*). Гэта трава расьпе масамі на бало-тах у двух гатунках; зьбіраць толькі той гатунак, у якога шырэньшы ліст, як-бы на трое перасечаны. Зьбіраць перад самым красаваньнем з кветкамі, але не распушчанымі. Грубейшыя сьцебялькі адкідаць. Цана—25 кап. за кілё.

Ад рэдакцыі. Надаючы вялікае значэньне ўдзелу краязнаўчых організацый у павялічэньні экспарту наогул і лекавай сыравіны ў пры-ватнасьці, Рэдакцыя лічыць неабходным зараз-жа разгарнуць збор лекавых расьлін (якія яшчэ ня позна зьбіраць), уцянуўшы ў гэту справу вучняў, піонэраў, колгасьніц, бяднячак і сераднячак вёскі. Аб часе, месцы і парадку здачы сабранай лекавай сыравіны можна даведацца ў мясцовых аптэках і органах Наркамгандлю.

Вынікі вывучэння церазьзерніцы¹⁾.

Іогансэн у сваёй рабоце (Johannsen W. Prof. Elemente der exacten Erblchkeitslehre. Jena 1909) шмат уварі аддае церазьзерніцы. Прызнаючы, што церазьзерніца можа быць выклікана рознымі шкоднікамі расьліннага і жывёльнага паходжаньня, ён сьцьвярджае, што зьявы церазьзерніцы, аб якіх ён трактуе, зусім не залежаць ад шкоднікаў. Паводле аўтара, зьявы таго і іншага парадку ў большасьці *вельмі лёгка* можна адрозьніць між сабой. Правёўшы цэлы шэраг экспэрымэнтаў з ячменьямі, у якіх наглядаецца церазьзерніца, Іогансэн робіць вывад, што гэта зьява *спадчыннасьці*. У той-жа час, робячы звычайны аналіз зьяў шляхам матэматычнай апрацоўкі, аўтар не дае выразнага тлумачэньня, чаму ў адны гады церазьзерніцы больш, а ў другія менш; чаму чыстыя лініі без церазьзерніцы даюць апошнюю і наадварот, і, такім чынам, даводзіцца спамінаць аб мутацыях²⁾.

Мне здаецца, што памылка Іогансэна ў тым, што ён занадта ўпэўнена настойвае на тым, што ў яго экспэрымэнтах ня можа быць гутаркі аб удзеле шкоднікаў у аформленьні вынікаў экспэрымэнту. Таксама вельмі сьмела запэўняць, што надта лёгка адрозьніць пашкоджаньні, зробленыя шасьціногімі, ад пашкоджаньняў іншага парадку.

Я, з свайго боку, схіляюся да думкі, што ў экспэрымэнтах Іогансэна з ячменьямі мела месца шкоджаньне шасьціногіх, перш за ўсё швэдзкай мушкі (*Oscinella frit* L.), а таксама і іншых форм (*Thripidae*, *Chlorops taeniopus* Mg., *Meromyza saltatrix* L., *Phorbia*, s. *Adia genitalis* Schnabl.).

Яшчэ ў 1894 г. проф. Ліндэман, маючы ўласную багатую практыку, добра растлумачыў зьяўленьне церазьзерніцы і шчарбатасьці калосься. У мяне няма ўласнай практыкі адносна ячменю, але, я на працягу шэрагу гадоў вёў нагляданьні над церазьзерніцай і шчарбатасьцю жыта і цімафейкі. Наколькі, сапраўды, *лёгка* ці *цяжка* выявіць і давесьці шкодніцкую работу ў даным выпадку вусеняў жытняй коласавай мухі (*Amourosoma*, s. *Cleigastira flavipes* Flin), я ведаю сам. Упачатку трэба было затраціць шмат часу і папрабаваць шэраг спосабаў, каб устанавіць у нашай мясцовасьці тэрмін, на працягу якога можна сустрэць унутры калосься вусені мухі, якія затым для капшукаваньня (окулівання) спадаюць на зямлю і іх адшукаць будзе ўжо цяжка. Пры апошняй умове можна было-б памылкова зрабіць той самы вывад, які зрабіў Іогансэн.

¹⁾ Церазьзерніца — шчарбатасьць каласоў жыта, ячменю, пшаніцы і інш.

²⁾ Закон мутацый — закон скачкаабразнага разьвіцьця арганізмаў, якому падпарадкаваны і рост расьлін.

Але справа ў тым, што і зараз, як відаць, гэтакія непаразуменні, з лёгкай рукі Іогансэна, маюць месца.

У кнізе проф. Жагалава мы чытаем наступнае: „...паасобныя віды жыта досыць яскрава адрозніваюцца неаднолькавай спадчыннай схільнасцю да ўтварэння бесплодных кветак, прыводзячых да г. зван. „церазьзерніцы“ (курсыў аўтара). Тое самае паўтарае ён і ў іншым месцы ў наступных выказах: „Так, некаторыя збожжавыя расьліны (жыта, ячмень) бываюць схільны да так зван. „церазьзерніцы“, г. значыць да ўтварэння больш-менш значнай колькасці пустых кветак, нязможных стварыць зерне. У гэтых „церазьзерных“ ці „шчарбатых“ каласох зярняты, якія завязаліся, жывяцца заметна лепш, а таму бываюць больш буйнымі, як у каласох з нормальным і поўным налівам зерня. Пасяля гэтага зусім зразумела, што аднабочны адбор на буйнасць зерня можа разам з тым зьявіцца адборам на малы лік завязаных зярнят, г. значыць на моцнае разьвіццё церазьзерніцы. Па нагляданьнях-жа германскіх сэлецыянэраў¹⁾ гэта адзнака зьяўляецца ў значнай меры спадчыннай і, такім чынам, можа быць лёгка замацавана ў патомстве. Гэтыя меркаваньні прымушаюць ня толькі прымаць пад увагу поўнасьць коласу пры адборы на буйнасць зерня, але таксама асьцярожна адносіцца да машынага сартаваньня і ня браць для сяўбы найбольш буйнае зерне, бо яно (курс. аўт.) ў значнай меры можа вынікнуць ад калосья з церазьзерніцай.“

Тут асабліва выразна С. І. Жагалаў праводзіць ідэю спадчыннай перадачы церазьзерніцы як ў жыта, гэтак у ячменю, спасылаючыся на замежную практыку, і апрача таго робячы вывад адносна сартаваньня зярнят такога роду, што вывад можна аднесці да шкодніцтва, хоць магчыма і несьведомага.

Той самы аўтар прыводзіць вынікі экспэрымэнтаў Іогансэна па 1911 год уключна і, карыстаючыся табліцай апошняга, абмяркоўвае гэтыя вынікі. Тая блытаніна і неадпаведнасьць фактаў з тэндэнцыйнымі тэорэтычнымі прадпасылкамі, якія выяўляюцца ў экспэрымэнце, прымушае Жагалава высказацца гэтак, што „на прыкладзе ячменю вывад аб неспадчыннасьці мае далейшае пацьвярджэньне“.

Між тым сапраўды гутарка павінна ісьці аб мэханічных пашкоджаньнях, якія, як вядома, ня маюць спадчыннасьці.

Зразумела, што калі вусені мух зьелі асобныя зярняткі ў коласе, дык ня можа быць гутаркі аб *флюктуацыях*, тым больш аб спадчынных уласцівасьцях, а неабходна гаварыць толькі аб мэханічных пашкоджаньнях. У сваёй заметцы аб „белакалосасьці жыта“ я зноў вяртаюся да *Cleigastira flavipes* F., а таксама дэмонструю цяжкасьці выяўленьня мэханічных пашкоджаньняў на прыкладзе клопоў (*Trigophtylus ruficornis* Geoffr. і *Notostira erraticus* L.). Можна было-б у некаторых выпадках тэорэтычна разважаць у тым сэнсе, што выпад з коласу асобных кветак і далей пладоў не зьяўляецца вынікам работы шкоднікаў, а няправільнай работы ветру пры апылкаваньні. Але якраз пра больш спрэчную, як жыта расьліну, спэцыяліст гаворыць наступнае: „Адным з найбольш тыповых самаапылкавальнікаў зьяўляецца ў нашых шыротах ячмень, асабліва двухрадны (*Hordeum distichum*)“. „У жыта гэты перанос пыльцы адбываецца пры дапамозе ветру“.

Яшчэ Ліндэман, выяўляючы сапраўдную прыроду церазьзерніцы, спамінаў аб такіх яе тлумачэньнях, якія нібы выключаюць работу

¹⁾ Сэлецыянэры—тыя, хто займаецца палепшэньнем пароды (зерня, ската, конай) шляхам адбору лепшых экзэмпляраў.

шасьціногіх, кажучы: „З прычыны таго, што церазьзерніца робіцца прыкметнаю для гаспадара толькі пазьней, калі пачнуць пасьпяваць зярняты, г. зн. у канцы чэрвеня, дык яму цяжка зьвязаць гэтую хваробу калосься з работай шасьціногіх, якія больш за месяц таму назад сядзелі ў коласе, і нічым тады ня выклікалі да сябе яго ўвагі і, такім чынам засталіся яму зусім невядомымі. Дзеля гэтага, зразумела, (курсыў аўтара), што гаспадар і церазьзерніцу тлумачыць звычайна ўплывам надвор'я, мяркуючы, што яна вынікла пасля дажджоў, якія ішлі ў часе красаваньня хлябоў і пашкоджалі іх апылкаваньню“.

Наколькі шкодным можа быць разрыў і раз'яднаньне тэорэтыкаў (зоолёгі, этномолёгі) і практыкаў (агрономы, сэлецыянэры), ня ўвязваючых узаемна сваю работу, паказвае наступны прыклад:

Ю. А. Філіпчанка абмяркоўвае экспэрымэнты Вавілава пры скржжаваньні тыповых азіяцкіх і афрыканскіх форм ячменю, дзе наглядлася нават частковая бясплоднасьць, якая сьведчыць аб незалежным разьвіцьці гэтых дзьвёх груп“.

У заўвазе Ю. А. Філіпчанка піша: „Вавілаў паказвае пры гэтым на гэтак званую „церазьзерніцу“, г. зн. недаразьвіцьцё ў шмат якіх расьлін пэўнай часткі кветак, а таксама на зьяўленьне ў F_2 ад скржжаваньня *H. vulgare var polidum* з *Abicini*, з *H. vulgare var coeleste* з Японіі 4% зусім бясплодных расьлін, 15% часткова бясплодных, 66% з церазьзерніцай і толькі 15% нормальна пладавітых. Аднак F_1 ад гэтага скржжаваньня было зусім нормальным, тым часам як менавіта гібрыды F_1 між болей далёкімі формамі і зьяўляюцца перш за ўсё бясплоднымі. Міма волі ўзьнікае пытаньне: ці не залежала ў даным выпадку бясплоднасьць гібрыдаў F_2 , таксама, як і церазьзерніца ад якіх-небудзь асаблівых умоў экспэрымэнту (курсыў аўтара), а зусім не ад генэтычнай аддаленасьці афрыканскіх і азіяцкіх ячменяў?“

Мне здаецца зусім зразумелым і натуральным тое, што вылізная ўласная практыка памяшала Ю. А. Філіпчанка, не дазволіла яму цалкам далучыцца да таго тлумачэньня, якое дае сваім экспэрымэнтам Н. І. Вавілаў. Міма волі зьявілася думка аб нейкіх асаблівых умовах экспэрымэнту. Але тут Ю. А. Філіпчанка не дагаварыўся да канца, бо яму, магчыма, ня былі добра вядомы біолёгічныя факты з жыцьця шкодных для хлебных расьлін шасьціногіх. Дзеля гэтага, я, заканчываючы недагавораную тут думку, прыходжу да таго, што церазьзерніца ў экспэрымэнтах Вавілава зьявілася ў выніку работы шасьціногіх, магчыма швэдзкай мухі.

Пераходзячы да агульных вывадаў, я павінен выказацца наступным чынам:

1) Тэорэтычныя досьледы, якія асноўваюцца на зьявах церазьзерніцы, прыводзяць да памылковых вывадаў у тым выпадку, калі яны ня ўлічваюць у патрэбнай ступені работы шкодных шасьціногіх.

2) Аб спадчыннасьці церазьзерніцы ня можа быць гутаркі, бо мэханічныя пашкоджаньні патомству не перадаюцца.

3) Практычны вывад з вучэньня аб церазьзерніцы ў тым сэнсе, што належыць з асьцярожнасьцю падыходзіць да адбору буйнага зерня пры сартаваньні збожжа, зусім беспадстаўны. Чыстыя лініі застаюцца чыстымі лініямі, а работа шкодных шасьціногіх ідзе сваёю чаргою на палёх незалежна ад таго, якія гатункі на іх засеяны.

Вывучаючы вусені жытняй коласавай мухі (*Amaurostoma flavipes* F.) ня ў прыродных умовах, прымушаючы зімаваць іх капшучкі ў пакоі, я пераканаўся, што найбольш няспрыяючай для разьвіцьця мух умо-

вай зьяўляецца сухасьць паветра і сухасьць глебы, у якой зімуюць капшучкі.

Такім чынам, у гэтым напрамку павінны быць вынайдзены меры барацьбы з гэтым шкоднікам, які на нашых палёх часам прыносіць вельмі значную шкоду.

Літаратура

1. Линдеман К. „О насекомых повреждающих колосья хлебов.“ Москва. Изд. Тихомирова 1894 (Ёсьць 3 выданьне 1913 г.).
2. Соловьев П. „Фенологические наблюдения“. Записки Горьковского сел.-хоз. института, т. 3. 1925 г.
— „Фэнолёгічныя назіраньні ў Горках у 1925 годзе“. Працы Навуковага Таварыства Горкі. т. I 1926.
— „Фэнолёгічныя назіраньні ў 1926 годзе ў Горках“. „Наш Край“ (Менск) 1926. № 12.
— „Чарговыя фэнааглядаьні ў Горках“. Запіскі Беларускай сельска-гаспадарчай Акадэміі, т. XI, 1930.
- 3) Жагалов, С. И. „Введение в селекцию сельскохозяйственных растений“ Изд. 3. ГИЗ, 1930.
- 4) Салаўёў П. „Белыя каласы ў жыце і шкоднікі поля“. „Плуг“ (Менск) № 7, 1925.
5. Филиппенко Ю. А. „Частия генетика. ч. I. Растения“ 1927.

Колектывізацыя і клясавая барацьба ў вёсцы.

(Мсціслаўскі раён)

На аснове ажыццяўлення генэральнай лініі камуністычнай партыі, у выніку непрымірнай, бязьлітаснай барацьбы з правай небяспекай, як галоўнай на даным этапе, і „левымі“ загібамі, ва ўмовах абвостранай клясавай барацьбы, рашучага выкарчоўвання карэнняў капіталізму, рабочая кляса і шырокія масы працоўных СССР пад выпрабаваным кіраўніцтвам свайго правадыра і арганізатара — камуністычнай партыі дабіліся за апошнія гады вялізарнейшых поспехаў на ўсіх фронтах соцыялістычнага будаўніцтва. У галіне прамысловасці ўжо бяспрэчна, канчаткова і беспаваротна вырашана праблема „хто каго“ на карысць соцыялізму.

Уступленне ў строй новых прадпрыемстваў 518 гігантаў соцыялістычнай прамысловасці, якія будуць пушчаны ў эксплёатацыю ў бягучым годзе, яшчэ больш узмацняе пазыцыі соцыялізму ў сыстэме ўсёй народнай гаспадаркі нашай краіны. СССР з краіны аграрнай, адсталай у тэхніка-эканамічных адносінах хутка ператвараецца ў краіну індустрыяльна-аграрную, што зьяўляецца адным з важнейшых фактараў у справе пабудовы соцыялізму ў СССР — бацькаўшчыне сусветнага пролетарыату.

На аснове ўзмацнення камандуючых вышніх у сыстэме народнай гаспадаркі, на аснове бурнага развіцця соцыялістычнай прамысловасці, стала магчымым у масавым маштабе прыступіць да перабудовы на соцыялістычны лад распыленай, дробнай бядняцка-серадняцкай сялянскай гаспадаркі. Соцыялістычная прамысловасць, забяспечваючы сельскую гаспадарку патрэбнымі машынамі, якія сапраўды робяць рэвалюцыю на палёх, падводзіць тэхнічную базу пад коллектывізацыю сельскай гаспадаркі. Рост колгаснага будаўніцтва за апошнія два гады так хутка пасунуўся ўперад, што колькасныя паказчыкі коллектывізацыі сельскай гаспадаркі, якія былі намечаны на пяцігодцы, даўно ўжо перасягнуты. Партыяй і савецкаю ўладаю пастаўлена перад працоўнымі масамі нашай краіны задача — да канца пяцігодкі ў асноўным скончыць коллектывізацыю сельскай гаспадаркі.

Гістарычны паварот бядняцка-серадняцкіх мас сялянства да соцыялізму адбыўся ў выніку ўпартай, сыстэматычнай, настойлівай барацьбы рабочае клясы і яе партыі за перавод вёскі на соцыялістычны шлях, за сучальную коллектывізацыю сельскай гаспадаркі і ліквідацыю кулацтва як клясы на яе аснове. Вялізарны размах колгаснага будаў-

ніцтва быў арганізацыйна падрыхтаваны ўсім ходам ажыццяўлення ленінскага коопэрацыйнага пляну. На Х з'ездзе РКП(б) У. І. Ленін усебакова і падрабязна высветліў сувязь колектывізацыі, коопэравання вёскі і індустрыялізацыі краіны. Ён казаў, што пераход дробных гаспадарак да гаспадаркі колектывнай можа быць забяспечаны толькі, „калі маеш мацнейшую буйную прамысловасць, здольную даць дробнаму вытворцу такое дабро, што ён убачыць на практыцы перавагу гэтай буйнай гаспадаркі“. Пабудаваньне сацыялізму можна толькі ў тым выпадку, калі „перавесці гаспадарку краіны, у тым ліку і земляробства, на новую тэхнічную базу сучаснай буйнай вытворчасці“ (Ленін). Зараз асноўныя бядняцка-серадняцкія масы сялянства на існуючых жывых прыкладах усвядомілі і ўпэўніліся, што буйная гаспадарка мае ўсе перавагі над дробнаю, колектывнай праца над аднаасобнаю.

Перабудова дробнай сялянскай гаспадаркі на сацыялістычны лад адбываецца ва ўмовах жорсткай класавай барацьбы. Кулацтва ўсімі мерамі, усімі магчымымі спосабамі імкнецца сарваць паспяховы рух колектывізацыі, прымяняючы розныя метады барацьбы: распаўсюджаньне чутак аб вайне, тэрор у адносінах да застрэльшчыкаў колектывізацыі, падпольная агітацыя, шкодніцтва ў сельскай гаспадарцы і г. д.

Вось рад фактаў кулацкай дзейнасці, накіраванай на зрыў паспяховага ходу колектывізацыі сельскай гаспадаркі, на зрыў гаспадарча-політычных кампаній, якія праводзяцца партыяй і органамі савецкай улады. Факты ўзяты з Мсьціслаўскага раёну, дзе колектывізацыя бядняцка-серадняцкіх сялянскіх гаспадарак за апошнія паўтара гады значна пасунулася ўперад.

Мсьціслаўскі раён па свайму эканамічнаму становішчу адзін з багацейшых раёнаў у БССР. Добрая, ураджайная чарназемна-сугліністая глеба дае магчымасьць развіцьця розных галін сельскай гаспадаркі. Ураджаі зернавых культур у Мсьціслаўскім раёне заўсёды вышэй, чым у цэлым радзе другіх раёнаў БССР. Надрэнна растуць тэхнічныя культуры — лён, каноплі, бульба. Ёсць усе падставы для інтэнсыўнага развіцьця жывёлаводства, асабліва свінаводства. У шырокім маштабе можна развіваць садоўніцтва. У мінулым годзе раён быў колектывізаваны па ахопу бядняцка-серадняцкіх сялянскіх гаспадарак усяго на 8 процантаў. Апошні год раённая партыйная арганізацыя разгарнула вялізарнейшую работу па мобілізацыі бядняцка-серадняцкіх мас сялянства вакол пытанняў колектывізацыі. У выніку гэтай работы, у выніку бязьлітаснай барацьбы з кулацтвам, на аснове актыўнасці працоўных мас, ленінскіх прынцыпаў добраахвотнасці ў колектывізацыі выканана задача ЦК КП(б) і СНК аб процанце колектывізацыі сельскай гаспадаркі да дня разгортвання масавага севу. На 15 мая бягучага 1931 году Мсьціслаўскі раён па ахопу бядняцка-серадняцкіх гаспадарак колектывізаваны на 52 проц. На 1 чэрвеня бягучага году процант колектывізацыі перасягнуў 60. Ёсць паасобныя сельсаветы — Старасельскі, Пацолтаўскі, — у якіх праведзена амаль суцэльная колектывізацыя. Дружная і паспяховая работа колгаснікаў большасці колгасаў па выкананні задач вясенняй пасеўнай кампаніі, гаспадарчае замачаванне колгасаў, што зьяўляецца зараз адным з важнейшых пунктаў праграмы работы раённай партыйнай арганізацыі, паспяховае правядзеньне ўборачнай кампаніі, на што райпартарганізацыя павінна быць зьвернута асаблівая ўвага — даюць пэўную падставу для завяршэння да канца 1931 году суцэльнай колектывізацыі ў раёне.

У барацьбе супроць kolekтывізацыі кулацтва ня грэбуе ніякімі сродкамі, ніякімі мэтадамі, абы перашкодзіць, сарваць мерапрыемствы партыі і ўраду.

Перш за ўсё пушчаецца кулацтвам у ход агітацыя сярод адсталых бядняцка-серадняцкіх элементаў у вёсцы. Кулацтва скарыстоўвае самыя, здавалася-б, маленькія недахопы ў жыцці і рабоце колгасаў і на гэтых недахопах будзе сваю контр-рэвалюцыйную работу па разлажэнні колгасаў, па ўнясенні ў асяроддзе колгаснікаў разладу, няверра ў будаўніцтва, няверра ў сілы і магчымасці знішчыць гэтыя недахопы. Там, дзе свачасова кулацкай агітацыі не даецца адпор, дзе не вядзецца належным чынам політычная растлумачальная работа сярод бядняцка-серадняцкага сялянства, там іншы раз кулацтву ўдаецца адцягнуць аднаасобнікаў ад колгасаў.

Надзвычай характэрны выпадак меў месца ў Ходасаўскім сельсавеце. У пачатку сяўбы ў в. Казлоўка і Бялінец былі арганізаваны колгасы. У выніку кулацкай агітацыі, опартунізму мясцовай ячэйкі колгасы распаліся. Калі-ж на гэтыя вёскі была зьвернута РК КП(б)Б належная ўвага, праведзена ў вёсках політычная работа колгасы зноў адноўлены, замацаваны і працуюць.

Кулацтва, заможніцкія элементы і падкулачнікі не абмяжоўваюцца, зразумела, толькі агітацыяй, накіраванай супроць мерапрыемстваў партыі і ўраду. Аблюбованым сродкам для застрашэння бядняцка-серадняцкіх мас сялянства з'яўляюцца размовы аб вайне. Трэба адзначыць, што асноўныя масы сялянства асабліва колгаснікі гэтых пагроз не баяцца і самі даюць расшучы адпор клясаваму ворагу.

У Пацолтаўскім сельсавеце, калі мясцовыя савецкія працаўнікі паднялі пытаньне аб індывідуальным абкладанні выяўленых кулакоў, яны адчынена застрашаліся кулакамі, каб гэтага не рабіць.

Ёсць і такія выпадкі. У Рылаўшчынскім сельсавеце ў вёсцы Малая Лешчанка арганізаваўся колгас. Каб застрашыць колгаснікаў, кулакі падпалілі гумно старшыні колгасу ў надзеі на тое, што маса колгаснікаў спалохаецца і пачнецца адліў з колгасу.

Выкананьне пяцігадовага пляну соцыялістычнага будаўніцтва з'яўляецца самым моцным ударам па кулаку і яго агітацыі. Вось чаму кулацтва аб'ектам сваіх нападак на мерапрыемствы партыі і савецкай улады менавіта бярэ пяцігодку. Скарыстоўвае нашы „вузкія“ месцы, цяжкасці соцыялістычнага будаўніцтва.

Кулацтва і заможніцкія элементы ўсімі мерамі, усімі спосабамі імкнуча сарваць пасеўную кампанію. У вёсцы Ксендзаўшчына Мазалаўскага сельсавету было ўстаноўлена, што кулацкія элементы на працягу ўсёй зімы амаль зусім не даглядалі, не кармілі коняй. Рабілася гэта з тою мэтай, каб зімою ня выконваць цвёрдых заданняў па вывазцы лесу, а ў час веснавой сяўбы ня выконваць цвёрдых заданняў па пасеву.

У в. Мазалаве кулацтва ўжывае яшчэ мэтад барацьбы — гэта шкодніцтва. У в. Новае Сяло выяўлена, што некаторыя кулацкія элементы сьвядома сеюць пшаніцу там, дзе слаба расьце нават грэчка. Гэта робіцца з тою мэтай, каб паказаць, што цвёрдае заданьне выканана, але не „ўрадзіла“ нічога на полі, вось чаму і па загатоўках здаць нічога нельга.

У мэтах зрыву колгаснага будаўніцтва знутры кулацтва імкнецца пралезці ў колгасы, практыкуючы для гэтага подкуп і спайваньне колгаснікаў (в. Глазаўшчына).

Вось рад фактаў кулацкай работы, накіраванай на разбурэнне колгасаў, на зрыў колгаснага будаўніцтва.

Трэба адзначыць, што зараз клясавая барацьба ў вёсцы адбываецца галоўным чынам вакол колгасаў. На гэтай арэне зыходзяцца дзве сілы — пролетарыяту і працоўных мас сялянства, з аднаго боку, а з другога боку — сілы кулака і яго дапаможнікаў.

Барацьба з кулацтвам далёка яшчэ ня скончана, хаця кулацтву і нанесены руйнуючы ўдар. Адчуваючы блізкасць пагібелі, кулацтва шалёна супраціўляецца і ўсялякімі спосабамі імкнецца адстаяць свае пазыцыі.

Барацьба за суцэльную колектывізацыю БССР і на гэтай аснове ліквідацыя кулацтва як клясы — важнейшая задача соцыялістычнага будаўніцтва. Гэтая задача рабочаю клясаю, бядняцка-серадняцкімі масамі сялянства пад кіраўніцтвам компартыі будзе выканана.

Як вывучаць карысныя выкапні краязнаўчым арганізацыям.

У рэканструкцыйны перыод соцыялістычнага будаўніцтва вывучэнне карысных выкапняў набывае асабліва важнае значэнне.

Разгорнутая бальшавіцкімі тэмпамі індустрыялізацыя краіны, будаўніцтва саўгасаў, калектывізацыя сельскае гаспадаркі і ліквідацыя кулацтва як класы на базе суцэльнае калектывізацыі, інтэнсіфікацыя сельскае гаспадаркі, шпаркае разгортванне будаўніцтва, а ў тым ліку і жыллёвага, дарожнае будаўніцтва, хамізацыя народнае гаспадаркі—вымагаюць неадкладнага вывучэння ўсіх тых відаў карысных выкапняў, якія неабходны для выкарыстання ў соцыялістычным будаўніцтве ці ў стане сыравіны для прамысловасці, ці ў стане будаўнічых матар'ялаў, ці ў стане агро-руд.

У БССР карысныя выкапні даследуюцца пераважна 2 ўстановамі: 1) Геолёгічным Інстытутам БАН (рэгістрацыя месцапраджэння выкапняў, устанаўленне генэзісу іх) і 2) Горным Аддзелам ВСНГБ (падлічэнне запасаў карысных выкапняў і ўстанаўленне мажлівасці і спосабу эксплёатацыі). Аднак, паказаныя ўстановы займаюцца вывучэннем карысных выкапняў пераважна для патрэб рэспубліканскага значэння, а шэраг запатрабаванняў мясцовага значэння імі не задавальняецца, а таму ў дзейнасць краязнаўчых арганізацый уваходзіць у сучасны момант разгарнуць належную плянавую працу па вывучэнні карысных выкапняў, увязаўшы яе з мясцовымі плянамі соцыялістычнага будаўніцтва.

Даследванне карысных выкапняў даволі складаная праца, тым ня меней для краязнаўчых арганізацый яна пасільна ў 2-х ступенях: 1) разведванне і рэгістрацыя месц выхаду і залігання карысных выкапняў, у чым могуць прыняць удзел шырокія колы краязнаўцаў, незалежна ад іх асветы; 2) пры некаторым экспедыцыйным і лябараторным абсталяванні т-ваў яны змогуць праводзіць, хоць і не дакладна, вывучэнне колькаснага і якаснага складу адшуканых карысных выкапняў, што могуць выконваць больш падрыхтаваныя ў галіне геолёгічнае навукі краязнаўцы.

У тым выпадку, калі апошняя ступень даследчае працы для краязнаўчых арганізацый па розных акалічнасцях і непасільна, дык патрэбна ўсё-ж разгортваць працу па разведванні і рэгістрацыі месц выхаду карысных выкапняў, бо нават праца ў паказаным кірунку мае пэўную вартасць, як папярэдняя для сталых затым доследаў геолёгічных і горна-пашуковых экспедыцый.

Якое абсталяванне патрэбна мець для краязнаўчага вивучэння карысных выкапняў, кошт яго і дзе можна здабыць?

Мінімальна для паказанае працы патрэбна мець наступныя экскурсійныя прылады:

1) Карту ў маштабе $1/200000$, пры дапамозе якое ўкладаюцца маршруты, па іх праводзяцца экскурсіі, а таксама на гэтай-жа карце адзначаюцца выходы і заляганне карысных выкапняў. Пры адсутнасці такога карты мажліва карыстацца і 5-ці км Каштуе ліст карты ў маштабе $1/200000$ ад 20—50 кап., карта 5 км. каштуе 1 р. 35 к.—1 р. 75 к.

2) Горны компас, лепш з дыяграфамі; ён патрэбны для азначэння кірунку залягання пластоў (простираання пластов), нахілу (падения) і кута нахілу вынайджаных пластоў карысных выкапняў. Каштуе ад 40—102 руб.

3) Рулетка, ці мэтр для вымераў. Першая каштуе ад 9—33 руб., другі—ад 60 кап.—1 р. 65 к.

4) Шагамер; патрэбны для вымераў, дзе ня трэба вялікая дакладнасць, але патрэбна хуткасць у правядзенні вымераў. Каштуе 15 руб.

5) Геолёгічны малаток, лепш Златавустаўскага тыпу № 3 ці 4 (можна карыстацца, зразумела, геолёгічным малатком проф. Паўлава, ці кайла—французскага тыпу). Малаток неабходная рэч для адбівання кавалкаў напатканых мінералаў. Каштуе 2-3 руб.

6) Набор зубіл рознае формы і разьмераў хоць-бы ў 3-4 штукі. Яны патрэбны для выбівання крышталяў, скамянеласьцей. Каштуе паказаны набор 3-4 руб.

7) Лупа з 6—15 кратным павялічэннем; каштуе ад 2 р. 50 к.—6 руб. 50 к.

8) Мяшок для носкі сабраных узораў карысных выкапняў, лепш за ўсё рукзак; каштуе 3 р. 50 к.—8 р. 50 к.

9) Сякерку-кірку і жалезнычок, лепш сапэрны; першая патрэбна для адсякання тычак і інш., другая для ачысткі абгаленняў пластоў, пракопкі шурфаў. Ёх можа зрабіць любы каваль, абойдуцца ў 6—10 руб.

10) Зонд, ці шчуп даўжынёю ў 2-3 м, ён патрэбны для акантурвання карысных выкапняў.

11) Капельніцу і саяны квас 10% рошчыну для пробы прысутнасці вапняковае матэрыі; каштуюць 1-2 руб.

12) Дастатковую колькасць паперы, ці лепш спецыяльныя мяшэчкі разьмерам ня менш, чым 14.22 см з матэрыі для збірання абразцоў выкапняў; запісную кніжку з нумараванымі старонкамі, блёкнот для малявання, алоўкі для запісу назіранняў і каляровыя для замалёвак, этыкеткі, могуць быць у форме квітаруса. Для прац у раўчыковай мясцовасці ня шкодзіць мець і вярхоўку, пры дапамозе якое магчыма даследванне абгаленняў вельмі крутых схілаў. Пералічаныя дробныя рэчы будуць каштаваць 7-8 руб.

13) Добра яшчэ мець хоць-бы танны фото-апарат.

Неабходна, таксама мець для працы па вивучэнні карысных выкапняў для краязнаўцаў, незнаёмых з геолёгіяй, дапаможную экскурсійную літаратуру, хоць-бы наступную:

1) Первые шаги в науке о земле—Иогана Вальтера, ГИЗ, 1922 г., каштуе каля 40 к.

2) Что такое геология и как собирать геологические коллекции—П. Степанова ГИЗ 1925 г.—40 к.

3) Геологический и минералогический кабинет начальной школы — В. И. Маркина, ГИЗ, каля 40 к.

4) Геолог-любитель — В. Шевченко, изд. „Красная газета“ 15 кап. Для больш падрыхтаваных краянаўцаў мажліва яшчэ параіць і наступныя дапаможнікі:

1) Полевая геология, т. I и II; акад. В. А. Обручева, Нефтяное издательство НТУ ВСНХ СССР, 1930 году. — Кошт двух тамоў да 13 руб.

2) Методика гидрогеологических исследований, вып. I; Н. А. Мазарович, Материалы Центральной Гидрогеологической Станции НКЗ РСФСР, 1926 г. — 3 р. 50 к.

3) Почвы и их исследование в природе — проф. Красюка, ГИЗ 1929 г. — 1 р. 75 к.

Пры адсутнасці ў краянаўцаў геолёгічнае падрыхтоўкі мажліва набыць такую і праз самаадукацыю, прапрацаваўшы хоць-бы наступную літаратуру:

1) Учебник геологии — проф. С. А. Яковлева, Гиз 1929 г. — 1 р. 50 к.

2) Жизнь и история земли — проф. Н. Мильковича, ГИЗ 1928 г. — 2 руб;

3) Настоящее и прошлое земли ч. I и II-ая — проф. В. К. Агафонов, АГОНО, 1926 г. 7 р. 45 к. (мажліва набыць у савецкіх букіністаў);

4) Учебник минералогии — А. Я. Герд и В. А. Герд, ГИЗ 1927 г. — 1 руб.

5) Химия — П. П. Лебедева, ГИЗ, 1930 г. — 1 р. 65 к.

6) Введение в изучение геологии Европейской России — проф. Архангельского (ёю забяспечаны амаль усе краянаўчыя арганізацыі).

Для сталае геолёгічнае падрыхтоўкі, якую могуць набыць асобы з сярэдняю асветаю, мажліва параіць апрача прыведзенае яшчэ наступную літаратуру:

1) Введение в геологию — проф. Ф. Ю. Левинсон-Лессинг, НТО ВСНХ, 1923 г., 1 р. 50 к. (мажліва набыць у савецкіх букіністаў);

2) Физическая геология т. I и II — И. В. Мушкетова, ГИЗ, 1924 г., каштуюць каля 11 р. 50 к.

3) Минералогия — проф. Нечаева А. В., ГИЗ, 1924 г. 2 р. 75 кап.

4) Мажліва карыстацца працамі проф. Н. М. Федоровского „Генезис минералов“, „Описание минералов“ и „Определение минералов“, Гостехиздательство 1923 г., каштуюць каля 7 рубл. і мажліва выпадкова набыць у кнігарнях і савецкіх букіністаў.

5) Курс петрографии — проф. В. И. Лучицкого, ГИЗ, 1922 (таксама выпадкова мажліва набыць у савецкіх буканістаў).

6) Краткий курс кристаллографии — проф. Земятченского (мажліва набыць у савецкіх букіністаў);

7) Учебник низшей геодезии — А. Н. Бик — А. С. Чеботарева, ГИЗ, Москва-Ленинград, 1930 г., 3 р. 50 к.

8) Мажліва карыстацца і „Низшей геодезией“, — М. Пославского Москва „Новая деревня“ 1928 г., 3 р. 25 к.

Па карысных выкапнях і геолёгіі БССР мажліва параіць:

1) Рэгістрацыйны сьпіс карысных выкапняў БССР — проф. М. Т. Блюдухо, БАН, 1931 г. 2 р. (выдадзена на правах рукапісу).

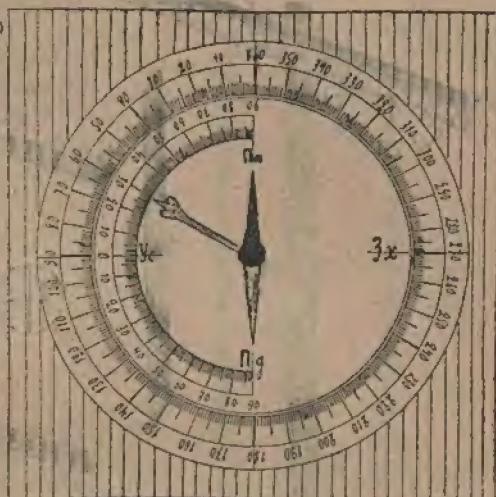
2) Геологический очерк БССР и Западной области РСФСР — проф. А. М. Жирмунского, ГТРУ ВСНХ СССР, 1930 г., 20 кап.

Пералічаныя прылады і падручнікі, за выключэннем фотоапарату, каштуюць 175—200 руб.¹⁾ і набыццё іх пасільна можа быць для некаторых краязнаўчых арганізацый. Пры адсутнасці-ж паказанае колькасці сродкаў ад часткі абсталявання покуль што прыдзецца зусім адмовіцца, а частку яго можа зрабіць кожны краязнаўца.

Так, з звычайнага компасу, які каштуе 2-3 руб., магчыма зрабіць горны компас. Для гэтага бярэцца моцная, добра зробленая невялікая 4-кутная драўляная, ці лепш мядзяная дошчачка, бакі якой па-

вінны быць роўналежны лініям N-S, (Пн-Пд.) OW (Ус.-Зх) сама дошчачка павінна быць па лініі Пн-Пд. даўжэй, чым па Ус.-Зх. На гэтай дошчачцы адчэрчваецца месца для компасу (гл. малюнак 1), а навокал яго адчэрчваецца правільная акружына для градуснае сеткі. Акружына затым пры дапамозе транспарту падзяляецца на 360° і яны занумароўваюцца так, каб нумары былі распаложаны ва ўзрастаючым парадку супроць ходу часавое стрэлкі (гл. той-ж малюнак). Потым на ўсх. баку трэба адкласці паўакружыну, каб палавіна яе прыходзілася супроць 90° акружыны компасу. Ад палавіны к канцом

Мал. 1.

чвэрткі акружыны затым падзяляюцца на 90° кожная і занумароўваюцца градусы так, каб на месцы падзелу паўакружыны быў 0° , па канцох 90° . Пасля гэтага на абадку компасу, ці пад абадком умацоўваецца грузік і горны компас будзе гатовы. Пры пабудове горнага компасу трэба ўнікнуць такіх мэтальвых частак, якія прыцягваюць магніт.

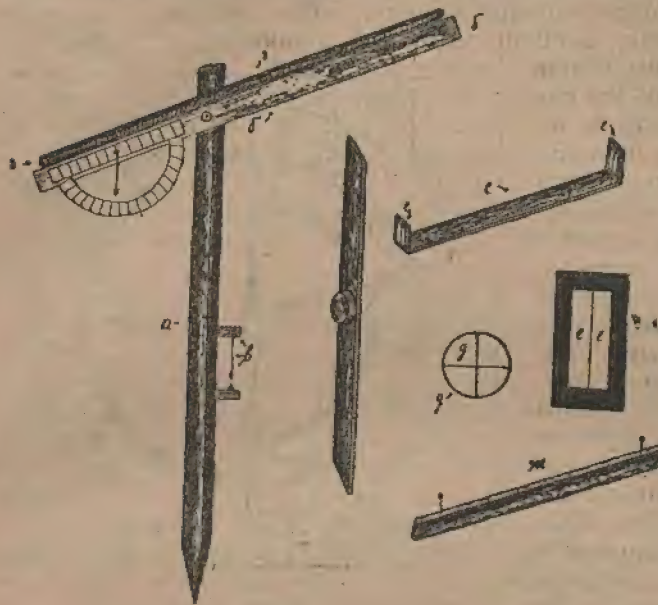
Заміж горнага компасу мажліва карыстацца звычайным кампасам з дадаткам да яго клінамэтру і эклімэтру. Найбольш простая прылада — клінамэтр складаецца з дошчачкі даўжынёю у 25—30 см, шырынёю ў 10 см. На ёй, на 2-х прастастаўных падпорках, вышынёю кожная ў 15—20 см умацоўваецца транспарт акружынаю ўніз з грузікам. Для працы з такою прыладаю патрэбна мець рэйку даўжынёю ў 1,5—2 мэтр. Рэйка падкладваецца пад клінамэтр пры выяўленні ступені нахілу пласта, а як гэтае рабіць, будзе сказана ніжэй.

Больш папрацаваўшы можна зрабіць і больш складаную прыладу — эклімэтар (гл. мал. 2, літ. „а“). Ён складаецца з заостранае зьнізу рэйкі, якая вышынёю ў рост чалавека, да рэйкі ў верхняй частцы прымацоўваецца вінтом або гваздом лінейка, зробленая так, як паказана на мал. 2 літ. „б“, на карацейшым канцы лінейкі прымацоўваецца дугою ўніз транспарт з грузікам. Для вертыкальнае ўстаноўкі рэйкі бліжэй к ніжняму канцу прыбіваюцца 2 пляначкі,

¹⁾ Тут прынята пад увагу, што патрэбна яшчэ будзе набыць якую-кольчы выдадзеную гідрографічна-геалёгічную літаратуру аб даследаванай мясцовасці і аб патрэбе ў якой сказана ніжэй.

ніжняя з шпількам, верхняя з грузікам (мал. 2, літ. „в“). Калі да верхняга краю лінейкі роўналежна ёй дадаць яшчэ простую трубачку (мал. 2, літ. „г“) тоўшчаю ў 1 см у дыяметры, у адзін канец якое ў цэнтры будзе ўстаўлена маленькае шкляное вочка, а ў другі крыжаваныя тоненькія дроцікі ці валаскі (той-жа мал., літ. „д“), то такою прыладаю, апрача вымераў нахілаў, яшчэ магчыма карыстацца і пры недакладных нівэліровачных працах. Тоненькую шклянкую трубку можна

Мал. 2.

здабыць у аптэцы, але яе трэба аправіць, каб пры пераносах прылады пры рабоце яна не магла разьбіцца.

Заміж трубки лінейку можна зрабіць з дыёптрамі (той-жа мал. літ. „е“), або проста ў край лінейкі па канцох забіць 2 цэвячкі, шпількі якіх былі-б на адной простае лініі, роўналежнай краю лінейкі (той-жа мал. літ. „ж“).

Рулетку, пры адсутнасці сродкаў для набыцця яе, магчыма замяніць добраю тонкаю вяроўкаю, падзеленаю вузламі на паўмэтры

і мэтры, але для змотваньня такое вяроўкі трэба зрабіць прыладу на выгляд шпулькі, да якое адным канцом вяроўка і павінна быць прывязана.

Можна абысьціся і без шагамеру, экскурыйны мяшок ня цяжка і самому краязнаўцу пашыць, сякеру-кірку і сапэрны жалезнячок можна замяніць звычайнымі лёгкімі сякерай і жалезняком (апошні без ручкі каштуе 40—60 кап.).

Зонд ці шчуп можна зрабіць у больш-менш абсталяванай кузьні.

Ён уяўляе сабою (гл. малюнак 3) жалезны прут круглы ці квадратны, таўшчынёю ў дыяметры да 2 см, мае зверху вушка, а ніжэй пераходзіць у полы паўцыліндр (ложку) дыяметрам у 3-3,5 см з зьмеявіком на канцы (гл. на малюнку пад № 1), або толькі з адным зьмеявіком (гл. на малюн. пад № 2). У апошнім выпадку зьмеявік павінен быць зроблены такім, каб на ім магла трымацца парода. Даўжыня ўсяго зонду можа быць у 2-3 м, даўжыня ножкі з зьмеявіком ад 0,50—0,75 м, зьмеявіка да 0,50 м.

Пры дапамозе палкі, закладзенае ў вушка, зонд на манэр сьвердла глыбіцца ў зямлю і ўзьніманьнем яго паступова дастаюць з зямлі пароды.

Увага: Паварочваць і ўздымаць зонд лепш пры дапамозе паваротнага ключа. Гэты ключ (гл. на малюнку пад № 3) складаецца з 2-х жалезных дужак, адна з якіх робіцца адкідною на шарніры і прымацоўваецца да другога, суцэльнага з ручкамі ключа. Для круглага зонду

нутраныя часткі скобак павінны мець выгіб па дыяметры зонду, а каб паваротны ключ лепш зажимаў зонд, дык нутраныя часткі скобак робяцца з вертыкальнымі насечкамі ў выглядзе грэбняў. Калі зонд квадратовай дзіркай па разьмеры таўшчыні зонду. Адзеты на зонд паваротны ключ зажимаецца пры дапамозе вінта (гл. на малюн. пад № 4), пры патрэбе, аслабіўшы вінт, ён па зонду перасоўваецца ўверх і ўніз.

Набор экскурсійнага абсталявання ў апошнім выпадку будзе каштаваць 40—50 руб., а такія сродкі можа здабыць кожная раённая краянаўчая арганізацыя.

Для азначэння сабраных карысных выкапняў пры дапамозе паяльнае трубка—патрэбна мінімальна мець, калі праводзіць такое па „Определителю минералов (курс минералогии, ч. III) проф. Федоровского Н. М.“¹⁾ (Гостехиздательство, 1923 г., 1 р. 85 к.):

а) П р ы л а д ы:

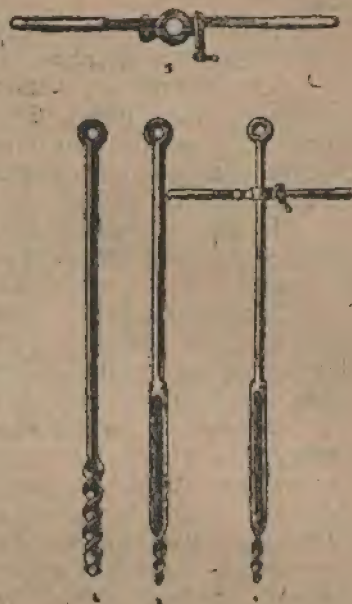
1) вагу Бэранжэ і рознавесак да яе ад 0,01—500 гр, каштуюць да 40 руб. Пры недахопе сродкаў заміж вагі Бэранжэ можна купіць рагавыя коштам ў 4-5 руб., тады гэта з рознавескам абойдзецца ў 20—22 руб., 2) паяльную трубку, 3) стэарынавыя свечкі (штука каштуе 15—20 кап.), 4) пляцінавы дроцік з дзяржалкай, 5) мінералёгічны пінцэт, 6) агатавую ступку, 7) сталёвую ступку Абиха, 8) срэбную пласцінку (яе можна замяняць і старымі срэбнымі монэтамі), 9) фарфаравую пласцінку, 10) магніт, ці магнітную стрэлку, 11) тугаплаўкія прабіркі (набор у 4-5 шт.), 12) шкляныя адкрытыя і з аднаго канца залітавання трубка (набор 10—15 штук, а можна і менш), 13) часавое шкло (набор у штук 10), 14) рагавую лыжку, 15) мэзурку, 16) шкалу цвёрдасці з 10, або хоць 8 мінералаў²⁾, 17) набор сітак у 7 шт. з дыяметр. ячэек 7 мм, 5 мм, 3 мм, 2 мм, 1 мм, 0,5, мм, 0,25 мм.

Р э а к т ы в ы:

- 1) Буру ($\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 + 10, \text{H}_2\text{O}$).
- 2) Азотнакіслую закись Кобальта ($\text{CoN}_2\text{O}_6 + 6 \text{H}_2\text{O}$).
- 3) Фосфарную соль ($\text{NH}_4\text{NaHPO}_4 + 4 \text{H}_2\text{O}$).
- 4) Соду (у ёй не павінна быць сернакіслых соляў (Na_2CO_3)).
- 5) Помесь ёдзістага калія і серы ($\text{KL} + \text{S}$).
- 6) Хлёрыстае волава (SnCl_2).
- 7) Мэталёвае волава ў станіёлах (Sn).
- 8) Окись медзі (CuO).
- 9) Азотны kwas (HNO_3) 10% рошчына.

¹⁾ Для азначэння мінералаў паводле памянёнага падручніка патрэбна меншая колькасць прылад і рэактываў і затрата сродкаў, а з гэтае прычыны і раіцца паказаны падручнік, набор прыладаў і рэактываў для працы па ім.

²⁾ Лупа паказана ў разьдзеле экскурсійнага абсталявання.

Мал. 3.

10) Серны квас (H_2SO_4) 10% рошчына

11) Саланы квас (HCL) " "

12) Мэталёвы магніій ў стане тонейкага дроцка (Mg).

13) Рэактыўную паперу чырвоную і сінюю лакмусавую і курку-мавую.

Памянёных рэактываў досыць на пачатак мець на 50—75 гр, а то і менш, рэактыўнае паперы на 25—30 кап.

Усё пералічанае лябораторнае абсталяваньне і рэактывы будуць каштаваць каля 100 руб. Мажліва з АОНАП'а купіць іх спецыяльны набор (без вагі і рознавеску), які каштуе 35 руб. і прыстасаваны ўвогуле для працы па азначніку Федароўскага, а з вагою і рознавескам ад 55—75 руб.

Набыцьцё пералічанага лябораторнага абсталяваньня ізноў такі можа быць даступна толькі для часткі краязнаўчых арганізацый, але мажліва і тут частку прылад зрабіць самому краязнаўцу.

Напрыклад, шкалу цвёрдасці 7 ступеняў можна заміж пакупное скласці такую: 1) кавалак тальку, 2) кавалак каменнае солі, ці рагавую пласцінку, 3) медную монэту, 4) жалезную плітку, 5) кавалак шкла, 6) кавалак палявіку, 7) кавалак кварцу ці крэменю.

Таксама ня цяжка зрабіць і паяльную трубку. Для гэтага трэба выстругаць кругла 2 палачкі таўшчынёю ў дыяметры 2-3 см, адна з іх павінна быць з муштуком і даўжынёю ў 25 см, другая ў 10—15 см, прапачы затым па даўжыні ў абедзвюх палачках жагалам дзірачкі і ўстаўіць карацейшую палачку ў ніжні канец (які без муштука) даўжэйшае пад простым кутом і атрымаецца паяльная трубка. Калі ў злучэньні (калене) трубка будзе прапушчаць паветра, то трэба месца злучэньня залітаваць чым-небудзь, хоць-бы воскам, смалою, а каб канец кароткае трубки не абгараў на агні, то яго трэба абгарнуць мяккай бляшчай.

У раённым т-ве краязнаўства пры адсутнасці сродкаў для набыцця прылад і рэактываў для азначэньня мінералаў патрэбна мець хоць-бы самадзельную шкалу цвёрдасці, саланы квас 10% рошчыну, лупу, фарфаравую пласцінку, азначнік горных парод па надворных прыкметах, што абойдзецца ў 5—6 руб.

Набыць усё абсталяваньне і экскурсійнае і лябораторнае мажліва:

1) Карту ў маштабе $1/200000$ з Геокартпрому (Москва, Цэнтр., Кузнецкий Мост, д. № 9), 5-вёрстку мажліва набыць праз ЦБК пры БАН.

2) Экскурсійнае і лябораторнае ці з АОНАП'а (Москва), ці з Книгоспілкі (Харків, Горняўскі пр-в., ч. 2).

Зусім зразумела, што трэба ўмець карыстацца як усімі пералічанымі вышэй экскурсійнымі прыладамі, так і прыладамі і рэактывамі па азначэньні мінералаў, што пералічаны вышэй.

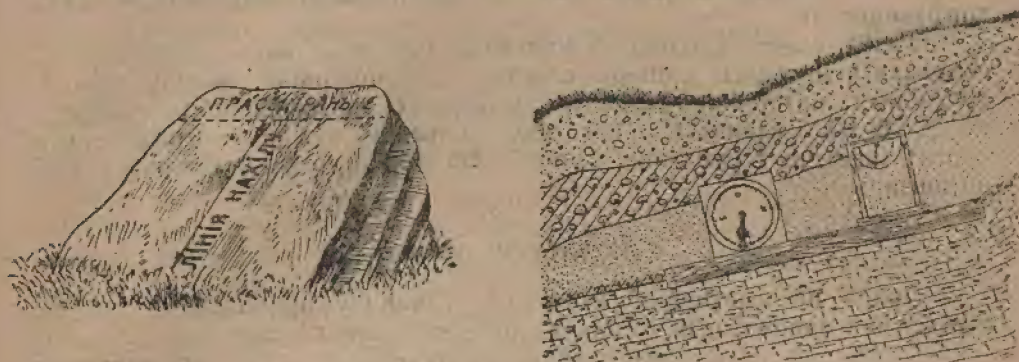
Аб карыстаньні мернымі экспэдыцыйнымі прыладамі патрэбныя даведкі дае рэкамендаваная вышэй літаратура па геадэзіі (зварачаем увагу на аддзелы: 1) інструманты, якія ўжываюцца пры геадэзічных працах; 2) вымеры ліній на мясцовасьці, 3) здымка контураў лентай, 4) вылічэньне плошчаў, 5) бусольная здымка, 6) глазамерная здымка), а ў крайнім выпадку мажліва карыстацца хоць-бы М. В. Усковым. — „Практические работы по начальному курсу географии“ (ГИЗ, каштуе 45 кап.).

А аб карыстаньні прыладамі і рэактывамі для азначэньня мінералаў гл. „Определитель минералов“ (курс минералогии; ч. III) проф. Н. М. Федоровского.

Тут мажліва даць толькі некаторыя кароткія заўвагі аб карыстанні горным кампасам, ці звычайным з дадаткам да яго клімэтру.

Пры дапамозе горнага кампасу апрача выкарыстання яго для арыентыроўкі даследчыка і яго карт на мясцовасці, для горызонтальнае здымкі вучасткаў залягання карысных выкапняў пры несагласным напластаванні вызначаецца прасьціраньне (лінія прасьціраньня) пласту, нахіл яго (лінія нахілу) і кут нахілу (угол падзення).

Мал. 4.

Прасьціраньнем пласту (гл. малюнак) завецца лінія перасячэння нахіленага пласту з паверхняй зямлі. Лінія, якая ляжыць у плоскасці пласту і перпендыкулярная да лініі прасьціраньня (гл. той-жа малюнак), завецца лініяй нахілу пласту, ці проста нахілам. Гэтая дзёве лініі і вызначаюць палажэнне пласту адносна старонак сьвету.

Кірункі ліній прасьціраньня і нахілу пласту вызначаюцца па наступнаму прынцыпу: даследчык становіцца над лініяй прасьціраньня з горным кампасам, ці звычайным, арыентуе яго так, каб паўночная лінія кампасу саўпала з лініяй паўночнага канца стрэлкі кампасу (магнітным мэрыдыянам) і потым ці пры дапамозе дыяптраў, ці проста на вока вызначаецца кірунак лініі прасьціраньня і вызначаецца вугал паміж магнітным мэрыдыянам і лініяй прасьціраньня па адліку кампасу.

Па гэтаму-ж прынцыпу вызначаецца кірунак па старонках сьвету і лініі нахілу пласту.

Больш важным зьяўляецца вызначыць лінію нахілу пласту, бо яна ўжо дае мажлівасць вызначыць і лінію прасьціраньня, таму што яна (лінія нахілу) перпендыкулярна лініі прасьціраньня. Так, напрыклад, калі ўстаноўлена, што лінія нахілу пласту мае кірунак з ус. на зх., дык відавочна, што лінія прасьціраньня будзе мець кірунак з пн. на пд., калі лінія нахілу будзе мець кірунак з пн.-ус. на пд.-зх., дык лінія прасьціраньня будзе мець кірунак з пн.-зх. на пд.-ус. і г. д.

Кут нахілу пласту вымяраецца клінамэтрам, які маецца ў горным кампасе, а калі яго няма, дык тым самадзельным клінамэтрам, аб якім сказана вышэй. Паколькі паверхня пласту часта бывае няроўнаю, дык пры вымеру кута яго нахілу пад горны кампас ці клінамэтр раіцца падкладаць рэйку ўздож лініі нахілу і на яе ставіць мерныя прылады (гл. малюнак), гэта гарантуе ад дапушчэння грубых памылак.

Кут нахілу пласту адзначаецца знакам $\angle$, пасля якога ставіцца той лік градусаў, які вызначаны прыладамі, напрыклад, $\angle 15^\circ$.

На геолёгічных картах прынята нахіл пласту і прасьціраньне адзначаць стрэлачкай, перпендыкулярнай да лініі прасьціраньня, прычым гэты знак на картах правільна орыентуецца па старонках сьвету і пры ім пішацца лік градусаў кута нахілу.

Калі, напрыклад, на геолёгічнай карце пастаўлены знак 15° — то гэта азначае нахіл пластоў на пд.-ус. пад кутам у 30° .

Гэтымі прыпынкамі патрэбна кіравацца і краязнаўцам пры азначэньні тых ці інш. нахіленых пластоў карысных выкапняў пры картаграфаваньні іх.

Трэба ўмець здымаць і маляваць пляны невялікіх кавалкаў дасьледванае мясціны хоць-бы спосабам „глазомерной“ зьёмкі, аб чым патрэбныя матар’ялы ёсьць у паказаных геодэзіях або ў кніжцы проф. В. П. Буданава: „Для чего краеведу нужна географическая карта“ (каштуе 1 руб., але, здаецца, ёю забясьпечаны ўсе краязнаўчыя арганізацыі).

Дасьледчая праца.

Праца па вивучэньні карысных выкапняў праводзіцца шляхам экскурсій і экспэдыцый і складаецца з наступных момантаў:

1) Папярэдняга азнаямленьня з намечанай для дасьледваньня мясцовасьцю па даступнай гідрографічна-геолёгічнай і глебазнаўчай літаратуры. Сьпісы яе мажліва знайсці ў бібліографіях.

2) З укладаньня маршрутаў экскурсій ці экспэдыцый, патрэбных для адшукаваньня карысных выкапняў. Тут трэба вызначыць, якой гушчынні сеткаю экскурсій ці экспэдыцый патрэбна пакрыць дасьледваемую мясцовасьць, ці іначай кажучы, у якіх канкрэтных мясцінах павінен пабываць дасьледчык, адшукваючы карысныя выкапні і які час для гэтага патрэбна затраціць. Пры вызначэньні маршрутаў патрэбна заўсёды браць пад увагу рэльеф мясцовасьці, і асноўнымі, апорнымі пунктамі для вивучэньня патрэбна вызначаць тыя, дзе ёсьць добрыя прыродныя абгаленьні, як равы, карэнныя берагі рэк, глінішчы, розныя глыбокія ямы, якія капаюцца ў даны час, студні і інш., а таксама і тыя месцы, якія дакладна апісаны ў геолёгічнай літаратуры.

Для ўкладаньня маршрутаў патрэбна хоць-бы самае элементарнае папярэдняе знаёмства з рэльефам месца досьледу, якое мажліва набыць, ці па літаратурных крыніцах, ці праз апытаньне асоб, якія ведаюць рэльеф раёну, ці вивучэньнем карты, на якой паказаны равы, стромкія берагі рэк і інш. віды рэльефу.

Пры наяўнасьці паказаных вышэй умоў маршруты будуюцца такім чынам, каб яны праходзілі праз паказаныя месцы натуральных абгаленьняў, адкуль ужо пры патрэбе ў час палявое працы краязнаўца робіць тыя ці іншыя маршрутныя адыходы, каб пры дапамозе пракопкі шурфаў, зондыровак прасачыць той ці іншы від карысных выкапняў, або тую ці іншую геолёгічную зьяву.

Пабудаваныя, такім чынам маршруты, ды калі яшчэ дасьледчык умее адшукаць па карце патрэбныя аб’екты на мясцовасьці, маюць тую перавагу, што дасьледчык адразу накіроўваецца ў пэўныя мясціны выхадаў карысных выкапняў, і дасьледваўшы іх, ужо потым ці канцэнтрычнымі кругамі, ці расходнымі з аднаго пункту дадатковымі маршрутамі, а калі гэта бераг ракі, ці роў, то па кірунку іх прасочвае географічнае пашырэньне знойдзенага аб’екту, калі дазваляе гэтаму заляганьне, а ўсё гэта дае мажлівасьць экономіць і сродкі і час.

Калі-ж папярэдніх даных аб намечанай для даследавання мясцовасці няма такіх, якія-б дазвалялі ўкладзі маршрут так, як аб іх гаварылася, то трэба ўкладаць арыентацыйны маршрут, ці зрабіць і мэрыдыянальны маршрут, другі шырынёвы праз тэрыторыю даследаў па рэчных сыстэмах, а потым, па азнаямленьні даследчыка з мясцовасцю, ужо мажліва будзе распрацаваць сталую сетку маршрутаў. Пры такіх акалічнасцях патрэбна аб мясцох выхадаў карысных выкапняў збіраць шмат вестак ад насельніцтва, даследуючы затым паказаны мясцовасці.

Укладаньне маршрутаў патрабуе пэўнага навыку і набываецца паступова ў працэсе працы.

Падамо яшчэ пару заўваг, як пры некаторым навыку мажліва на аснове самых элементарных папярэдніх вестак аб раёне намеціць маршрут, знайшоўшы тыя месцы, дзе мажліва даследваць тыя ці іншыя выходы парод.

На карце Мазыршчыны, напрыклад, пры рацэ будзе паказаны заліўны луг, прылягаючы ў аддаленьні, паводле даных літаратуры да морэны, сярод лугу там-сям уздымаюцца прадаўгаватыя, выцягнутыя ў кірунку цяжэння ракі грады, углядаючыся ў штрыхоўку якіх відаць, што схілы ў іх крутыя і месцамі разбураныя. Для гэтай мясціны ў гідролёгічнай літаратуры будзе дана характарыстыка, што яна ў мінулыя часы была больш водна і заліўны луг зьяўляецца нічым іншым, як былым руслом ракі. На аснове гэтых даных мажліва ўжо ўявіць сабе, што на лузе, на грудкох верхнія пласты мясцамі могуць мець пераадкладзеныя безвалунныя суглінкі нязначных напластаванняў, могуць быць лугавыя мэргелі, жалезістыя матэрыялы—ортзанды, травяны торф, натоўпы глею, а можа быць нават і сапрапэліты. Калі дзе-колі ў нізкім беразе ракі і будуць выступаць пяскі, то яны будуць безвалуннымі, пераважна дробна-зярыстымі. Пяскі часткі пойменных град ужо некалькі будуць адрозьнівацца ад пяскоў, выступаючых на беразе ракі: яны будуць напамінаць сабою пяскі, прыкрываючыя морэну, але будуць безвалуннымі.

Такім чынам, распрацоўваючы маршруты, даследчык ужо наперад прыблізна можа ўяўляць сабе, якія аб'екты карысных выкапняў ён напаткае, праводзячы экскурсіі, ці экспэдыцыі ў патрэбныя мясціны.

Прывядзем другі прыклад. На тэй-жа карце Мазыршчыны будзе паказана шырокае, але няпрыкметна ўзнятае плято, у паніжэньнях якога залягаюць непраточныя, або хоць і праточныя балоты з грудкамі сярод іх, а ў геолёгічнай літаратуры будуць весткі, што даная мясціна распаложана ў абшарах морэнных пакладаў. Такія даныя даюць мажлівасць меркаваць, што ў паказанай і ёй падобных мясцінах будуць на паверхні сушы сустракацца валуны, на некаторай глыбіні морэнныя суглінкі, па забалочаных у мінулым далінках і лажбінках могуць быць пераадкладзеныя суглінкі, могуць быць і лугавыя мэргелі.

У балотах будзе сустракацца імховы торф, на грудкох, што сярод балот, могуць быць і морэнныя і пераадкладзеныя суглінкі, а месцамі сярод балот рэдка могуць пракідацца валуны, нават вялікіх памераў.

Больш таго, калі з балотін паказаных месц будуць выцякаць рэчкі, то настоеная на торфе вада будзе ў рэчках жаўтаватага колеру, грунтавая вада і на сушы, у прылягаючых да балот частках, будзе мець жаўтавы колер і аддаваць пахам балота.

Мажліва і яшчэ прывесці шмат прыкладаў, як на аснове папярэдніх даных аб пэўнай мясціне мажліва пры ўкладанні маршрутаў увагуле прадугадваць, дзе і якіх выкапняў варта шукаць, а ў адпаведнасці з гэтым і будаваць маршруты.

3) З правядзення палявой працы па ўкладзеных маршрутах на вызначанай мясцовасці перш патрэбна ўстанавіць тыпы макра- і мікрорэльефу (іх кароткая класіфікацыя і прыкметы прыведзены ў проф. Красюка: „Почвы и их исследование в природе“), а затым ужо патрэбна даследваць і карысныя выкапні, якія тут ёсць.

Даследванне пакладаў карысных выкапняў робіцца так: лапатай ачышчаецца (асвяжаецца) знойдзенае абгаленне ад самага верхняга да самага ніжняга пласту, праводзіцца затым вымер мэтрам ці рулеткай тоўшчы кожнага пласту паасобку; калі несагласнае напластаванне парод, дык пры дапамозе горнага компасу, а ў некаторых выпадках і экліметры, вызначаецца кірунак залягання пластоў, нахіл, кут нахілу (падзенне і угол падзення), і ўсё гэта запісваецца адразу ў запісную кніжку і замалёўваецца каляровымі алоўкамі.

Вось прыклад апісання абгалення (парадак запісу нісходзячы).
Зачыстка № 3 левага берагу Друці ў 200 м. на пд. ад в. Румок Старасельскага с/с. Рагачоўскага р-ну.

1) Перагнойны пласт 0,15 м.

2) Пясок сьветла-шэры з жаўтаватым адценьнем, кварцавы з дамешкай жоўтае сьлюды, дробнага, чорнага мінералу і глаўконіту, няроўназярыёвы (пераважае дробны) з уключэннем галькі крышталёвых парод, няроўнасьцю акатаны—0,95 м.

3) Супесь карбонатная бура-жоўтага колеру са зьвілістымі жылкамі чырвонага суглінку і паземнымі вапняковымі жылкамі—1,45 м.

4) Пясок рознакалёсны, кварцавы з дамешкай палявіку, глаўконіту і дробнага грозьдзевіднае формы крэменю, няроўназярыёвы з гравіем і галькай пераважна крышталёвых і радзей вапняковых парод, карбонатны—1,70 м.

5) Пясок сьветла-шэры з слабым зеленаватым адценьнем, акатаны, дробны, кварцавы з дамешкай глаўконіту і акатанага крэменю, з вапняковымі жыламі да глыбіні 2,60 м, а з глыбіні ад 3,70—3,84 м з жалезістымі жылкамі; карбонатны ў верхняй частцы пласту да глыбіні 3,60 м і ў ніжняй з глыбіні 4,56—5,38 м.

Увага: Мажліва апісваць пласты парод і ў васходзячым парадку, але гэтае заўсёды тады і трэба адзначаць у запісах, каб потым не пераблытаць парадку напластавання.
Цяпер гл. замалёўку таго-ж абгалення на геалёгічным профілі. мал. 5 на стар. 77).

Пасля гэтага патрэбна адпаведным умоўным знакам на карце, з якой даследчык працуе, адзначаць месца выхаду карысных выкапняў.

Звычайна раіцца яшчэ і нумараваць яго, але як у першым, так і ў другім разе №. пастаўлены на карце, трэба занатаваць і ў запіснай кніжцы ў тым месцы, дзе апісаны выкапні, адзначаныя на карце.

Затым трэба ўзяць узоры парод з апісаных пластоў, адпаведным чынам напісаўшы да іх этыкеткі. Разьмер узораў парод трэба браць найбольшы, бо пры малым разьмеры немажліва будзе і азначыць іх і скласці музэйныя калекцыі.

Сярэдні разьмер узораў карысных выкапняў я параіў-бы браць 12.12.12. см, або 16.16.16. см, усякія-ж пароды з прыкметнымі рака-

Запаўняць адрыўную этыкетку, калі парода сухая, можна хэмічным алоўкам, калі сырая, дык лепш простым, бо хэмічны аловак можа разыйсца, размазацца і нельга будзе разабраць, адкуль парода ўзята.

Вышэйапісаным спосабам досьледваньня напатканых парод трэба карыстацца і тады, калі прыходзіцца дасьледваць мясціны, дзе натуральных абгаленьняў, як равоў, карэнных берагоў рэк і інш. няма, а трэба рабіць зондыроўкі, спецыяльныя пракопкі ці так званыя шурфы.

Пасьля таго, як знойдзены карысны выкапень зарэгістраваны, апісаны і адзначаны адпаведным умоўным знакам на карце, дык мажліва пры патрэбе правесці дасьледваньне хоць-бы груба арыентэроўачна запасаў знойдзенага выкапню.

Дасьледваньне запасаў выкапняў праводзіцца рознымі спосабамі ў залежнасьці ад характару выкапню і ўмоў яго заляганьня.

Калі карысны выкапень залягае пластам і на невялікай глыбіні, дык мажліва параіць наступны спосаб: прасачыўшы ўсе месцы выхаду карыснага выкапню ў натуральных абгаленьнях, затым патрэбна пры дапамозе шурфаў, зондыровак і пракопак (гл. схэматычны плян) акантурыць яго, ці інакш кажучы, прасачыць яго плошчу заляганьня.

Устанавіўшы, такім чынам, межы пашырэньня выкапню патрэбна зрабіць горызонтальную здымку плошчы, занятай выкапнем з нанясеннем на гэты плян усіх зробленых горных выпрацовак (шурфаў, зачыстак, пракопак, зондыровак).

У найбольш характэрных мясцох патрэбна горнымі выпрацоўкамі прайсьці тоўшчу пласту выкапню, каб атрымаць аб гэтым сярэднія даныя і, такім чынам, даныя аб плошчы выкапню і сярэдняй тоўшчы пласту ўжо і даюць мажлівасьць арыентэроўачна вызначыць запасы выкапню.

Паколькі карысныя выкапні з глыбінёй заляганьня мяняюцца, дык гэта трэба і высьветліць укладаньнем шырынёвых і мэрыдыянальных профіляў праз вучастак заляганьня карысных выкапняў.

Даныя для гэтага набываюцца ў працэсе працы па акантурваньні вучастку і яго горызонтальнай здымцы, але дадаткова патрэбна яшчэ пры дапамозе нівэліраваньня, калі паверхня вучастку няроўная, устанавіць адносныя вышыні вусьця горных выпрацовак, распаложаных па патрэбных кірунках, прыняўшы адну з іх (вышыню

Мал. 6.

акантурваньні вучастку і яго горызонтальнай здымцы, але дадаткова патрэбна яшчэ пры дапамозе нівэліраваньня, калі паверхня вучастку няроўная, устанавіць адносныя вышыні вусьця горных выпрацовак, распаложаных па патрэбных кірунках, прыняўшы адну з іх (вышыню

вусьця горнае выпрацоўкі) за асноўную (0) і ўжо на аснове ўсіх паказаных даных геалёгічны профіль будзеца так, як гэта паказана на прыкладзеным малюнку.

Падлічэнне запасаў тых карысных выкапняў, якія залягаюць не пластамі, а паасобнымі гнёздамі і згуртаваннямі (напрыкл., валунныя

Мал. 7.

награмаджэнні), больш складаная справа. Для высвятлення запасаў такіх выкапняў мажліва параіць наступны спосаб: перш варта на аснове абгляду плошчы, занятае выкапнем, разбіць яе на пласобныя вучасткі з прыблізна аднолькавай колькасцю выкапню, а потым выбраўшы тыповыя вучасткі патрэбна ўжо зрабіць падлічэнне запасаў, апрадзяліўшы колькасць іх у куб. м на пэўную плошчу, напрыклад, на 1 га, 2 га і г. д. У радзе выпадкаў тут тады патрэбна будзе з пэўнае плошчы сабраць карысныя выкапні ў крушні, каб выявіць колькасць іх на пэўнай тыповай плошчы.

Тым-жа спосабам варта карыстацца пры высвятленні колькаснага складу такіх карысных выкапняў, якія залягаюць уключэннямі ў інш. пародах (напр., фосфарыты).

Закончыўшы палявую працу па адшуканні карысных выкапняў, затым патрэбна апрацаваць сабраныя матар'ялы.

Паколькі памянёная апрацоўка і зацяжная і складаная справа і сабраныя матар'ялы, запісы аб іх патрэбна перш прывесці ў так-від, каб яны маглі пэўны час захоўвацца і ў іх мажліва было разабрацца. Для гэтага ўсе ўзоры выкапняў сартуюцца па нумарох абга-леньняў і пластоў, пераглядаюцца ўсе этыкеткі, намокшыя, або пайцёртыя з іх замяняюцца сьвежымі, робяцца тыя ці іншыя напрыжы

ў палявых нататках, а затым ужо распачынаюць самую апрацоўку матар'ялаў, якая складаецца з наступных момантаў:

а) Азначэння сабраных парод пры дапамозе тых прылад, рэактываў і адзначнікаў, сьпіс якіх паказаны вышэй, адзначаючы па мажлівасьці іх якасьць і для якіх патрэб іх варта выкарыстоўваць.

Увага: Карысна зрабіць некаторае і тэхнічнае апрабаваньне карысных выкапняў.

Напрыклад, прыгоднасьць суглінку ці гліны на выраб цэглы можна зрабіць на цагляным заводзе, прыгатаваўшы з тыповых узораў знойдзеных карысных выкапняў некалькі цаглін.

Таксама прыгоднасьць вапнякоў для вырабу вапны мажліва ўстанавіць апрабаваньнем па вапельні і інш.

б) Укладаньня апісаньня карысных выкапняў, у зьмест якога ў асноўным павінна ўваходзіць:

1) Характарыстыка карысных выкапняў, якая павінна даць клясыфікацыю выкапняў па групам, апісаньне колькасьці і якасьці іх і генэзісу, калі гэтыя даныя набыты;

2) Зьвесткі аб географічным разьмяшчэньні паасобных выкапняў, аб умовах знаходжаньня з кароткай характарыстыкай выкапню, даныя аб распрацоўцы карыснага выкапню, хоць-бы па форме, якая ўжываецца ў працах Геолёгічнага інстытуту.

Вось яна¹⁾:

№ па парадку	Назва пароды або мінералу	Месцазнаходжаньне адкладу або згуртаваньня	Характарыстыка карыснага выкапню і ўмовы яго знаходжаньня	№ узору пароды або мінералу	Даныя аб распрацоўцы карыснага выкапню

У тым выпадку, калі краязнаўчым арганізацыям непасільна ўкладаць апісаньні карысных выкапняў па вызначанай схэме, дык мае вартасьць скласьці па вызначанай форме толькі рэгістрацыйны сьпіс выкапняў.

в) Укладаньня карты карысных выкапняў на аснове палявых досьледаў і картаграфаваньня (гл. мал. 8 на стар. 81).

Затым неабходна яшчэ папулярызаваць сярод шырокіх колаў працоўных савецкіх устаноў, арганізацый і плянавых органаў вынікі праведзенай працы, ці інакш гаворачы, неабходна вынікі дасьледчай працы абярнуць у краязнаўчыя мэты, аддаць на справу соцыялістычнага будаўніцтва.

Гэта варта правесці ў форме пастаноўкі дакладаў з дэманстрацый узораў выкапняў, а таксама склаўшы ў музэі калекцыю карысных выкапняў, зрабіўшы, такім чынам, і папаўненьне і выстаўку вынікаў дасьледчай працы ў музэі з адпаведнымі коментарыямі экспонатаў.

Якія карысныя выкапні патрэбна вывучаць?

Патрэбна вывучаць усе тыя карысныя выкапні і пры тым сыстэматычна, якія ёсьць і могуць быць напатканы ў р-не працы краязнаўчае арганізацыі.

Як вядома, у БССР карысныя выкапні прадстаўлены пераважна няруднымі выкапнямі, якія звычайна лічыліся малакаштоўнымі.

¹⁾ Прыводзіцца крыху ў скарачаным стане.

Аднак вялізарнае разьвіцьцё ў СССР і ў тым ліку ў БССР тэхнікі і хэмізацыі ў рэканструкцыйны перыяд соцыялістычнага будаўніцтва даюць мажлівасьць шырокага выкарыстаньня і тых нярудных выкапняў, якія лічыліся малакаштоўнымі.

Карысныя выкапні ў БССР прадстаўлены наступнымі групамі:

1) крышталёвымі і асадачнымі пародамі, занесенымі сюды ледавікамі; яны годны на розныя будаўнічыя патрэбы;

Умоўныя знакі для картаграфаваньня карысных выкапняў	
★ Крэйда	⊞ Гліна істужкавая
▦ Торф	☆ Маргел
▬ Галечнік	▲ Крэмень
▦ Лёс	▦ Вапун крышталёвы
▦ Граві	● Жалезняк
▦ Вапун вапняковы	▦ Фасфарыт
⊞ Гліна	▦ Супесь
⊙ Крыніца жалезістая	▦ Пясок
☆ Вапняк	☆ Траверцін
⊙ Крыніца салёная	▦ Апока
✕ Інфузорная зямля (трэпел)	▦ Сулінак
◆ Іскрак (калгадан)	

М а л. 8.

2) асадачнымі пародамі, якія ўтварыліся тут у мінулыя геалёгічныя часы; яны часткаю годны на розныя будаўнічыя патрэбы, а часткаю ў стане агро-руд для ўгнаеньня палёў;

3) выкапнямі, утворанымі з рэштак расьлінных і жывёльных організаў у выніку фізычных і хэмічных процэсаў, што адбываюцца на сушы і у вадзе; гэтыя выкапні знаходзяць тое-ж ўжываньне, што і папярэднія.

З паказаных груп у сучасны перыяд па БССР вядомы наступныя выкапні:

1) долёміты, долёмітызаваныя вапнякі, вапнякі як пластовыя, так і згуртаваньнямі і ўключэньнямі ў інш. пародах;

- 2) крэйда;
- 3) маргелі розных утварэнняў;
- 4) травэрцыны;
- 5) крэмі;
- 6) трэпелы, дыятомы і інфузорная зямля;
- 7) апока;
- 8) валуны крышталёвых парод, галечнік, гравій, розныя пяскі (гляўконітавыя, для шкляных вырабаў і інш.);
- 9) розныя гліны і суглінкі;
- 10) лёс;
- 11) фосфарыты;
- 12) торф і сапропеліты;
- 13) мінеральныя фарбы (умбры, охры);
- 14) мінералізаваныя крыніцы.

Група рудных выкапняў прадстаўлена 3-ма адменьнікамі жалезь-някоў, бурымі (ліманіты) чырвонымі (гэматыты) і вівіянітамі (фосфарна-кіслымі).

Зразумела, што ўсе выкапні пералічаных груп і падлягаюць дасьледваньню, але калі няма мажлівасьці вывучаць усе віды, то патрэбна дасьледваць хоць некаторую частку іх, улічваючы пры разгортваньні данай працы задачы соцыялістычнага будаўніцтва ў адпаведнасьці з вызначанымі плянамі выкананьня іх.

Увага: Пры ўкладаньні інструкцыі выкарыстана літаратура: „Первые шаги в науке о земле”—Йогана Вальтера; „Что такое геология и как собирать геологические коллекции”—П. Степанова; „Определение минералов” (курс минералогии, ч. III) проф. Н. М. Федоровского; Працы па геолёгіі і карысных выкапнях БССР—проф. М. Т. Блюдухо; „Введение в геологию”—проф. Ф. Ю. Левинсон-Лессинг; „Разведочное дело”—проф. А. В. Арсеньева; Кароткая інструкцыя да зьбіраньня вестак аб некаторых глінах, пяскох і каменных Беларусі—проф. Б. К. Тэрлецкага.

Проф. А. М. Бальшакоў.

Аполітычнае вывучэнне мясцовага краю нам непатрэбна.

М. В. Муратов — *„Изучение местного края“*. Опыт введения в краеведение. 3-е пересмотренное и дополненное издание. 1930 г., „Работник Просвещения“, 175 стр., ц. 1 р. 55 к.

М. В. Муратаў — краявед з вялікай эрудыцыяй і з шматгадовай практыкай у краязнаўчай рабоце. Першае выданьне памянёнай кнігі з’явілася яшчэ ў 1919 г., другое — у 1925 г., і, урэшце, трэцяе, якое мы тут разглядаем, у 1930 г.

Спачатку — маленькая заўвага. Муратаў у розных месцах сваёй кнігі спасылаецца на шэраг выданьняў, якія вышлі ў 1930 г., а таксама і на рэзолюцыі IV усерасійскай краязнаўчай канфэрэнцыі, скліканай у канцы сакавіка 1930 г. Значыцца, „Изучение местного края“ вышла ў сьвет не раней паловы 1930 г.

Але ці можа работа Муратава сапраўды ўвесці савецкага краяведа ў вывучэнне мясцовага краю наогул і найбольш актуальных праблем сучаснасці ў паасобку?

Адказваем: не.

У чым справа? Чаму не?

Мы ведаем, што ўжо III усерасійская краязнаўчая канфэрэнцыя, быўшая ў снежані 1927 г., намерцела новую ўстаноўку ў краязнаўстве, якую можна азначыць тэрмінам „савецкае краязнаўства“. IV канфэрэнцыя, прадбачачы, што к часу адчынення яе, г. зн. к сакавіку 1930 г., соцыялістычнае будаўніцтва шырока разгорнецца ў СССР, высунула лёзунг аб ператварэнні краязнаўства „ў адну з форм садзейнічання соцыялістычнаму будаўніцтву“. Разам з узмацненнем соцыялістычнага будаўніцтва ў краіне, раслі і разыходжаны ў краяведным асяроддзі. У пачатку 1930 г. выразна вызначыліся два варожых лягеры: пераважная большасць краяведаў, якія ідуць з масамі працоўных да соцыялізму, і мізэрная жменька краяведаў, якая, не разбіраючы сродкаў, спрабавала ўзарваць фундамент сабудаўніцтва.

Прымаючы пад увагу ўсё сказанае, якія патрабаванні мы ня толькі маем права, але і абавязаны прад’явіць да кнігі, якая з’яўляецца ўводзінамі ў краязнаўства і выдана пасля IV канфэрэнцыі, у палове (калі не ў канцы) 1930 г.?

Гэта работа, выданая ў 1930 г., бязумоўна, павінна мобілізаваць думку і волю краяведаў на вырашэнне задач соцыялістычнага будаўніцтва і на барацьбу з правымі і „левымі“ ўхіламі ў краязнаўстве.

Падыходзячы з гэткімі патрабаваннямі да „Изучения местного края“ Муратава, мы пераконваемся, што гэта работа станючага адказу на іх не дае.

Трэба адзначыць, што тэрміны „савецкае краязнаўства“ і „кляса“ на працягу 175 старонак ужываюцца па адным разе, а „соцыялістычнае будаўніцтва“ фігуруе 3-4 разы. Але самае прымячальнае тое, што ўсе памянёныя тэрміны ўзяты ў цытаты. Аўтар, цытуючы некаторыя рэзолюцыі IV канферэнцыі, прыводзіць і памянёныя тэрміны. Вядома, „з песні слова ня выкінеш“.

Мы не за „р-р-рэвалюцыйную“ (праз тры „р“) фразеалёгію. Славесна-рэвалюцыйная страляніна, хаваючая часта ўбоства думкі, а іншы раз і контр-рэвалюцыйны спосаб дзейнасці, нам не патрэбна. Але ж у штодзённым ужыванні кожнай эпохі, кожнага перыяду ёсць такія тэрміны, адсутнасць якіх у мове таго ці іншага асобнага чалавека выклікае нявольнае, зусім натуральнае здзіўленне.

Муратаў вызначае сутнасць краязнаўства ў 1930 г., пасля IV канферэнцыі, кажучы, што IV канферэнцыя, у рэзолюцыі па дакладу П. Г. Сьмідовіча, дала азначэнне краязнаўства, дзе сказана, што „савецкія ўмовы высоўваюць на гэту работу шырокія масы працоўных гораду і вёскі і тым самым ператвараюць савецкае краязнаўства ў адну з форм садзейнічання соцыялістычнаму будаўніцтву“ (стар. 8). Скончыўшы агляд, Муратаў прапануе і сваё ўласнае азначэнне: „Такім чынам, падводзячы вынікі, можна сказаць, што краязнаўства, канцэнтруючы ўвагу на вакольным, у той-жа час ёсць вельмі шматгранная работа, даследчая і практычная, грамадзкая і асветная ў адзін і той самы час. У ёй могуць узяць удзел самыя рознастайныя людзі, і яе вынікі можна скарыстаць у самых рознастайных формах будаўніцтва і жыцця. Як усякая грамадзкая работа, у якой бярэ ўдзел шмат людзей, раскінутых па ўсіх мясцох краіны, маючых розны ўзровень ведаў і падыходзячых да гэтай справы з розных пунктаў, яна можа быць пасляховай толькі ў тым выпадку, калі будзе належным чынам пабудавана“ (стар. 15).

Калі мы параўнаем муратаўскае азначэнне краязнаўства з азначэннем, даным на IV канферэнцыі, дык убачым, што нам аўтар дае такое азначэнне, пад якім абедзвюма рукамі падпішаць кожны краявед антысавецкага напрамку. Замест „шырокіх працоўных мас“ у Муратава фігуруюць нейкія падазроныя „самыя рознастайныя людзі“ і „шмат людзей“. Мы наўмысля імкнемся да аднастайнасці і кажам толькі аб працоўных, толькі іх жадаем бачыць у шэрагах краяведаў. „Рознастайныя“ людзі нам зусім не патрэбны—яны зрабілі досыць шкоды для краязнаўчага руху. Пойдзем далей. Замест таго, каб сутнасць краязнаўства паказаць у „садзейнічання соцыялістычнаму будаўніцтву“, Муратаў разважае аб „шматграннай рабоце“, вынікі якой „можна скарыстаць у самых рознастайных формах будаўніцтва жыцця“. Што ўкладае Муратаў у сваё „будаўніцтва жыцця“? Вось, напрыклад, група краяведаў з БССР, цяпер выкрытых, так арганізавала сваю краязнаўчую работу, каб яна была карыснай на выпадак інтэрвенцыі ворагам Саюзу ССР. Гэтыя контр-рэвалюцыянеры беларускія нацдэмы таксама мелі на ўвазе „будаўніцтва жыцця“, але галоўнае пытанне ў тым—якое і чые?.. Чаму-б Муратаву выразна і проста не сказаць аб соцыялістычным будаўніцтве, як сутнасці краязнаўства?..

Калі-б Муратаў даў сваю формулу азначэння краязнаўства да IV канферэнцыі, г. зн. да 1930 г., яна-б, магчыма, і не заслугоўвала

асаблівых протэстаў. Але даваць яе *пасля* IV канфэрэнцыі,—значыцца звадзіць краяведаў з сапраўднага і шырокага шляху на нейкія абходныя сьцежкі, якія могуць маласпрактыкаванага і даверлівага краяведа завесці туды, куды *савецкаму* краяведу зусім ня трэба ісці...

Возьмем надзвычайна важны разьдзел кнігі Муратава аб краязнаўчым музэі. Для Муратава краязнаўчы „музэй зьяўляецца ўстановай, якая, з аднаго боку, выдэе вывучэнне мясцовага краю, а з другога — разгортвае вельмі важную асьветную работу“ (стар. 129). Зноў-жа—для кнігі, выданай у 1930 г., вельмі ўжо бяззубае азначэнне сутнасці краязнаўчага музэю. Для нас краязнаўчы музэй павінен весці ня проста „вельмі важную асьветную работу“, а абавязкова такую, якая памагла-б наведвальніку зразумець вакольнае жыццё ў сьвятле дыялектычнага матэрыялізму і такім спосабам дапамагчы наведвальніку зрабіцца сьвядомым і актыўным удзельнікам у сацыялістычным будаўніцтве...

Можна было-б яшчэ шмат сказаць у сувязі з „Изучением местного края“ Муратава. Але, абмежаваныя месцам, мы зробім толькі некаторыя заўвагі аб нейкай нядбайнасці ў апрацоўцы кнігі, паколькі яна рэкомэдуецца аўтарам як выданьне „перагледжанае і дапоўненае“.

На некалькіх старонках (7, 137 і інш.) аўтар кажа аб воласьці, як тэрыторыяльным аб'екце вывучэння для краяведа. Для 1930 г. „воласьць“ паняцце гістарычнае. Трэба паставіць „раён“. Муратаў спамінае вядомую работу А. І. Шынгарова „Вымирающая деревня“, выданую задоўга да рэволюцыі—у 1901 г.—і ў той-жа час абыходзіць моўчкі марксыцкую работу К. Шуваева „Вымирание и возрождение деревни“, выданую ў 1929 г., у якой якраз апісан той самы раён, які ў Шынгарова, але толькі ва ўмовах рэволюцыйнага жыцця. Параўнаньне гатова,—яго трэба было толькі падкрэсьліць. Мая монографія „Советская деревня“ спамінаецца аўтарам у выданьні 1924 г., хоць пасля 1924 г. вышлі яшчэ два яе выданьні, нанова пераапрацаваныя. Такіх заўваг шмат...

Канчаючы рэцэнзію, трэба сказаць, што кніга М. В. Муратава „Изучение местного края“, будучы работай наскрозь аполітычнай, ня можа быць уводзінамі ў краязнаўства ў сучасны этап сацыялістычнага будаўніцтва—у пэрыод завяршэння пабудовы фундаменту сацыялістычнай эканомікі СССР.

Х Р О Н І К А.

Пад знакам ажыўленьня краязнаўчае працы.

Краязнаўчы рух разгортваецца.

(Смалявіцкі р.)

Краязнаўчая праца ў Смалявіцкім раёне ажывае. У выніку правядзеньня краязнаўчай пяцідзёнкі і далейшай працы па разгортваньні краязнаўчага руху ў раёне арганізавана 16 краязнаўчых ячэек з агульным лікам членаў — 184 чал. У склад членаў уваходзяць 76% працоўнага сялянства і 24% служачых. 66% уваходзячых у склад ячэек сялян складаюць колгаснікі, 24% — сяляне сярэднікі, 5% — батракі і астатнія 5% — беднякі. Партсклад ячэек наступны: 12% члены КП(б)В, 12% члены ЛКСМ, а астатнія 76% беспартыйныя. Па нацыянальнаму складу — 97% беларусы і 3% яўрэі.

За апошнія 2 месяцы ў сувязі з падрыхтоўкай да другой бальшавіцкай вясны арганізавана 5 краязнаўчых ячэек, з якіх 3 пры школах і 2 пры колгасах. Усім ячэйкам даны заданьні па вывучэньні мясцовых карысных выкапняў, 5 ячэек вывучаюць пытаньні і вынікі пераходу колгасаў на зьдэльшчыну, арганізацыю і пастаўку працы ў колгасах (сацыяспарбніцтва, ударніцтва і інш.), 3 ячэйкі вывучаюць школьнікаў с.-гаспадаркі і спосабы барацьбы з імі. Адна ячэйка праводзіць фэналёгічныя паглядаўні, а ячэйка пры Смалявіцкай Школе Колгаснай Моладзі вывучае кваснасьць глеб раёну, між іншым ёю да 15 мая г.г. зроблена 52 аналізы глебы. 90% ліку ўсіх сяброў ячэек прымаюць самы актыўны ўдзел амаль што ва ўсіх політычна-гаспадарчых кампаніях. Ячэйкамі за час студзень 1930 г. — красавік 1931 г. сабраны і апрацаваны адзін гербарый і 2 зоолёгічных калекцыі, за гэты-ж час у перыядычных выданьнях БАН зьмешчаны 2 артыкулы: „Лекавыя сродкі ў народнай мэдыцыне“ і „Шкодныя, атрутныя і страўныя грыбы, адшуканыя ў Смалявіцкім раёне“. Прадстаўнікі (сакратары) ўсіх краязнаўчых ячэек прайнструктаваны па асноўных актуальных задачах краязнаўчай працы.

Побач з адзначанымі дасягненьнямі ў краязнаўчым руху ў Смалявіцкім раёне маюцца яшчэ і слабыя месцы ў ёй, з якіх неабходна адзначыць наступныя:

1. Не разгорнута сацыяспарбніцтва і ўдарніцтва сярод краязнаўчых арганізацый.

2. Не разгорнута праца па ўцягненьні ў краязнаўчыя ячэйкі рабочых.

3. Яшчэ не наладжана належная сувязь і ўвязка краязнаўчых арганізацый з мясцовымі саветамі, гаспадарчымі, плянуючымі і культурнымі ўстановамі і арганізацыямі па распрацоўцы актуальных тэм і заданьняў.

4. Крайзнаўчыя ячэйкі яшчэ не змаглі выявіць, як арганізацыі, свайго ўдзелу ў правядзеньняў політычна-гаспадарчых кампаніях.

Бліжэйшымі задачамі ў разгортваньні краязнаўчага руху ў раёне зьяўляюцца:

а) далейшае арганізацыйнае ўзмацненьне заснаваных краязнаўчых ячэек, уцягненьне ў іх рабочых і давадзеньне ліку рабочых і колгаснікаў ня менш як да 30% агульнага ліку членаў ячэек;

б) ўзмацненьне і актыўны ўдзел усіх краязнаўчых ячэек у масавай навукова-дасьледчай працы для практычных патрэб сацыялізму;

в) арганізацыя сыстэматычнай працы па падрыхтоўцы ў раёне краязнаўчых кадраў праз правядзеньне краязнаўчых канфэрэнцый, практыкуму для актыўна і г. д.;

г) арганізацыя ўвязка працы ячэек з вытворчымі плянамі райвыканкому, сельсаветаў і колгасаў;

д) арганізацыя ўдзелу краязнаўчых ячэек, як арганізацый, у політычна-гаспадарчых кампаніях;

е) абавязкова неабходна перавесці працу ўсіх краязнаўчых ячэек і райбюро на соцыялістычныя мэтоды: сацыяспарбніцтва, ўдарніцтва, сустрэчныя пляны, грамадзкі буксір.

В. Шаціла.

Праца краязнаўчай ячэйкі пры Кузьміцкай ШКМ разгортваецца.

Пры Кузьміцкай ШКМ Любаньскага раёну арганізавалася краязнаўчая ячэйка ў ліку 67 асоб. Ячэйка правяла досыць значную працу. Дасьледзаны: саўгас Х-годзьдзя БССР, комуна БВА, колгасы „Новае жыцьцё“ і „Палескі штэр“, цагляны і дрэвапрацо-

важні заводи. Праця праводзілася паасобнымі брыгадамі. Кожная брыгада працавала па распрацоўцы пэўных тэм і заданняў. У сучасны момант матэрыялы распрацоўваюцца і некаторыя з іх будучы перасланы рэдакцыі часопісу „Савецкая Краіна“. У канцы навучальнага году краязнаўчая ячэйка мяркуе арганізаваць краязнаўча-турыстычную экскурсію ў Менск.

Неабходна, каб і пры іншых школах хутчэй арганізаваліся краязнаўчыя ячэйкі і распачалі працу па вывучэнні нашлага сацыялістычнага будаўніцтва і нашых прыродных багаццяў для выкарыстання іх для практычных патрэб развіцця нашай гаспадаркі.

С. В.

Плян працы Стара-Дароскага Раённага Таварыства Краязнаўства на 1931 г.

І. Арганізацыйныя пытанні.

1. Сумесна з мясцовымі арганізацыямі правесці склад членаў раённага краязнаўчага т-ва, з мэтай ачышчэння ад варожых нацыянал-дэмакратычных элементаў і адначасова разгарнуць працу па ўцягненні ў краязнаўства рабочых, колгаснікаў, батракоў, бядняцка-серадніцкіх мас вёскі, працоўнага насельніцтва мястэчка і працоўнай інтэлігенцыі.

2. Арганізаваць краязнаўчыя гурткі на наступных прадпрыемствах: заводзе „Пролетары“, Дараганіўскім лесопільным заводзе, саўгасе „Палажэвічы“, у колгасах: Соцыялізм, Чырвоны Францішкі, Новы Жыцін, Дзесяцігодзьдзе, РЭС, Новы селянін, Прамень комуны і ў школах ІМ. (Стара-дароская беларуская і яўрэйская, горкаўская і дараганіўская).

3. На працягу году правесці дзве райконферэнцыі і курсы-конференцыі з мэтай падрыхтоўкі краязнаўчых кадраў.

4. Наладзіць жывое інструктаванне краязнаўчых гурткоў па раёну, шляхам выезду сяброў праўлення.

5. Прыняць актыўны ўдзел у правядзенні ўсіх гаспадарча-політычных кампаній.

6. Правесці шэраг дакладаў і лекцый на сходах рабочых і колгаснікаў аб задачах савецкага краязнаўства.

7. Правесці працу сярод нацменшасцяў у напрамку вывучэння нацыянальных і інтэрнацыянальных колгасаў.

8. Вывучыць корэспандэнцыю з кожнага гуртка ў часопіс „Савецкая Краіна“ і разгарнуць працу па выпісцы часопісу.

9. Разгарнуць сацыялістычнае і ўдарніцтва сярод краязнаўчых гурткоў і заключыць умову па сацыялістызму з аднаго з раённых краязнаўчых арганізацый.

10. Стварыць у раёне вытворчы музей.

11. Паставіць перад РВК пытанне аб уключэнні ў каштарыс сродкаў, неабходных для правядзення краязнаўчай працы.

12. Усю працу краязнаўчага таварыства ўвязаць з партыйнымі, профсаюннымі, гаспадарчымі і грамадскімі арганізацыямі.

ІІ. Мэтодычна-краўнічая і навукова-даследчая праца.

1. Дапамагачь гурткам у наладжванні доследаў на прадпрыемствах, у колгасах і саўгасе ў напрамку вывучэння рацыяналізацыі вытворчасці.

2. Арганізаваць некалькі экскурсій гурткоў у лепшыя колгасы з мэтай азіямлення з добрай пастаноўкай працы.

3. Правесці вывучэнне аднаго з лепшых колгасаў і заводу і скласці яго апісанне.

4. Распрацаваць наступныя тэмы: 1) Культура і быт у колгасах; 2) Прыродныя выкапні раёну і энэргетычныя рэсурсы раёну; 3) Разгортванне сацыялізму працы і зьдзяльшчына ў колгасах; 4) Развіццё жывёлагадоўлі ў раёне і шляхі вырашэння кармовага пытання; 5) Роль МТС у калектывізацыі.

Ад рэдакцыі: п. п. 4, 6, 7, 8 першага раздзелу і п. 2 другога раздзелу трэба было-б больш канкрэтызаваць, паказаўшы, колькі арыентавацца намячаецца правесці лекцый, колькі правесці экскурсій, якую правесці працу сярод нацменшасцяў і ў якіх колгасах.

Плян працы Слуцкага Раённа-Гарадзкога Т-ва Краязнаўства на 1931 год.

І. Арганізацыйныя пытанні:

1. Правесці склад з мэтай ачышчэння ад варожых нац-дэм. элементаў, увязаўшы гэта з уцягненнем у т-ва рабочых, колгаснікаў і працоўнае насельніцтва гораду.

2. Арганізаваць гурткі ў горадзе на прадпрыемствах Райкомбінату, Кустпрамхозу і ў колгасе „1 мая“ і ва ўсіх с/саветах, арыентуючыся на колгасы.

3. Пашырыць школьна-краязнаўчую сетку, заснаваўшы гурткі ў пэдаггікуме, профшколе і ўсіх Ш.К.М.

4. Правесці абсудванне і жывое інструктаванне краязнаўчых гурткоў у раёне.

5. Прыняць актыўны ўдзел у падрыхтоўцы і правядзенні вясняной сябры і іншых гаспадарча-політычных кампаній.

6. Наладзіць плянаваць і сыстэматычную сувязь з часопіямі Ч. А., усімі гаспадарчымі ўстановамі і грамадскімі арганізацыямі з мэтай выпрацоўкі форм і метадаў даследчай працы па розных галінах сацыялістычнага будаўніцтва.

7. Рэарганізаваць краязнаўчы музей і арганізаваць краязнаўчыя куткі па саўгасах, колгасах і вясковых ШКМ у мэтах папулярызацыі і агітацыі за сацыялістычнае будаўніцтва.

8. Правесці шэраг дакладаў і лекцый на сходах рабочых і колгаснікаў аб задачах

масавай даследчай працы і сав. краязнаўства, выкрываючы шкодную контр-рэволюц. працу нацэмаў у краязнаўстве.

9. Разгарнуць краязнаўчую працу сярод яўрэйскага насельніцтва гораду і м. Леніна, арганізаваць вывучэнне інтэрнацыянальных колгасаў.

10. Разгарнуць соцспаробніцтва і ўдарніцтва сярод краязнаўчых гурткоў.

11. Дабіцца перад РВК забеспячэння раённага краязн. т-ва неабходнымі для разгортвання краязнаўчае працы сродкамі і ўключэння ўсіх выдаткаў у каштарыс РВК.

12. Правесці раённыя краязнаўчыя курсы-конференцыі ў мэтах падрыхтоўкі, краязнаўчых кадраў з рабочых, колгаснікаў і саўгаснікаў.

13. Разгарнуць працу па вярбоўцы падпісчыкаў на „Савецкую Краіну“, дабіваючыся падпіскі кожнай школы, хатай-чытальнай, прам. прадпрыемствам, сав. парт. і проф. актывам, устанавіць контр. лічбу 100 экз.

14. Правесці курсы-конференцыю.

15. Утварыць фотогурток, запрасіўшы для кіраўніцтва спецыяліста фотографа.

16. Пасяджэнні Праўлення збіраць 2 разы ў месяц.

II. Мэтодычна-кіраўнічая і даследчая праца.

1. Мэтодычна-кіраўнічая дапамога краязнаўчым гурткам і брыгадам масавых даследаў на прамысловых прадпрыемствах, у колгасах і саўгасах, у справе вывучэння рацыяналізацый вытворчасці, соцспаробніцтва, ударніцтва, арганізацыі працы, вывучэння вытворчых сіл раёну.

2. Арганізацыя масавых даследчых экскурсій для вывучэння глебы, прыродных выкапняў, расьліннасці, на прадпрыемствы, у саўгасы і колгасы і мэтодычная дапамога краязн. гурткам у арганізацыі і правядзенні гэтых экскурсій.

3. Арганізаваць і правесці комплекснае вывучэнне саўгаса „Івань“ і колгаса „Комбайн“ („Комбайн“ да 1 чэрвеня, а „Івань“ да 15 чэрвеня).

4. Вывучыць клясавое распастанне ў раёне.

5. Вывучыць формы барацьбы кулацтва ў раёне.

6. Вывучыць спецыялізацыю гаспадарак у раёне.

7. Дагаварыцца з райплянам аб унясенні ім у плян т-ва тэм і заданняў, неабходных для распрацоўкі ў бягучы момант.

8. Разгарнуць працу па выданні мясцовага краязн. часопісу і выданні папулярна-навуковых прац.

Аб сыстэме ўпаўнаважаных па краязнаўчай працы.

(У парадку абгаварэння).

Ня глядзячы на дырэктывы па партыйнай, савецкай і профсаюзнай лініі аб разгортванні

краязнаўчага руху сярод рабочых, колгаснікаў, бяднянка-сераднічкіх мас сялянства, вучнёўскай моладзі і працоўнай інтэлігенцыі, мы да апошняга часу ня маем яшчэ належнага зруху ў разгортванні краязнаўства. У некаторых раёнах задачы савецкага краязнаўства зусім не папулярызаваны, няма ніводнай краязнаўчай арганізацыі якая-б больш-менш стала вала краязнаўчую навукова-даследчую працу. У многіх раёнах краязнаўчыя арганізацыі яшчэ не аформлены і не з'яўляюцца пэўнымі звяньнямі ў сыстэме нашага сацыялістычнага будаўніцтва.

Савецкае краязнаўства патрабуе яшчэ свайго папулярызавання сярод рабочых і працоўных мас. Зразумела, што аднымі дырэктывамі, агульнай прапагандай і агітацыяй савецкага краязнаўства самую справу яшчэ не наладзіш. Тут патрэбна штодзённая, сыстэматычная і плянамерная папулярызавальная, арганізавальная і мэтодычная праца на месцы, у конкрэтных абставінах і ўмовах; патрэбен паказ, парада, дапамога на данай фабрыцы (заводзе), у даным колгасе, саўгасе, у данай школе і г. д. Гэта пытаньне з усёй астратой паўстае ў раёнах і на прадпрыемствах, дзе яшчэ зусім няма краязнаўчых ячэек.

У некаторых раёнах, пакуль адзіначных (Жыткавіцкім), зроблена спроба разгортвання краязнаўчага руху праз інстытут краязнаўчых упаўнаважаных. Па нашай думцы, самая ідэя заслугоўвае ўвагі і настойліва патрабуе пашырэння яе і на іншыя раёны.

Часова, да арганізацыі сталых краязнаўчых ячэек на кожным прадпрыемстве, у колгасе, саўгасе, пры коопэрацыйнай установе, школе і г. д., у кожным раёне, у кожным горадзе павінны быць ўпаўнаважаныя па разгортванні і арганізацыі краязнаўчай працы. Задача і роля краязнаўчых упаўнаважаных папулярываць і арганізоўваць краязнаўчую працу на пэўным прадпрыемстве, колгасе і г. д. паводле інструкцыі раённага (ці гарадскога) бюро краязнаўства ў кантакце з мясцовымі партыйнымі і профсаюзнымі арганізацыямі. Упаўнаважаныя павінны быць належным чынам падрыхтаваны і праінструктаваны раённым бюро краязнаўства і забяспечаны неабходнай краязнаўчай праграма-мэтодычнай літаратурай. Раённыя бюро краязнаўства павінны перыядычна склікаць упаўнаважаных на куставыя сходы для абмену вопытам, інструктавання і г. д. Яшчэ было-б лепш, каб члены раённага бюро дапамагалі ўпаўнаважаным непасрэдна на месцы ў іх працы (на фабрыцы, у колгасе). З арганізацыяй і аформленнем краязнаўчай ячэйкі роля і функцыі ўпаўнаважанага пераходзяць да бюро ячэйкі. Мы лічым, што інстытут краязнаўчых упаўнаважаных у кожным раёне (і горадзе) павінен сыграць пэўную ролю ў разгортванні краязнаўчага руху. Неабходна, аднак, узяць цвёрдую стаўку на вылучэнне ўпаўнаважаных не па прыпынку тэрыторыяльнасці (на сельсавет, гарадзкі раён), а па прыпынку выдзялення ўпаўна-

важаних ад пэўнага прадпрыемства, колгасу, школы і г. д.

Пажадана, каб на старонках „Савецкай Краіны“ ўпаўважаны і раённыя бюро краязнаўства падзяліліся сваім вопытам у справе разгортвання і арганізацыі краязнаўчае працы і асабліва, каб адгукуліся пастаўленае тут пытаньне.

В. Самцэвіч.

Ажыццязіць пастановы Пленуму ЦБК РСФСР

Рэзолюцыя X Пленуму Цэнтральнага Бюро Краязнаўства (25-28 студзеня 1931 г.)

Па дакладах:

П. Г. Сьмідовіча — „Аб становішчы і перспектывах краязнаўства“.

М. П. Пацёмкіна — „Аб дзейнасьці Цэнтральнага Бюро Краязнаўства“.

А. А. Тахо-Годзі — „Краязнаўства ў нацыянальных раёнах“.

1. Пэрыод, які аддзяляе краязнаўчы рух дачага моманту ад IV Усерасійскай канфэрэнцыі, адзначыўся XVI-м партызездам і сьнежаньскім пленумам ЦК УсеКП(б), рашэньні якіх павінны быць пакладзены ў аснову далейшага разгортваньня краязнаўчага руху. За мінулы пэрыод адбыліся гіганцкія зрухі ў галіне народнай гаспадаркі і дасягнуты рашаючыя посьпехі на фронце культурнай рэволюцыі. Краіна ўступіла ў апошні этап ізпу, у пэрыод сьціснутага будаўніцтва якога працякае ў абставінах жорсткай клясавай барацьбы на ўсіх вучастках нашага наступленьня. Клясавы вораг — нэпман, кулак, буржуазная інтэлігенцыя прабуюць усімі сродкамі затрымаць пераможны рух пролетарыату і сарваць посьпехі. Перамагаючы гэта супраціўленьне, пролетарыят з посьпехам вядзе рашучае сьціснутае наступленьне па ўсяму фронту, ліквідуючы кулацтва як клясу на аснове суцэльнай калектывізацыі. Пасьпехі сьціснутага будаўніцтва ставяць перад намі задачу скончыць у 1931 годзе пэрыяд будаўніцтва фундаманту сьціснутага эканамічнага СССР. Першыя два гады пэрыяду поўнасьцю забясьпечылі перамогу сьціснутага сэктару прамысловасьці, 3-ці рашаючы год пэрыяду павінен у асьцярожным забясьпечыць перамогу сьціснутага сэктару і ў сельскай гаспадарцы.

2. На аснове ўсіх гэтых посьпехаў у галіне гаспадаркі ў вяслярнай меры выраслі дасягненьні і на культурным фронце. Вельмі шырокі размах культурнага руху мільёнаў працоўных забясьпечвае пашырэнне буйных задач на рашаючых вучастках культурнай рэволюцыі. Увядзеньне ўсеагульнага навучаньня, з посьпехам праходзячая ліквідацыя няписьменнасьці, фарсаваная падрыхтоўка народна-гаспадарчых і культурна-політычных кадраў, політэхнізацыя ўсёй сыстэмы народ-

най асьветы зьяўляюцца вяслярнейшымі заваёвамі бягучага пэрыоду.

3. Шырокія масы рабочай клясы, колгаснікаў, бядняцка-серадняцкага сялянства ўключыліся ў будаўніцтва сьціснутага. Ударніцтва і сьціснутага сталі мэтодам штодзённай творчасьці мас. Саветы, як арганізатары творчай ініцыятывы працоўных пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі, перабудоўваюцца ў бок сьціснутага выкарыстоўваньня і далейшага разьвіцьця актыўнасьці мас у справе разгортнутага наступленьня сьціснутага на ўсім фронце. Вытворчыя наравы на фабрыках, заводах, саўгасах і колгасах, вынаходзтва рабочых, вопыт у сельскай гаспадарцы, рабсьельска-раўскай рух, — усё гэта стварае вельмі сьціснутае ўмовы для пасьпяховага аўладаньня масамі мэтодаў навуковай работы.

4. Сьціснутае рэканструкцыя прад'яўляе нашай краіне гіганцкія запатрабаваньні ў справе разьвіцьця навукова-дасьледчай дзейнасьці. Вывучэньне ходу прамысловай рэканструкцыі, працэсу калектывізацыі сельскай гаспадаркі, клясавай барацьбы, якая сапраўдае гэтую рэканструкцыю, дасьледваньне прыродных, у прыватнасьці энэргетычных рэсурсаў, вывучэньне пытаньняў арганізацыі працы і разьмеркаваньня прыбытку ў колгасе, пытаньняў новага быту рабочых, колгаснікаў, бядняцка-серадняцкага сялянства, выкрыцьцё клясаво-варожай ідэалёгіі ў навуцы — вось канкрэтны змест гэтай навукова-дасьледчай работы.

5. Усе гэтыя задачы ня могуць быць выкананы толькі дзяржаўнымі ўстановамі, пасьпяховае іх вырашэньне магчыма толькі пры ўмове прыцягненьня да навуковай працы шырокіх мас рабочых, колгаснікаў, бяднякоў, сераднякоў і савецкай інтэлігенцыі. Сьціснутае краязнаўства зьяўляецца адной з форм такога прыцягненьня працоўных да вырашэньня гэтых задач, адной з форм актыўнага ўдзелу іх у сьціснутае будаўніцтва, шляхам усебаковага вывучэньня свайго прадпрыемства, колгасу, саўгасу, свайго раёну на аснове марксыска-ленінскай мэтодологіі і ўжываньня атрыманых вынікаў у практычнай рабоце па сьціснутае перабудове гаспадаркі, культуры і быту. Гэта краязнаўчая работа падвядзе навуковы фундамент пад вытворчыя наравы і масавы вопыт, адчыніўшы перад імі новыя вяслярныя магчымасьці.

6. У сувязі з гэтым у апошні час асабліва востра паўстала пытаньне аб кадрах краязнаўцаў, падрыхтаваных як у арганізацыйнай, так і навукова-операцыйнай рабоце ў галіне савецкага масавага краязнаўства. Кадры старых краязнаўцаў у большай сваёй частцы аказаліся да гэтага непадрыхтаванымі, частка-ж з іх заняла ў адносінах савецкага краязнаўства яўна-варожую пазыцыю.

7. Клясавая барацьба, якая разгарнулася ў краіне прыняла жорсткі характар і на ідэалёгічным фронце. Савецкае краязнаўства, якое зьяўляецца адным з вучасткаў гэтага

фронту, перажыло рад цяжэйшых этапаў клясавай барацьбы і сустрэла жорсткае супраціўленне з боку клясаво-варожых сіл, з боку прадстаўнікоў старога краязнаўства. Праікненне буржуазна-кулацкай ідэалогіі ў краязнаўчую навукова-даследчую і краязнаўчую літаратуру, супраціўленне арганізацыйнай перабудовы краязнаўчага руху на пачатках вытворчых ячэек — зьяўляюцца найбольш характэрнымі момантамі клясавай барацьбы на фронце сацыялістычнага краязнаўства і патрабуюць рашучага і смелага разаблачэння з боку ўсіх краязнаўчых арганізацый і ўпорнай барацьбы з ідэалогічна-чужымі і клясаво-варожымі элементамі.

8. Пэрыод, які прайшоў з часу IV канфэрэнцыі, характарызуецца значнымі зрухамі ў справе вырашэння асноўных задач, пастаўленых перад савецкім краязнаўствам. Пастаючы кіруючых дырэктывных і ўрадавых органаў закладаюць моцную аснову для далейшага развіцця краязнаўства ў краіне. Новае „Палажэнне аб раённых зьездах саветаў і раённых выканаўчых камітэтах“ ускладае на райвыканкомы абавязак „прыймаць меры да развіцця работы ў галіне краязнаўства“. Увага мясцовых партыйных і савецкіх цэнтраў да пытанняў краязнаўства, узьнікненне фабрычна-завадскіх і колгасных ячэек, правядзенне конкурсу на краязнаўчае апісанне фабрыкі і заводу, арганізацыя такіх-жа конкурсаў у колгасах, правядзенне краязнаўчай пяцідзёнкі, наяўнасць попыту на краязнаўчую літаратуру і інш. сведчаць аб павышэнні інтарэсаў савецкай грамадзкасці да пытанняў краязнаўства. На падставе рашэнняў IV канфэрэнцыі ўстаноўлены новыя арганізацыйныя формы пабудовы краязнаўчай сыстэмы і ажыццяўлена адзінства ў кіраўніцтве краязнаўчым рухам у краіне. Політычная і арганізацыйная лінія Цэнтральнага Бюро Краязнаўства ў асноўным адпавядае задачам бягучага этапу сацыялістычнага будаўніцтва, правільна адбівае асновы рашэння IV канфэрэнцыі і дырэктывы кіруючых органаў па лініі краязнаўства.

9. Аднак, разам з паказанымі дасягненнямі пленум констатуе, што становішча на фронце савецкага краязнаўства ў цэлым застаецца яшчэ незадавальняючым. Краязнаўства ня стала яшчэ фактарам шырокага ўцягнення мас у сацыялістычнае будаўніцтва. Заканчаны ў асноўным падрыхтоўчую працу па арганізацыі перабудовы краязнаўчай сеткі, ЦБК не дабілася яшчэ перабудовы іх работы па сутнасці. Зьмест краязнаўчай даследчай работы ў большасці арганізацый не пераключыўся яшчэ на вырашэнне актуальных задач сацыялістычнага будаўніцтва. Новае савецкае краязнаўства толькі ўтвараецца, і неабходна максімальнае напружанне ўвагі ўсіх мясцовых краязнаўчых аб'яднанняў, усіх органаў улады і савецкай грамадзкасці на хутэйшае замацаванне дасягнутых поспехаў у мэтах далейшага развіцця савецкага краязнаўства.

10. З недахопаў сучаснага становішча ў краязнаўстве, асабліва павінны быць адзначаны наступныя:

а) да гэтага часу ня скончана рэарганізацыя краязнаўчай сеткі ў шэрагу абласцей, краін і нацыянальных рэспублік. У шэрагу б. акруговых цэнтраў захоўваюцца яшчэ т-вы краязнаўства з старымі статутамі, а ў некаторых цэнтрах адначасова існуюць і таварыствы і новых арганізацыйных бюро;

б) грамадзкія арганізацыі яшчэ далёка не павярнуліся тварам да краязнаўства, у прыватнасці мясцовыя профсаюзы, як правіла, ставяць у баку ад краязнаўчага руху;

в) агульнае кіраўніцтва краязнаўствам, якое ажыццяўляецца Наркамасветы і яго органамі на мясцох, недастаткова;

г) дужа слаба разгорнута дзейнасць функцыянальных секцый, у прыватнасці асабліва нізка стаіць работа нацыянальных, школьных і студэнцкіх секцый, а таксама праца садзейнічання абароназдольнасці краіны;

д) надзвычайна мала зроблена ў справе падрыхтоўкі новых кадраў краязнаўцаў;

е) адзіны плян навукова-даследчай работы ў вобласці і раёне знаходзіцца яшчэ па-за ўвагай краязнаўчага бюро; да гэтага часу не ўдасканалены ўзаемаадносіны краязнаўчых арганізацый і мясцовых краязнаўчых музеяў.

ж) ва ўсёй сваёй дзейнасці краязнаўчых арганізацый не перабудаваліся на баявыя тэмпы работы; удзел іх у важнейшых гаспадарчых і політычных пытаннях быў недастатковым.

з) буйнейшым недахопам у рабоце ЦБК і месц была адсутнасць канкрэтнага праграма-мэтодычнага кіраўніцтва і сваячасовай дапамогі нізавому краязнаўцу ў яго навукова-операцыйнай рабоце;

і) да гэтага часу не атрымалі неабходнага разгортвання і рашучага разаблачэння шкоднага, контр-рэвалюцыйнага ідэалогія і ў краязнаўчай літаратуры і крытыка паасобных памылак краязнаўчага руху і барацьбы з ім.

11. Буйнейшым недахопам усяго краязнаўчага руху зьяўляецца адсутнасць да гэтага часу правільна пастаўленай і шырока разгорнутай выдавецкай дзейнасці; адсутнасць популярных брошур па пытаннях краязнаўства, зразумелых новаму краязнаўчаму актыву, праграм навукова-даследчай работы сур'ёзна адчуваецца на ўцягванні ў краязнаўчы рух рабочых, колгаснікаў, бядняка-серадняцкай масы сялянства. Тэмпы выдавецкай дзейнасці самога ЦБК недапушчальна марудныя і не забяспечваюць баявой перабудовы работы. Да ўдзелу ў часопісе „Советское Краеведение“ ня ўцягнуты дастатковы актыў краязнаўцаў і самы часопіс яшчэ не зьяўляецца кіруючым органам у рабоце шырокага краязнаўчага актыву.

12. Выходзячы з ацэнкі бягучага этапу ў краязнаўчым руху Пленум ЦБК лічыць неабходным правядзенне наступных мерапрыемстваў:

а) необхідно сконцентрована увага усіх краєзнавчих організацій на вивучення основних господарчих проблем, поставлених XVI зездам і съезжанським пленумам ЦК УсеКП(б), на лінії вугалю, металу, транспорту, живіллагадоулі, спеціальна увага задачам суцільнай колективізації, а таксама пытаньням рабочага забяспечаньня;

б) необхідно звярнуць самую сур'езную увагу на пастаючы краєзнавчыя організації вивучэння і садзейнічання абаро наздольнасці краіны і ўцягнення ў краєзнавчую працу Чырвонай арміі;

в) необхідно закончыць у асноўным пасьпяхова праведзеную кампанію па правярэнні сваіх радоў, ачышчэнне краєзнавчых організацій ад чужых людзей, якія ня могуць ісьці ў ногу з героічным будаўніцтвам пролетарыату, а таксама ад клясаво-варожых элементаў, якія, пад сыгам краізнаўства, займаюцца контр-рэвалюцыйным шкодніцтвам;

г) необходима закончыць рэарганізацыю ўсёй краізнавчай сеткі на аснове максымальнага разгортвання ячэяк на фабрыцы, заводзе, колгасе, саўгасе і шырокага выкарыстаньня форм масавага руху працоўных (соцпаборніцтва, ударніцтва, культпход і інш.), цеснай сувязі краізнавчай работы з вытворчымі нарадамі на прадпрыемствах, у сельсаветах, колгасах і саўгасах;

д) необходимы прагляд зместу ўсёй краізнавчай работы ў бок абхвату аб'ектаў, непасрэдна звязаных з сацыялістычным будаўніцтвам і выпрацоўка канкрэтнага адзінага пляну навукова-дасьледчай работы ў краі, вобласці, раёне;

е) необходима ўтварэнне сталага рабочага і колгаснага актыву вакол цэнтру кіраўніцтва краізнаўчага руху, необходима вывучэнне і пашырэнне вопытаў асобных перадавых організацій;

ж) необходима рашучае выкрыццё шкодніцкай ідэалогіі ў краізнавчым руху, нашых памялак і мобілізацыя вакол гэтай крытыкі шырокіх мас рабочых, колгаснікаў. Пленум прапануе ўсім організацыям ў кароткі тэрмін праглядаць існуючую краізнавчую літаратуру, ў мэтах выдалення політычна-шкодных выданняў і сконцэнтравання ў далейшым увагі краізнавчых організацій на гэтым важным пытаньні;

з) прызнаючы выключную важнасць актывага ўдзелу краізнаўства ў антырэлігійным руху ў краіне, пленум прапануе ўсім краізнавчым організацыям устанавіць цесную сувязь у сваёй практычнай рабоце па гэтай лініі з саюзам ваяўнічых бязбожнікаў.

13. Пленум звярчае увагу ўсіх краізнавчых організацій на неабходнасць максымальнага разгортвання работы ў нацраёнах і нацыянальных секцыях ОБК і КБК. Вывучэнне пытаньняў сацыялістычнага будаўніцтва ў нацреспубліках і на аснове паспяхаў гэтага будаўніцтва мясцовых і нацыянальных культур, сацыялістычных па зместу, нацыянальных па форме, рашуча

барацьба на фронце краізнаўства з ухілам ад генэральнай лініі партыі ў нацыянальным пытанні, з вялікадзяржаўным шовінізмам, як галоўнай небяспечкай, і з мясцовым нацыяналізмам, развіццё краізнавчай работы сярод нацменьшасцяў павінна стаць у цэнтры увагі краізнавчых організацій.

14. Слабасць работы па лініі школьнага і студэнцкага краізнаўства, маючых асаблівае значэнне ў справе падрыхтоўкі новых кадраў, высювае перад краізнавчымі організацыямі запатрабаванні разгортвання работы на ўсіх вучаствах.

15. Абавязкова необходимы актыўны ўдзел краізнавчых організацій па ўсіх важнейшых гаспадарча-політычных кампаніях.

16. У мэтах падрыхтоўкі новых кадраў пленум абавязуе ЦБК і АБК у карацейшы тэрмін правесці курсавую падрыхтоўку і перападрыхтоўку краізнаўцаў. Пленум адзначае асаблівае значэнне актывага ўдзелу краізнавчых цэнтраў у падрыхтоўцы краізнаўцаў шляхам ажыццяўлення дырэктывы НКП аб уключэнні краізнаўчага курсу ў пэдагагічныя і сельска-гаспадарчыя вучэбныя ўстановы і ўнясенні краізнаўчага матэрыялу ў вучэбныя пляны ўсіх тэхнікумаў.

17. Слабае развіццё краізнавчай сеткі музэяў і марудная перабудова іх на марксыска-ленінскай аснове, а таксама нявыразнасць узаемаадносін краізнавчых організацій і музэяў на мясцох патрабуюць ад усёй краізнавчай сеткі арганічна ўключэння ў работу па перабудове музэяў і па максымальнаму збліжэнню работы з імі на аснове адзінага пляну навукова-дасьледчай дзейнасці ў вобласці і раёне.

18. Адзначаючы надзвычайна цяжкае фінансаванне становішча ўсіх краізнавчых організацій на мясцох і лічачыся з агромнымі задачамі, якія высюваюцца жыццём перад савецкім краізнаўствам, X пленум звяртаецца да ўсіх гаспадарчых організацій і да ўсіх органаў улады на мясцох з заклікам забяспечыць у далейшым фінансаванне краізнавчых організацій у адпаведнасці з новымі задачамі, якія стаць перад савецкім краізнаўствам.

19. У заключэнне X пленум констатуе, што рэвалюцыі IV Усерасійскай канферэнцыі як участцы марксыска-ленінскага абнававання краізнаўства, так і ў сваіх політычных устаноўках маюць шэраг нявыразных і няпоўных, а ў некаторай частцы і няправільных формулёвак. З прычыны гэтага пленум ускладае на Прэзыдум ЦБК дэтальна іх прапрацаваць у мэтах канкрэтнага выяўлення іх недахопаў і іх выпраўлення і даць адпаведныя ўказанні па месцы. Гэтыя папраўкі ў далейшым павінны быць унесены на зашчверджанне V усерасійскай канферэнцыі. Апрача гэтага, пленум даручае Прэзыдуму разам з Т-вам краізнаўцаў-марксыстаў абгаварыць пытанні марксыска-ленінскай мэтадологіі ў краізнаўстве і вынікі гэтага абгаварвання апублікаваць на старонках „Советское Краеведение“.

Парады пачынаючым краяведам.

Што рабіць студэнтам у часе летніх канікул.

Студэнцтва ВНУ і тэхнікумаў БССР павінна прыняць самы актыўны ўдзел у разгортванні краязнаўчага руху, як масавай навукова-даследчай працы. Гэта праца павінна непасрэдна ўвязвацца з усёй вытворчай і грамадзка-карыснай працай студэнтаў. У часе летняй вытворчай практыкі і адпачынкаў студэнты могуць і павінны:

1) шырока папулярызаваць сярод рабочых, колгаснікаў і бядняцка-серадняцкіх мас задачы і ролю савецкага краязнаўства ў сацыялістычным будаўніцтве свайго прадпрыемства, саўгасу, колгасу, свайго раёну, краіны;

2) арганізаваць на фабрыках і заводах, саўгасах і колгасах, пры хатах-чытальнях і г. д. краязнаўчыя ячэйкі, дапамагаючы ім наладзіць навукова-даследчую працу, выходзячы з вытворчых плянаў свайго гаспадаркі, установы;

3) папулярызаваць краязнаўчыя выданні і ў прыватнасці часопіс „Савецкая Краіна“, вярбуючы падпісчыкаў і корэспондэнтаў для часопісу;

4) прыняць самім актыўны ўдзел у навукова-даследчай працы ў напрамку вывучэння прыродных багаццяў і энэргетычных рэсурсаў кожнага раёну (залежы торфу, гліны, фосфарытаў і г. д.); вывучэння глебы, расьліннасці (асабліва экспартнага і лекавага значэння); арганізацыі працы ў саўгасах і колгасах; соцлаборніцтва на фабрыках, заводах, саўгасах, МТС, колгасах, монаграфічнага апісання тых-жа прадпрыемстваў і гаспадарак; запісы савецкага фальклёру; вывучэнне новага быту і г. д.

5) дапамагчы арганізацыі і ажыццяўленню працы краязнаўчых музеяў і перабудове іх у кірунку прыстасавання ўсёй працы музеяў да запатрабаванняў сацыялістычнага будаўніцтва.

Аб арганізацыі т-ва пралетарскага турызму і экскурсій.

Усім партыйным, комсамольскім, профсаюзным і фізкультурным арганізацыям.

Пастановаю Сакратарыяту ЦК КП(б)Б складзена АРГ. БЮРО па арганізацыі ў БССР т-ва „Пралетарскага турызму і экскурсій“.

Асноўнымі задачамі т-ва, з'яўляюцца:

а) уцягненне ў турысцка-экскурсійны рух шырокіх колаў працоўных гораду і вёскі, зрабіўшы яго сапраўды масавым пралетарскім рухам;

б) прыстасаванне ўсіх існуючых форм турызму і экскурсій да задач высунутых зараз у рэканструкцыйны перыяд партыяй і рабочай клясай на вытворчасці, у колгасах саўгасах і на вёсцы;

в) сучасныя экскурсіі ва ўсіх іх формах павінны насіць характар выканання грамадзка-карыснай працы; іменна: правёрка сацыялістычнага спадарніцтва, павышэнне кваліфікацыі, праца па калектывізацыі, перавыбары саветаў, абмен вопытам працы і інш. грамадзка-політычнай, карыснай праца;

г) садзейнічаць арганізацыям Асаваіхіму ў правядзенні ваенізацыі працоўных, шляхам арганізацыі гурткоў па стралковай справе і набыцця вайсковых навыкаў (топаграфія, разведка, сыгналізацыя);

д) уцягненне сяброў т-ва ў гурткі фізкультуры, вывучэнне лыжнага спорту і пераходы водны і грэбны спорт, хадзьба розных відаў і трэніроўка ў вялікіх пераходах;

е) вывучэнне вытворчых сіл краіны і праца па краязнаўству, вывучэнне добрабыту і нацыянальных асаблівасцяў раёнаў рэспублікі. Праца па інвэрнацыянальнаму выхаванню;

ж) выкананне асобных заданняў, партыйных, комсамольскіх, профсаюзных і грамадзкіх арганізацый на вёсцы.

Пралетарскае турысцка-экскурсійнае т-ва з'яўляецца масавай добраахвотнай арганізацыяй, маючай свой статут і білет, з адпаведнымі ўступнымі і сяброўскімі ўзносамі. Асноўным арганізацыйным з'вязкам т-ва з'яўляецца ячэйка на фабрыцы, заводзе, установе, школе, ВНУ, саўгасе, колгасе і клубе.

За ўсімі спраўкамі трэба звярочвацца па адрасу: Менск, Пляч Волі, Дом працы, т-ва ПТЭ.

ОФІЦЫЙНЫ АДДЗЕЛ.

Рэарганізацыі Беларускай Акадэміі Навук.

Пастанова Савету Народных Камісараў
БССР.

Паспяховы ход сацыялістычнай рэканструкцыі народнай гаспадаркі (індустрыялізацыя краіны і суцэльная калектывізацыя вёскі) патрабуе максымальнага развіцця і скарыстання навукі, тэхнікі і навукова-даследчай справы для выканання канкрэтных задач сацыялістычнага будаўніцтва. У сувязі з гэтым задача сацыялістычнага плянавання навукі і навукова-даследчай працы набывае выключна важнае значэнне.

Выходзячы з вышэйпаказанага і ў мэтах сапраўднага ўпарадкавання навукова-даследчай працы ў БССР, Савет Народных Камісараў БССР пастанаўляе:

1. Устаноўці, што Беларускай Акадэмія Навук павінна з'явіцца адзіным навуковым рэспубліканскім цэнтрам, у якім канцэнтруецца агульнае кіраванне ўсёй навукова-даследчай працай БССР, для чаго даць Беларускай Акадэміі Навук права:

а) плянавання працы ўсіх навукова-даследчых устаноў, якія працуюць на тэрыторыі БССР, незалежна ад таго, пад чым ведамам знаходзяцца гэтыя навукова-даследчыя ўстановы;

б) устанавлення марксысцкай мэтодологіі ў працы ўсіх навукова-даследчых устаноў;

в) устанавлення тэматыкі і

г) сістэматычна кантраляваць усе навукова-даследчыя ўстановы ў галіне выканання імі ўстаноўленых плянаў і метадаў працы.

2. Абавязаць усе народныя камісарыяты і рэспубліканскія ўстановы, пад ведамам якіх знаходзяцца навукова-даследчыя ўстановы, а таксама філіялы ўсесаюзных інстытутаў, якія працуюць у БССР, сваячасова падаваць пляны працы навукова-даследчых інстытутаў, станцый і інш. у Прэзідыум Беларускай Акадэміі Навук.

3. Навукова-даследчыя інстытуты і ўстановы, якія знаходзяцца пад ведамам наркаматаў, устаноў і арганізацый працуюць па заданнях гэтых наркаматаў, устаноў і арганізацый над кантролем Беларускай Акадэміі Навук.

Прапанаваць наркаматам, цэнтральным установам і арганізацыям узмацніць опера-

цыйнае кіраванне навукова-даследчай работай сваіх інстытутаў.

4. Ухваліць пастанову Прэзідыуму Беларускай Акадэміі Навук аб змене ўнутранай структуры Акадэміі — пераход ад сістэмы катэдраў на сістэму спецыяльных інстытутаў, прыняўшы да ведама лік арганізаваных інстытутаў і намечаных да арганізацыі.

5. Прапанаваць Прэзідыуму Беларускай Акадэміі Навук не пазней як праз месяц пачаць у СНК проект адпаведных змен у статуте Беларускай Акадэміі Навук.

Старшыня Савету Народных

Камісараў БССР Н. Галэдзед.

Кіраўнік Спраў Савету Народных
Камісараў і Эканомсавету БССР

С. Кандыбовіч

13 мая 1931 г.

г. Менск.

За цесную і арганічную ўвязку краязнаўчай і антырэлігійнай працы.

Усім рэспубліканскім, краёвым і абласным саветам СБВ, усім рэспубліканскім, краёвым і абласным бюро краязнаўства.

Дарагія таварышы!

Дырэктыва XVI парт'язезду аб неабходнасці ў перыяд разгорнутага сацыялістычнага наступлення замацавання і далейшага развіцця значных поспехаў, дасягнутых у справе вызвалення „працоўных мас ад рэакцыйнага ўплыву рэлігіі“, ставіць перад усёй савецкай грамадзкасцю задачу разгортвання і ўзмацнення антырэлігійнай работы.

IV ўсерасійская краязнаўчая канферэнцыя і X пленум ЦБК высунулі гэту задачу перад краязведамі. „Праводзячы на практыцы марксысцкі метад, савецкае краязнаўства павінна надзвычайна рашуча змагацца з ідэалізмам ва ўсіх яго праявах і ў тым ліку з рэлігіяй. Гэта асабліва важна ва ўмовах каясавай барацьбы пры выкарыстанні капіталістычных элементаў гораду і вёскі, пры здыяйсненні калектывізацыі бядняцка-серадняцкіх мас і ліквідацыі кулацтва, як клясы“.

Да гэтага часу гэта пастанова ня была яшчэ рэалізавана і паміж СББ і краязнаўчымі арганізацыямі няма ўзаемнага супрацоўніцтва. Антырэлігійная работа не прасякнута элементамі краязнаўства, а краязнаўчая работа не накіроўваецца плянава на барацьбу з рэлігіяй.

ЦС СББ і ЦБК лічаць неабходным ў далейшым звязаць работу гэтых арганізацый і правесці наступныя мерапрыемствы:

1) Як ў цэнтры, так і на мясцовых правесці ўзгадненне плянаў работ, прадугледзеўшы ў іх узаемную дапамогу ў правядзенні масавых кампаній па антырэлігійнай і краязнаўчай працы.

2) Лічачы, што паспяховое правядзенне барацьбы з рэлігіяй у значнай меры залежыць ад уліку і вывучэння мясцовых умоў і асаблівасцяў, мясцовыя арганізацыі СББ у сваёй рабоце павінны максімальна скарыстаць краязнаўчы матэрыял. А краязнаўчыя арганізацыі, ставячы перад сабой задачу актыўнага ўдзелу ў сацыялістычным будаўніцтве, максымум увагі аддаюць пытанняю барацьбы з рэлігіяй, якая звязана адной з найбольш перашкод на шляху да сацыялізму.

3) Масавая работа СББ і краязнаўчых арганізацый прасякаецца элементамі краязнаўчай і антырэлігійнай работы; у гутарках, лекцыях і дакладах неабходна шырокі скарыстаць краязнаўчы матэрыял, звязаны з задачай антырэлігійнай прапаганды.

4) У краязнаўчых музеях утвараюцца антырэлігійныя куткі, а ў антырэлігійных музеях куткі краязнаўства з матэрыялаў, сумежных з работай СББ.

5) У краязнаўчых экскурсіях па музеях, у прыроду ўносяцца элементы антырэлігійнай прапаганды, у антырэлігійныя экскурсіі— краязнаўчы моманты.

6) На ўсіх наладжаных антырэлігійных выстаўках даюцца краязнаўчы матэрыялы; на выстаўках-жа па краязнаўству высьвятляюцца пытанні гісторыі рэлігіі і яе эксплёатацыйнай сутнасці і барацьбы з рэлігіяй.

7) У краязнаўчых арганізацыях неабходна арганізаваць ячэйкі СББ і разгарнуць у іх гуртковую работу.

8) У праграмы курсаў па падрыхтоўцы і перападрыхтоўцы крайведаў уключаюцца пытанні антырэлігійнай прапаганды; саветы СББ павінны дапамагчы скласьці праграмы, лектарскай сілай і г. д. У курсы па падрыхтоўцы і перападрыхтоўцы ўключаюцца краязнаўчы моманты.

9) Бібліятэкі краязнаўчых арганізацый пашыраюцца антырэлігійнай літаратурай.

10) У перыодычных выданнях ЦС змяшчаюцца артыкулы па пытаннях краязнаўства, у крайведных-жа выданнях высьвятляюцца пытанні антырэлігійнай работы.

11) СББ і краязнаўчыя арганізацыі заключаюць дагаворы па сацыялорніцтву на лепшае разгортванне масавай работы ў прадпрыемствах, у колгасах, саўгасах, МТС,

на уцягненне ў арганізацыі СББ крайведаў ударнікаў і г. д.

Цэнтральны Савет Саюзу Ваяўнічых
Бязбожнікаў СССР

Цэнтральнае Бюро Краязнаўства

27 красавіка 1931 г.

г. Масква.

Да ўсіх краязнаўчых арганізацый.

Дарагія таварышы!

Вывучэнне энэргетычных рэсурсаў у кожным раёне БССР звязана адной з актуальнейшых і неадкладных задач усіх краязнаўчых арганізацый. Вялізарныя запасы торфу ў нас павінны стаць асноўнай базай для развіцця электрыфікацыі, для забеспячэння апалам прамысловасці, культурна-бытавых устаноў і для прамысловай перапрацоўкі. ЦК КП(б)У ў сваёй спецыяльнай пастанове аб рабоце тарфяной прамысловасці вызначыў наступную канкрэтную задачу: забяспечыць на працягу трох год такое развіццё здабычы торфу, якое забяспечыла-б, як мінімум, перавод у гэты тэрмін усеі прамысловасці, электраэнэргіі і асноўных культурна-бытавых устаноў прамысловых цэнтраў на тарфяны апал. Перад навукова-даследчымі ўстановамі, у тым ліку і перад краязнаўчымі арганізацыямі, ЦК партыі паставіла задачу ўзмацніць разгортванне навукова-даследчых работ, каб на працягу тых-жа трох год закончыць у асноўным вывучэнне ўсіх фондаў торфу ў БССР і іх структуры.

У выкананне пастановы ЦК партыі Дзяржплан прыступіў ужо да вывучэння тарфяных рэсурсаў БССР і складання генэральнага пляну разгортвання тарфяной прамысловасці. ЦК ЛКСМБ прымае самы актыўны ўдзел у вырашэнні тарфяной праблемы ў БССР. У канцы чэрвеня—пачатку ліпеня ў розныя раёны БССР будуць накіраваны спецыяльныя камсамольскія краязнаўчыя экскурсіі пры ўдзеле спецыялістаў для вывучэння раёнаў залігання торфу. У далейшым будзе праводзіцца сталая і сістэматычная работа па вывучэнні тарфяных рэсурсаў.

Перад усімі краязнаўчымі арганізацыямі ставіцца, як самая актуальная і неадкладная задача, прыступіць да вывучэння рэсурсаў і структуры торфу ва ўсіх раёнах БССР. Нам трэба поўнасьцю і дасканала выявіць усе нашы тарфяныя багаты, мобілізаваць для гэтай мэты ўсе мясцовыя сілы. У гэтай вялікай рабоце практычнага значэння краязнаўчыя арганізацыі павінны выявіць сябе як актыўныя барацьбіты за пабудову сацыялізму ў нашай краіне. Разам з тым гэту работу трэба ўвязаць для папулярызавання задач савецкага краязнаўства і разгортвання краязнаўчага руху.

Раённыя бюро краязнаўства разам з раі-
плянам, комсамлаам і інш. арганізацыямі
па строга распрацаванаму пляну павінны
выявіць:

а) месцы залягання торфу (дакладна);
б) плошчу і глыбіню залягання; в) якасць
торфу, яго структуру; г) месцы торфарас-
працовак, гадавую прадукцыю, куды і для
якой мэты дабываецца; д) перспектывы рас-
працоўкі і выкарыстання торфу кожнага
паасобнага пункту; е) увязка будаўніцтва
прамысловых прадпрыемстваў і інш. з на-
ўнасыцю тарфяных запасаў. Працу трэба
разгарнуць зараз-жа, шырока выкарыстоў-
ваючы сацыялістычныя метады працы—соц-
спаробніцтва і ўдарніцтва.

Па вышэйпрыведзенай схэме неабходна
арганізаваць вывучэнне і ўсіх карысных
выкапняў у раёне. ЦБК ставіць задачай
перад усімі раённымі краязнаўчымі аргані-
зацыямі на працягу 1931-32 г. у асноўным
закончыць вывучэнне ўсіх прыродных ба-
гаццяў і энэргетычных рэсурсаў у БССР
(па вызначаных вышэй пунктах), прычым
у гэтым годзе да 1/Х заданьне павінна быць
выканана ня менш як на 30%. Усе матар'ялы
па вывучэнні торфу і ўсіх прыродных
багаццяў раёнаў трэба накіроўваць у ЦБК,
а апрацаваныя матар'ялы і інфармацыі аб
каштоўных выкапнях у „Савецкую Краіну“
для апублікавання.

Нам. Старшыні ЦБК Ф. П. Садоўскі.
Навуковы сакратар В. Самцэвіч.

Да ўсіх краязнаўчых аргані- зацый.

Дарагія таварышы!

У сувязі з паспяховым разгортваннем
сацыялістычнага будаўніцтва вельмі шпар-
кімі тэмпамі разьвіваецца і новае будаўніц-
тва ў гарадох, саўгасах, колгасах (жылыя
будынкi, скотныя двары і г. д.). Разьвіццё
новага будаўніцтва вымагае вывучэння для

практычнага выкарыстання новых відаў
будаўнічага матар'ялу. Такім новым відам
будаўнічых матар'ялаў у БССР павінен зья-
віцца *чарот*—трысьнік *Phragmites communis*)

Чарот—*Phragmites communis* Trin.—рась-
ліна шэра альбо сіва-зялёная з доўгімі паў-
зучымі паросткамі. Сьцябло вельмі тоўстае,
прамое, высокае; лісьце шырокае да 2,5 см.
шырыні, жорсткае, паступова заостранае. Мя-
цёлка ў час красааваньня раскідстая, красна-
ватага колеру.

Расьце ў вадзе на берагох рэк, прудоў,
на балотэх і наогул на вільготных мясцох.
Часьцей за ўсё расьце зарасьнікамі.

Белкустпрамсаюз ужо ў гэтым годзе
распачынае збор чаротавага матар'ялу для
выпрацоўкі ў спецыяльных майстэрнях чаро-
тавых пліт для рознага тыпу будынкаў.

Усе краязнаўчыя арганізацыі павінны пры-
няць актыўны ўдзел у вывучэнні запасаў
чароту (трысьніку) ў БССР па наступнай
форме:

Месцы (пункты) масавага росту чароту (берагу вазёр, балоты і г. д.)	Раён, сельсавет, колгас; адлег- лась ад насел. пункту і чыг. станцыі	Агульная пло- шча зарасьлі	Колькі можна сбраць сухога чароту (у тонах)	Як і дзе чаго выкарыстоў- ваецца цяпер

Сабраныя матар'ялы без затрымкі трэба
накіроўваць у ЦБК.

Нам. Старшыні ЦБК Ф. П. Садоўскі.
Навуковы сакратар В. Самцэвіч.

Выдавец—Беларуская Акадэмія Навук.

Рэдкалегія:

Гершенбаўм І. Л.
Крукоўскі А. Я.
Садоўскі Ф. П.
Самцэвіч В. А.
Серафімаў В. С.
Шчарбакоў В. К.

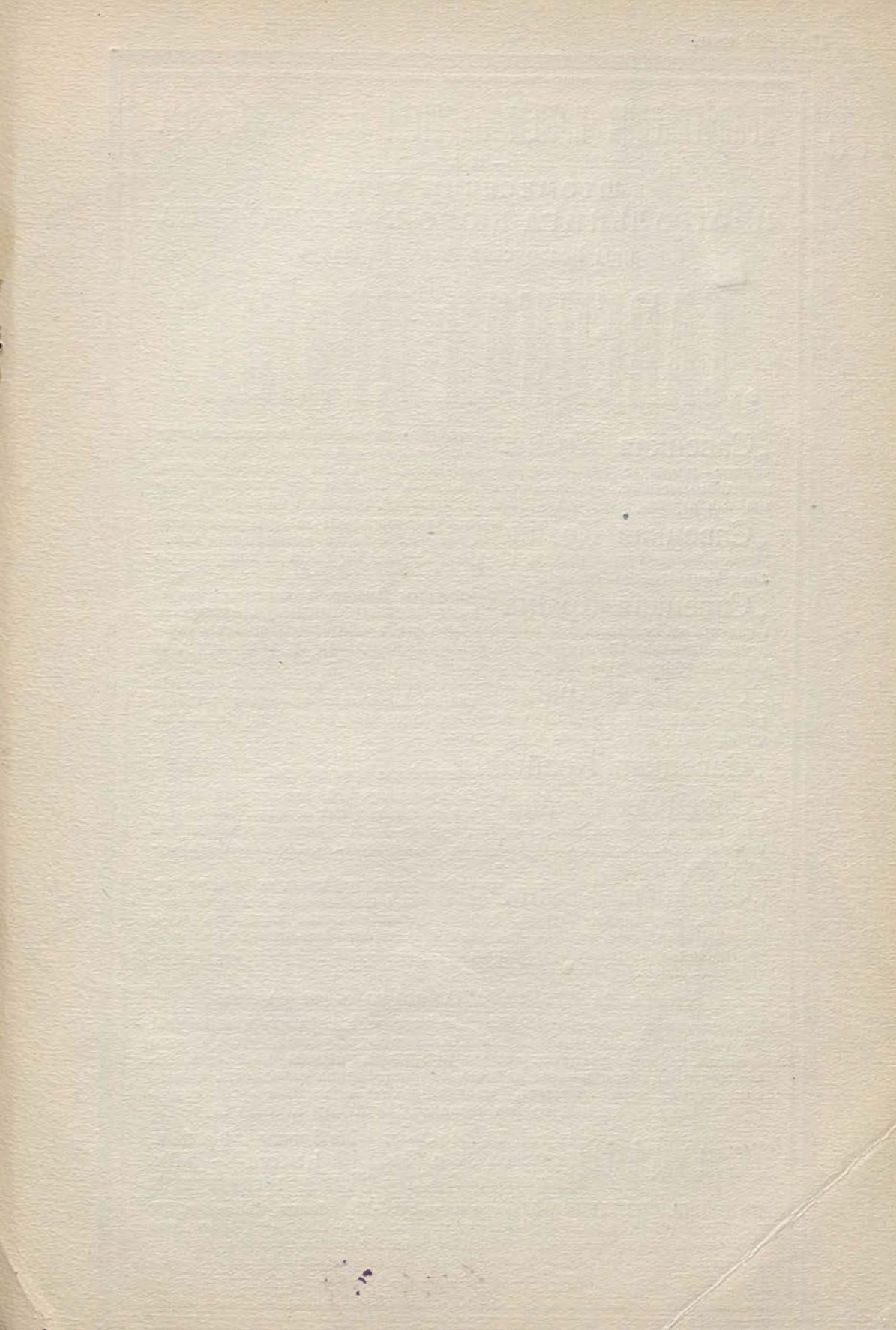

Зьмест

	<i>Стар.</i>
Ф. П. Содоўскі — Аб недаацэнцы краязнаўства	3
М. Лойка і С. Маргелаў. — Эканомічнае раёнаваньне БССР	10
В. Скардзіс і З. Бобрык. — Гісторыя Беларусі ў сьвятле поглядаў Любаўскага	28
А. М. Сяргееў. — Зоймемся вывучэньнем суроґатаў кармоў	44
М. Добратворскі. — На барацьбу за павышэньне ўраджаю насеньня чырвонай канюшыны	48
Л. Балкавец. — Збор лекавых расьлін у БССР	54
Проф. П. Ф. Салаўёў. — Вынікі вывучэньня церазьзерніцы	58
Яз. Мацюкевіч. — Колектывізацыя і клясавая барацьба ў вёсцы.	62
А. Я. Крукоўскі. — Як вывучаць карысныя выкапні краязнаўчым арганізацыям	66
Проф. А. М. Бальшакоў. — Аполітычнае вывучэньне мясцовага краю нам непатрэбна	83
Хроніка	86
Офіцыйны аддзел	93

ПРАЦЯГВАЕЦЦА ПРЫЁМ ПАДПІСКІ на 1931

— Н А —

ШТОМЕСЯЧНЫ ОРГАН
ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО КРАЯЗНАЎСТВА
пры Беларускай Акадэміі Навук

„САВЕЦКАЯ КРАЇНА“

„Савецкая Краіна“ — навукова-даследчы, навукова-папулярны марксыска-ленінскі краязнаўчы часопіс — змяшчае артыкулы навукова-даследчага, навукова-папулярнага, політычна-масавага, публіцыстычнага, апісальнага характару, а таксама краязнаўчыя нарысы, марксыска-ленінскую крытыку, рэцэнзіі і бібліяграфію.

„Савецкая Краіна“ — магутны барацьбіт за марксыска-ленінскую ідэалёгію, за дыялектычны метад Маркса-Леніна ў краязнаўстве і навуцы, магутны барацьбіт за генэральную лінію камуністычнае партыі.

„Савецкая Краіна“ — ваяўнічы змагар з варожымі марксызму-ленінізму плянямі ў краязнаўстве і навуцы, які ставіць задачу ваяўніча змагацца з контр-рэвалюцыйным беларускім нацыянал-дэмакратызмам за пролетарскую навуку і культуру, за савецкае краязнаўства.

„Савецкая Краіна“ — ставіць задачай мобілізацыю шырокіх мас на дасканалае навуковае даследаваньне вытворчых сіл БССР у інтарэсах соцыялістычнага будаўніцтва і на непасрэдны ўдзел у гэтым будаўніцтве.

„Савецкая Краіна“ — за савецкае краязнаўства.

„Савецкая Краіна“ — за перабудову ўсёй краязнаўчай працы на новых вытворчых асновах. Кожны завод, кожная фабрыка, кожны саўгас, колгас, — даёш краязнаўчыя ячэйкі для вывучэньня вытворчых сіл у інтарэсах пасяляховага соцыялістычнага будаўніцтва.

„Савецкая Краіна“ — орыентуецца на масавага краязнаўцу. Партыйцы і комсамольцы, беспартыйныя рабочыя, колгаснікі, батракі, бедната і лепшая частка сярднякоў, студэнцтва, вучнёўская моладзь, вясковая і гарадзкая інтэлігенцыя, адданая справе соцыялістычнага будаўніцтва, актыўна пішэце ў часопіс вашы краязнаўчыя допісы.

Часопіс „САВЕЦКАЯ КРАЇНА“ выходзіць раз у месяц.

Кожны завод, кожная фабрыка, кожны колгас, саўгас, вёска, школа, тэхнікум, ВНУ, хата-чытальня, клюб, народом, чырвоны куток, кожны фабком, заўком, мясцком, кожны профсаюз, кожны настаўнік, навуковы працаўнік, кожны рабочы, батрак, бядняк актывісты, кожны эканомісты, культасветны, коопэрацыйны працаўнік — усе падпішэцца на 1931 год на часопіс „САВЕЦКАЯ КРАЇНА“.

Умовы падпіскі:

На год . . . 4 р. — к.	На 3 м-цы . . . 1 р. 25 к.
На 9 мес. . . 3 р. 25 к.	На 1 месяц . . . 50 к.
На паўгода 2 р. 25 к.	Падпіска з кожнага месяца

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: У Бюро падпіскі БДВ (Менск, Савецкая, 79, рог Ленінскай), у рэдакцыі часопісу „Савецкая Краіна“ (Менск, рог Ленінскай і Унівэрсытэцкай, 29/35, ЦБ Краязнаўства), ва ўсіх паштовых аддзяленьнях, у рэдакцыях краязнаўчых арганізацый і ва ўсіх кнігарнях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.